

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**2000 YILI SONRASI TÜRKİYE'YE YÖNELİK SERMAYE
HAREKETLERİ VE HOLLANDA HASTALIĞI**

Halit YALÇIN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Erol BULUT**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

HAZİRAN - 2020

**2000 YILI SONRASI TÜRKiYE'YE YÖNELİK SERMAYE HAREKETLERİ
VE HOLLANDA HASTALIĞI**

Halit YALÇIN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSATBİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2020

Halit YALÇIN tarafından hazırlanan “2000 Yılı Sonrası Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Hollanda Hastalığı” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı /Uluslararası İktisat Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Erol BULUT

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Prof. Dr. A. Hakan ÇERMİKLİ

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Doç Dr. Emre AKSOY

İktisat Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum /onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 30 / 06 / 2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Halit YALÇIN

30 / 06 / 2020

2000 YILI SONRASI TÜRKİYE'YE YÖNELİK SERMAYE HAREKETLERİ VE HOLLANDA
HASTALIĞI
(Yüksek Lisans Tezi)

Halit YALÇIN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Haziran 2020

ÖZET

Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerin doğal kaynak bakımından zengin olmayan ülkelere kıyasla uzun dönemde ekonomik büyüme performanslarının zayıflamasına ilişkin Kaynakların Laneti Hipotezi ve Hollanda Hastalığı çerçevesinde birçok çalışma bulunmaktadır. Sermaye hareketlerinin ekonomi üzerindeki etkileri ile doğal kaynağın keşfi ile artan doğal kaynak ihracatı sayesinde yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesi neticesinde ekonomi üzerinde yaşanan etkiler birbirine benzerdir. Bu çalışmada Kaynakların Laneti Hipotezi Hollanda Hastalığı ve diğer etkiler çerçevesinde açıklanacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde Kaynakların Laneti Hipotezi ve sermaye hareketlerinin ekonomi üzerindeki etkileri açıklanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Hollanda Hastalığı çerçevesinde incelenen ülke örneklerinden bazıları tanıtılacaktır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de 2000'li yıllarda sermaye hareketlerinin ve Hollanda Hastalığının ülke ekonomisi üzerindeki etkileri makroekonomik veriler üzerinden açıklanacak ve çalışma sonuç bölümü ile sona erecektir.

ORCID ID : 0000-0002-5035-1525
Bilim Kodu : 10336164
Anahtar Kelimeler : Sermaye Hareketleri, Kaynakların Laneti, Hollanda Hastalığı
Sayfa Adedi : 115
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Erol BULUT

CAPITAL FLOWS TO TURKEY AFTER THE YEAR 2000 AND THE DUTCH DISEASE

(M.Sc. Thesis)

Halit YALÇIN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

June 2020

ABSTRACT

There are many studies regarding the decline in economic growth performance of resource-rich countries by comparison to non-resource-rich countries in the long term, in the frame of the Dutch Disease and Resource Curse Hypothesis. The effects on economy which appear as a result of the over valuation of national currency, due to the increase in natural resource exportation with the discovery of natural resources, are similar to the effects of capital movements on economy. In this thesis, the Resource Curse Hypothesis will be explained within the scope of the Dutch Disease and the other effects. In the first part of the study, the Resource Curse Hypothesis and the effects of capital movements on economy will be explained. In the second part of the study, the country examples which are analyzed within the frame of Dutch Disease will be introduced. In the third part, both the impacts of 2000s capital movements in Turkey and the effect of the Dutch Disease on the Turkey's economy will be explained through macroeconomic data and the study will come to an end with a conclusion part.

ORCID ID : 0000-0002-5035-1525
Science Code : 10336164
Key Words : Capital Flows, Resource Curse, Dutch Disease
Page Number : 115
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Erol BULUT

TEŐEKKÖR

Çalıőmam süresince desteğini esirgemeyen, tecrübelerinden yararlanmamı sağlayan, karşılaőtıęım sorunlar karşısında bana yardımcı olan ve yol gösteren değerli hocam ve tez danıőmanım Doç. Dr. Erol BULUT'a, aileme ve dostlarıma desteklerinden dolayı sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAKLARIN LANETİ HİPOTEZİ VE SERMAYE HAREKETLERİ.....	5
2.1. Kaynakların Laneti Hipotezi.....	5
2.2. Sermaye Hareketleri	24
3. HOLLANDA HASTALIĞI VE ÜLKE İNCELEMELERİ	31
3.1. Rusya Örneği	31
3.2. Azerbaycan Örneği	36
3.3. Venezuela Örneği	43
3.4. Nijerya Örneği	53
3.5. Diğer Ülke Örnekleri	57
4. 2000 YILI SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SERMAYE HAREKETLERİ VE HOLLANDA HASTALIĞI İLİŞKİSİ	63
4.1. 2000’li Yıllarda Makroekonomik Veriler ve Hollanda Hastalığı.....	66
4.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Kişi Başına Gelir ve Büyüme Oranı	66
4.1.2. Enflasyon Oranı, Faiz Oranı, Dış Borç ve Bütçe Dengesi.....	73
4.1.3. Dış Ticaret Verileri	82
4.1.4. İşgücü Verileri	94
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	101

	Sayfa
KAYNAKLAR.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	115

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Doğal kaynaklar ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar.....	19
Tablo 2.2. İşçi dövizleri ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar.....	20
Tablo 2.3. Turizm sektörü ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar .	21
Tablo 2.4. Dış yardımlar ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar....	22
Tablo 2.5. Tarım sektörü ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar ...	23
Tablo 2.6. Yabancı sermaye girişleri ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar.....	23
Tablo 3.1. Rusya ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2012-2019).....	33
Tablo 3.2. Azerbaycan ekonomisinin temel makroekonomik verileri (1992-2009).....	39
Tablo 3.3. Venezuela ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2008-2019).....	48
Tablo 3.4. Venezuela ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2014-2019).....	50
Tablo 3.5. Nijerya ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2014-2019).....	55
Tablo 4.1. Türkiye ekonomisinin temel makroekonomik verileri I (2000-2019).....	67
Tablo 4.2. Türkiye ekonomisinin temel makroekonomik verileri II (2000-2019).....	74
Tablo 4.3. TCMB'nin politika faiz oranı verileri (2010-2020).....	75
Tablo 4.4. Türkiye ekonomisinin dış ticaret verileri (2000-2019).....	85
Tablo 4.5. Ödemeler bilançosu verileri (2006-2019).....	90
Tablo 4.6. Türkiye ekonomisinin işgücü verileri (2000-2019).....	96
Tablo 4.7. Türkiye ekonomisinde istihdamın sektörlere ilişkin dağılımı ve hâsıla'da sektörlerin dağılımı (2000-2019).....	99

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. Türkiye ekonomisinin büyüme oranı ve dış ticaret açığı verileri (2000-2019).....	72
Şekil 4.2. Gerçekleşen ve TCMB'nin belirlediği hedeflenen enflasyon oranı (2000-2019).....	79
Şekil 4.3. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100) (2000-2019).....	91
Şekil 4.4. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100) ve rezerv varlıklar (2000-2019).....	92
Şekil 4.5. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100), turizm geliri ve finans hesabı (2000-2019).....	93
Şekil 4.6. İşsizlik oranı ve genç işsizlik oranı (2000-2019)	97

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
CDS	Credit Default Swap
ECB	Europe Central Bank
FED	Federal Reserve
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	International Monetary Fund
KDV	Katma Değer Vergisi
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
REK	Reel Efektif Döviz Kuru
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WB	World Bank

1. GİRİŞ

Doğal kaynak bakımından zengin olan birçok ülkede, doğal kaynak bakımından zengin olmayan ülkelere kıyasla ekonomik büyüme performansı kısa dönemde ciddi ilerlemeler göstermiş olsa da uzun dönemde ekonomik büyümenin yavaşlama eğilimi göstermesine ilişkin iktisat literatüründe birçok çalışma bulunmaktadır.

Doğal kaynak bolluğunun ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde neden olduğu bozucu etkilerin açıklanması birçok nedene bağlıdır. Doğal kaynak bakımından zengin ülke ekonomilerinde uzun dönemde ortaya çıkan sorunların nedenleri; doğal kaynak gelirlerinin yönetilmesindeki sorunlar, kurumların niteliği, eğitim seviyesi, rant kollama anlayışı, ülkenin demokratik olabilmesi konusundaki başarısı, doğal kaynak fiyatlarının değişkenliği ile Kaynakların Laneti Hipotezi'nin işleyiş süreci olan Hollanda Hastalığı teorisi şeklinde incelenebilir. Doğal kaynak fiyatları küresel piyasalarda yüksek değişkenlik gösterdiğinden doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin doğal kaynak ihracatından sağladıkları kazançlar istikrarsızdır. Geliri istikrarsız olan kaynak zengini ülkelerin söz konusu kazançları etkin bir şekilde yönetememelerinden kaynaklı birçok örnek, bugüne kadar yaşanmıştır.

Bu çalışmada, doğal kaynak bolluğunun uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde neden olacağı bozucu etkiler, özellikle Kaynakların Laneti olgusunun işleyiş mekanizması olan Hollanda Hastalığı teorisi üzerinden ele alınacaktır. 1960'lı yılların başlarında Hollanda'nın doğal gaz yataklarını keşfiyle söz konusu doğal kaynakla ilişkili üretim düzeyi artmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin etkisiyle artan doğal kaynak fiyatları neticesinde ülkenin doğal kaynak ihracatının artmasıyla döviz girişi Hollanda'da ciddi ölçüde artış göstermiştir. Bu durum ülkede refah düzeyini kısa dönemde arttırarak ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkilere neden olmuştur. Ancak yüksek düzeyde döviz girişinin etkisiyle ülke para biriminin aşırı değerli hale gelmesi ekonomi üzerinde çeşitli sorunların baş göstermesine yol açmıştır. Ülke para birimi olan Florin'in aşırı değerli hale gelmesi ile ithalata rakip sektörlerin rekabet gücünde ciddi gerileme yaşanmıştır. İthalata rakip sektörlerin rekabet gücünün azalması, ülkenin sanayi sektöründe güç kaybına neden olmuştur. Hollanda Hastalığı teorisi, doğal kaynağın keşfi ile artan doğal kaynak ihracatı neticesinde yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesinin ülkede sanayisizleşmeye neden olarak uzun dönem ekonomik büyüme performansını olumsuz etkilemesi olarak ifade edilmektedir.

Doğal kaynak ihracatının artması ile yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesi ithal malların fiyatlarının düşmesine neden olur. Bu durum ithalatı artırarak dış ticaret açığının artmasına dolayısıyla cari açığı artmasına yol açar. Böylece karar birimlerinin tasarruftan ziyade harcamalarını arttırmaya yönelmesi, sermaye birikimini olumsuz etkiler. Sermaye birikiminin azalması yatırım harcamalarını azaltarak ülke ekonomisinin ekonomik büyüme performansını zayıflatır. Böylece azalan üretim düzeyi işsizlik oranının artmasına neden olur. Ekonomik büyüme performansının zayıflaması ve aşırı değerli yerli para birimi olgusu ile üretimden ziyade tüketim anlayışının hâkim olmasına yol açmıştır. Yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesi ile ithal mallara yönelik artan harcamalar, ülkede zamanla yüksek düzeyde cari açık sorununu tetikler. Bu durumun beraberinde ülkenin yüksek düzeyde borçlanması gibi gerçekleşen etkiler, Hollanda Hastalığının etkilerindedir.

Bu çalışmanın odaklanacağı noktalardan birisi Hollanda Hastalığı teorisi olmakla birlikte diğeri sermaye hareketlerinin ülke ekonomisi üzerindeki etkisidir. Sermaye hareketleri ile kısa vadeli olan sıcak para akımları ve uzun vadeli olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ifade edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkeye döviz girişi sağlamakla birlikte tesis ve fabrika gibi fiziki sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesi ya da mevcut bir kuruluşa belli bir oranın üzerinde ortak olunması şeklinde gerçekleşir. Böylece doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye teknoloji transferini mümkün kılmakla birlikte üretim düzeyinde artışa neden olarak işsizliğin azaltılmasında önemlidir. Sıcak para akımları ise faiz kazancı elde etmek amacıyla ülkeye yönelen, ülke ekonomisine yönelik giriş ve çıkışı fazlasıyla değişkenlik gösteren, kısa vadeli ve spekülatif para akımları olarak ifade edilir. Sıcak para akımları niteliği itibariyle ülkede döviz kuru üzerinde istikrarı olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca sıcak para akımlarının ülkeye yönelmesi ile aşırı değerli hale gelen yerli para birimi, ithalatın artmasına neden olur. Böylece ithalata rakip sektörlerin ithal mallara karşı rekabet gücünün azalması zamanla ülke ekonomisinin ekonomik büyüme performansını olumsuz yönde etkiler. Sıcak para akımlarının ülke ekonomisine yoğun bir şekilde giriş yaptığı dönemlerde söz konusu para girişlerinin etkin bir şekilde yönetilmemesi ekonomi üzerinde yukarıda sayılan olumsuz etkilere yol açmaktadır.

Ekonomi üzerindeki yüksek düzeyde sermaye hareketleri kaynaklı döviz girişi ile yaşanan olumsuz etkiler ve doğal kaynak ihracatı ile artan döviz girişlerinin neden olduğu olumsuz etkiler birbirine oldukça benzerdir. Hollanda Hastalığı teorisinin ve sermaye

hareketlerinin çıkış noktalarının birbirinden farklı olmasına rağmen ekonomi üzerinde neden olduğu etkiler ve etkilerin neden olduğu sorunlara yönelik çözüm önerileri birbirine oldukça benzerdir.

2000’li yıllarda Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin etkileri oldukça önemlidir. Özellikle 2000’li yılların başlarında batılı kuruluşlar nezdinde yürütülen ekonomi politikalarının, Avrupa Birliği ile yürütülen üyelik görüşmelerinin ve siyasi istikrarın sağlanması ile ülke piyasasına olan güvenin artması ülkeye yönelik sermaye hareketlerini ciddi ölçüde arttırmıştır. Ülkeye yönelik sermaye hareketlerinin artması ile yerli para birimi olan Türk Lirası’nın aşırı değerli hale gelmesi, ithal mallara yönelik talep düzeyini arttırmıştır. Bu durum ülkede yüksek dış ticaret açığı dolayısıyla da yüksek cari açık sorununu tetiklemiştir.

2000’li yılların başından günümüze kadar olan dönemde sermaye hareketlerinde doğrudan yatırımların payı genellikle azalış gösterirken sıcak para akımlarının yer aldığı portföy yatırımları artış göstermiştir. Söz konusu değişim mortgage krizinin etkisiyle daha da yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Sermaye hareketleri ile ülkeye yönelik para girişinin zamanla değişkenlik göstermesi Türkiye ekonomisinin sermaye hareketlerine olan kırılganlığını arttırmıştır. Ayrıca Türkiye’de 2000’li yıllarda benimsenen düşük kur yüksek faiz politikası ile spekülasyon yönlü ekonomik büyüme anlayışı, ülkenin uluslararası piyasalardaki dalgalanmalardan ciddi ölçüde etkilenmesine yol açmıştır. Söz konusu dönemde işsizlik oranının genellikle iki haneli değerlerde gerçekleşmesi neticesinde yüksek işsizlik sorunu bulunmaktadır. Ayrıca yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesi ile artan ithalat ve beraberinde artan harcamalar ülkede borçluluğun artmasına neden olarak ekonomi üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır.

Bu çalışmanın esas amaçlarından biri Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda ülke ekonomisine ilişkin makroekonomik verilerin ve söz konusu dönemde ülke ekonomisinde gerçekleşen sermaye hareketlerinin incelenmesidir. Diğerleri ise Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda yaşanan sermaye hareketlerinin Hollanda Hastalığı teorisi çerçevesinde Türkiye’de sermaye hareketleri kaynaklı bir sanayisizleşme olgusunun var olup olmadığı? Sorusunun yanıtını bulmak olacaktır.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisine ilişkin 2000’li yılların makro ekonomik verilerinin incelenecek olmasının nedenleri, söz konusu dönemde ülkede spekülasyon yönlü diğer bir ifadeyle sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme anlayışının benimsenmesi, Türkiye’nin 2000’li yıllarda yüksek büyüme oranları elde etmiş olması ve ülkenin siyasi

açıdan istikrarlı olmasıdır. Bu çalışma kapsamında Kaynakların Laneti olgusunun işleyişi Hollanda Hastalığı teorisi ve dışında kalan etkiler üzerinden açıklanacaktır. Ayrıca çalışmada sermaye hareketlerinin Hollanda Hastalığı teorisi çerçevesinde Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerine ilişkin açıklamalar yapılacaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Kaynakların Laneti Hipotezi ve sermaye hareketlerine ilişkin açıklamalar yer alacak ve söz konusu olguların Hollanda Hastalığı teorisi ile benzerlikleri diğer etkilerle birlikte açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Hollanda Hastalığı teorisi çerçevesinde bazı ülke örneklerine ilişkin gerçekleştirilmiş çalışmalar açıklanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde açıklanacak olan ülkeler sırasıyla; Rusya, Azerbaycan, Venezuela, Nijerya, Kolombiya, Kazakistan ve Bostwana'dır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 2000 yılından günümüze kadar olan dönemde Türkiye ekonomisinin makroekonomik verileri detaylı olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca söz konusu dönemde ülkede sermaye hareketleri ve Hollanda Hastalığı ilişkisi incelenecektir. Sonuç bölümü olan dördüncü bölüm ile birlikte ise çalışma sona erecektir.

2. KAYNAKLARIN LANETİ HİPOTEZİ VE SERMAYE HAREKETLERİ

Doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin ekonomik büyüme konusundaki performanslarının uzun dönemde zayıflaması Kaynakların Laneti Hipotezi ile açıklanmaktadır. Bu durum başlangıçta ülke ekonomisi çok değerli bir fırsat olan doğal kaynak zenginliğinin beklenilenin aksine ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere neden olmasıdır. Söz konusu ilişkinin temelinde doğal kaynak ihracatının artması ile ülkeye ciddi ölçüde yabancı para girişinin yaşanması yer almaktadır. Ülkeye yabancı para girişinin artması, yerli para birimini aşırı değerli hale getirerek ülkenin sanayi sektörünün rekabet gücünü zayıflatması ile ülkede sanayisizleşmeye yol açması durumu Hollanda Hastalığını ifade eder. Sermaye hareketleri kaynaklı yabancı para girişinin de ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri ile doğal kaynak ihracatının artması sonucu yaşanan etkiler, her ne kadar çıkış noktaları birbirinden farklı olsa benzer olabilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Kaynakların Laneti Hipotezi ve söz konusu hipotezin sonuçları olan ülke ekonomisinde kurumların rolü, ülkenin eğitim düzeyi, ülkedeki rant kollama davranışı ve Hollanda hastalığı teorisi açıklanacaktır. Ayrıca bu bölümde sermaye hareketlerinin ülke ekonomisi üzerindeki etkileri ve Hollanda Hastalığı teorisi ile sermaye hareketleri arasındaki ilişki incelenecektir.

2.1. Kaynakların Laneti Hipotezi

Ekonomik gelişim sürecinde bir ekonominin doğal kaynağa sahip olup olmaması oldukça önemlidir. Doğal kaynak açısından zengin olan bir ülke birçok avantaja sahiptir. Üretim için gerekli olan doğal kaynaklara sahip olmak ham madde konusunda ülkenin dışa bağımlılığını azaltır. Hatta söz konusu doğal kaynağın ihracatının yapılması ülkenin döviz rezervlerinin artmasına neden olur. Doğal kaynağın girdi olarak kullanıldığı sektörlerde maliyetlerin azalması, firmaların rekabet gücünün yükselmesine yol açarak firmaların kârlılığını arttırır. Firmaların kârlılığının artması üretimin artmasına dolayısıyla işgücü talebinin artmasına neden olur. İşgücü talebindeki artış, işsizliğin azalmasına neden olur. Bu durumda doğal kaynağa sahip olan bir ekonomide üretim artar, iktisadi büyüme sağlanır, istihdam artar, işsizlik azalır, döviz rezervi ve kişi başına gelir artar. Böylece doğal kaynak bakımından zenginlik söz konusu zenginliğin başarılı bir şekilde yönetilmesi ile ülke ekonomisinin makroekonomik göstergelerinde ciddi iyileşmelerin gerçekleşmesine katkı sağlar (Kaynak, 2011: 30-31).

Doğal kaynak bakımından zenginlik, ekonomi üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkilere yol açarak tersi sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin birçok Afrika ülkesi doğal kaynak bakımından zengin olmasına rağmen doğal kaynak sahipliğinden elde edilen kazancın etkin ve verimli alanlarda kullanılamaması, elde edilen kazancın ülke içerisinde rant kollayıcılar tarafından kullanılması ile halka adilce bölüştürülmemesi gibi nedenlerle söz konusu ülkelerde kişi başına gelir düzeyi oldukça düşüktür. Birçok Doğu Asya ülkesi ise doğal kaynak bakımından birçok Afrika ülkesine kıyasla daha fakir olmasına rağmen kişi başına gelir seviyesi daha yüksektir. Dolayısıyla doğal kaynak zenginliğine sahip olmak bir ülke ekonomisi için kesin bir refah artışı anlamına gelmemektedir.

Doğal kaynak bakımından oldukça zengin olan ülkelerin, doğal kaynak bakımından zengin olmayan ülkelere kıyasla birçok çalışmaya göre gelişim sürecindeki performansları oldukça düşük kalmıştır. Doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin özellikle de söz konusu doğal kaynağın dış satımına bağımlı olması durumunda ekonomik gelişim sürecindeki performansları zayıf kalmıştır. Doğal kaynak fiyatlarındaki değişimler, doğal kaynak ihracatçısı ülkelerin elde ettikleri kazançları istikrarsız hale getirir. Bu kazançların istikrarsızlaşması söz konusu ülkedeki yatırımların istikrarsızlaşmasına neden olur. Bu hususa örnek olabilecek ülkelerden birisi Zambiya'dır. Zambiya, Afrika'da bakır madeni açısından oldukça zengin bir ülkedir. Bakır madeninin ihracatının önemli bir gelir unsuru olduğu Zambiya ülkesinin söz konusu ihracattan elde ettiği kazançlar, bakır fiyatlarının 70'li yılların ortalarında düşmesinden dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir (Le Billion, 2001: 9).

Doğal kaynak açısından zengin olan bir ekonomi birçok avantaja sahip olmasına rağmen literatürde doğal kaynak zenginliğinin beklenenin aksi sonuçlara yol açabildiğine dair çalışmalar bulunmaktadır. Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerin, doğal kaynak bakımından zengin olmayan ülkelere göre ekonomik büyümesinin uzun dönemde hız kaybetmesi "Bolluk Paradoksu Hipotezi" ya da "Kaynakların Laneti Hipotezi" olarak adlandırılır.

Doğal kaynak bakımından zengin olan ekonomilerin ekonomik gelişim sürecindeki performanslarının doğal kaynak bakımından zengin olmayan ülkelere kıyasla düşük olması olarak adlandırılan kaynakların laneti hipotezi, iktisat yazınında ele alınan ve birçok kesim tarafından kabul gören bir konudur. Kaynakların laneti hipotezinin farklı bir örnekle ele alınması konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Küp dolusu altın bulan bir kişinin

refahının uzun dönemde iyi mi yoksa kötü mü etkilenecektir? Bu sorunun cevabı birçok kişiye göre küp dolusu altın bulan kişinin refahının uzun dönemde artacağıdır. Bu cevabın nedeni iktisat teorisine göre olumlu refah etkisinin negatif bir sonuca neden olmayacağını ifade etmesidir. Ancak söz konusu sorunun tek bir cevabı bulunmamaktadır. Küp dolusu altın bulan kişinin refahının uzun dönemde olumlu ya da olumsuz etkilenmesi, kişinin elde ettiği bu avantajı nasıl kullandığı ile ilgilidir. Eğer kişi maddi anlamda artık yeterli seviyeye ulaştığını düşünerek mevcut işinden ayrılarak lüks harcamalarını arttırırsa küp dolusu altın bulması nedeniyle elde ettiği zenginlik kısa bir süre sonra tükenecektir. Ek olarak kişi alışmış olduğu lüks harcamaları arttırarak borçlanmaya yönelirse kişinin refah düzeyi uzun dönemde olumsuz yönde etkilenecektir. Ancak kişi elde ettiği zenginliği lüks harcamalarla tüketmekten ziyade verimli yatırım alanlarında faaliyet yürüterek değerlendirirse yaşam boyu gelir elde ederek refah düzeyini uzun dönemde arttırma imkanına erişmiş olacaktır. (Sarraf ve Jiwanji, 2001: 64).

Doğal kaynak açısından zengin olan ülkelerin söz konusu doğal kaynağı ihraç etmeleri başlangıçta ülkeye yüksek miktarda yabancı para girişine neden olur. Ülkeye yönelen yabancı para, ülkenin döviz rezervinin artmasını sağlayarak ülke ekonomisine katkı yapar. Ancak ülkede yabancı paranın bollaşması ülke ekonomisinde döviz kurunun düşmesine yani ulusal paranın değer kazanmasına neden olur. Ulusal paranın değer kazanması ithal malların yurtiçi piyasada ucuzlamasına yerli malların ise yabancı piyasada pahalılaşmasına neden olur. İthal malların fiyatlarının düşmesi ihraç mallarının fiyatlarının ise yükselmesi dış ticaret haddinin ülke lehine gelişmesine neden olur. Bu durum ülkede ithalatın cazip hale gelmesine dolayısıyla da ithalatın artmasına yol açar. İthalatta meydana gelen artış, ülke yerleşiklerinin ihtiyaçlarını yerli mallardan ziyade yabancı mallarla karşılamasına neden olur. Böylece söz konusu ekonomide ithalata ikame sektörlerdeki üretim azalır. Yerli üretimin azalması istihdamda azalmaya yani işsizlikte artışa hem de ülkenin dış rekabet gücünde azalışa neden olur. Artan işsizliğin yanında ithalatın yükselmesiyle artan cari açık ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere neden olur. Hikayenin başına dönüldüğünde doğal kaynak bakımından zengin bir ülkenin söz konusu kaynağı ihraç etmesiyle artan refah beraberindeki etkiler üst üste geldiğinde refahın azalmasına yol açabilmektedir. Söz konusu durum iktisat yazınında Hollanda Hastalığı (Dutch Disease) olarak bilinmektedir. Hollanda Hastalığı ifadesi ilk kez 1977 yılında The Economist tarafından kullanılmıştır. Kaynakların laneti hipotezinin esas vurguladığı nokta doğal kaynak bakımından zengin olan bir ülkenin söz konusu doğal kaynağı ihraç etmesi

ile elde edilen döviz gelirlerinin ekonomide verimli olarak işletilememesidir. Doğal kaynak ihracatındaki artış sayesinde elde edilen döviz kazancının yüksek katma değerli ürün üretimine yönlendirilmesi ülke ekonomisinde yatırımların artmasına dolayısıyla da istihdamın artmasına neden olur. Böylece ekonomide refah seviyesinin artması ile birlikte kaynakların laneti hipotezinin ekonomi üzerinde yol açtığı olumsuz etkiler telafi edilmiş olur. Dolayısıyla da doğal kaynak bolluğu sonucu elde edilen zenginlik ülke ekonomisinin performansını olumlu yönde etkileyerek uzun dönemde ülke vatandaşlarının refahını arttıracaktır (Nankani, 1979: 46-48).

Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerde söz konusu doğal kaynağın ihracatının arttırılması ile elde edilen gelirin yönetimiyle ilgili aksaklıklar gelir dağılımı üzerinde bozucu etkiler yaratabilmektedir. Doğal kaynak zengini olan gelişmekte olan ya da gelişmemiş ekonomilerde doğal kaynak üzerinden elde edilen kazançlar yabancı yatırımcıların dikkatini çekmektedir. Söz konusu doğal zenginliğin dış satımından elde edilen kazancın önemli bir bölümünün ülkenin kamu yoluyla güçlendirilmiş yöneticiler ve yabancı yatırımcılar kesimine aktarılması gibi durumlar yaşanabilmektedir. Bu durum ülke vatandaşlarının elde edilen kazançtan aldığı payın azalmasına neden olur. Böylece doğal kaynak zenginliği ile sağlanan kazançlar gelir dağılımını çıkar gruplarının lehine ülke vatandaşlarının ise aleyhine dönüştürerek gelir dağılımında adaleti bozucu etki yaratır (Ross, 2003: 20-41).

Atkinson ve Hamilton (2003) tarafından yapılan çalışmada gelirin harcanmayan kısmı olan tasarrufların ve doğal kaynak zenginliğinin tetiklediği kaynakların laneti hipotezinin ekonomik büyüme ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada doğal kaynak bolluğunun iktisadi büyüme ile arasındaki ters yönlü ilişki ortaya çıkarılmıştır. İnceleme de kaynakların laneti ele alınırken söz konusu ekonomide uygulanan politikaların, tasarruflar ve yatırımlar üzerindeki etkisine değinilmiştir. Doğal kaynak ihracatından elde edilen gelirin, hükümet harcamalarının finanse edilmesinde kullanılmasında ki yönetim sürecinin ekonomi üzerinde bozucu etkilere neden olabileceği ele alınmıştır. Ancak doğal kaynak ihracatından elde edilen kazancın kamu harcamalarına yönlendirilerek verimsiz alanlarda harcanmasından ziyade kamu yatırımlarına yönlendirilerek verimli yatırım alanlarında değerlendirildiği ekonomilerin kaynakların laneti hipotezinden korunabileceği belirtilmiştir. Ayrıca elde ettikleri kazançları harcama eğilimi yüksek olan doğal kaynak zengini ülkelerin kaynakların laneti olgusunun yaşanmasına daha yatkın olduğu ifade

edilmiştir. Kaynakların laneti olgusuna kapılan ülkelerde tasarruf düzeyinin son derece düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakların laneti hipotezi, Bretton Woods ikizleri olarak anılan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun da aralarında bulunduğu birçok finansal kuruluş ve ekonomist tarafından kabul görmektedir (Auty, 2001: 82-83).

2002 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırmada 1990-2000 yılları arasında doğal kaynak zengini ülkelerin ekonomik süreci incelenmiştir. 10 yıllık bir periyodu içeren bu çalışmaya göre doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranı %5-%15 arasında olan ülkelerde, kişi başına gelir yıllık ortalama %0.7 oranında azalmıştır. Doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranı %15-%50 arasında olan ülkelerde, kişi başına gelir yıllık ortalama %1.1 oranında azalmıştır. Doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranının yarısından yüksek olduğu ekonomilerde ise kişi başına düşen gelir yıllık olarak ortalama % 2.3 oranında düşmüştür. Çalışmaya konu olan 3 grupta ki ekonomilerde kişi başına düşen gelirlerindeki gerileme yıllık %1 seviyelerinde olduğu tespit edilmiştir (Weber, 2002: 17).

Doğal kaynak zenginliği ile ekonomik performansın zayıflığı arasında yer alan aynı yönlü ilişki birçok çalışma ile açıklanmıştır. Ancak doğal kaynak bakımından zengin olan bir ülkenin ekonomisi üzerinde olumsuz etkilerin yaşanmasının nedenleri tam anlamıyla netlik kazanmamıştır.

1975 yılında Venezuela petrol Bakanı ve OPEC'in kurucu üyesi Juan Pablo Perez Alfonso,"Bundan on yıl sonra, bundan yirmi yıl sonra, göreceksiniz, 1970'lerde petrol bizi mahvedecek" demiştir. Petrolün söz konusu dönemde Venezuela ekonomisine geniş ölçüde katkısı olmuştur. Bu nedenle Juan Pablo Perez Alfonso'nun sözleri söz konusu dönemde her ne kadar dikkate alınmamış olsa da kısa süreli bir ekonomik ilerleme sürecinin sonrasında ülkede refah seviyesi 1960'lı yıllardaki seviyesine gelmiştir (Useem, 2003: 8).

Doğal kaynak zenginliğinin tetiklediği kaynakların laneti hipotezi genel kabul görmesine rağmen doğal kaynak zenginliğinin ekonomik ilerleme sürecinde olumsuz etkilerine kıyasla olumlu etkilerinin daha fazla gerçekleştiğine ilişkin ülke örneklerinden birisini Acemoğlu (2001), çalışmasında incelemiştir. Söz konusu incelemenin yapıldığı ülke Bostwana'dır. Doğal kaynak bakımından zengin bir Güney Afrika ülkesi olan Bostwana'nın ekonomik performansı kaynakların laneti hipotezinin tersine bir ilerleyiş sergilemiştir. Bostwana, doğal kaynak bakımından zengin bir ülke olarak sürdürülebilir

ekonomik büyümeyi başarabilmiştir. Bostwana 1885 yılında İngiltere himayesine girmiştir. Ancak 1966 yılında İngiltere himayesi sona ermiştir. Afrika kıtası üzerinde demokrasi bakımından en gelişmiş ülke olarak kabul görmektedir. 2011 yılında açıklanan İnsani Gelişme Endeksi verilerine göre Bostwana, Afrika kıtasının güneyinde bulunan ülkeler içerisinde en yüksek insani gelişme verilerine ulaşmıştır. İngiltere himayesinde olduğu dönemde bile ülke kurumları bu himayeden oldukça az etkilenmiştir. Ülkedeki iyi yönetim, sağlıklı hukuk sistemi, politik ve kurumsal yapının demokratik olması ve gelişmiş bir eğitim seviyesinin yerleşmiş olması gibi nedenlerden dolayı doğal kaynak bakımından zengin olan Bostwana'nın ekonomik gelişim sürecini olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyüme performansını istikrarlı hale getirmiştir. Kaynakların laneti olgusu aslında doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin söz konusu zenginliğinden ziyade zengin kaynaklardan elde ettikleri kazançların yönetilmesindeki aksaklıkları ifade etmektedir. (Acemoğlu, 2001: 4).

Sanayi ve tarım ürünleri arasındaki ihraç mallarının fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine oranı olarak bilinen dış ticaret hadlerinin uzun dönemde tarım ürünlerinin aleyhine değişim gösterirken sanayi ürünlerinin ise lehine değiştiğini öne süren görüş, bu konu ile ilgili ilk savunucularından olan Singer ve Prebisch'in adlarıyla anılan ve II. Dünya Savaşı sonrasında yaygın hale gelen Singer-Prebisch (1950) tezi olarak bilinir. Çalışmanın ortaya çıkışı bugünkü adıyla Birleşmiş Milletler olan Milletler Cemiyeti'nin İngiltere ekonomisine ilişkin 1800'lü yılların sonu ile 1900'lü yılların başlarına kadar olan dönemde ticaret hadlerindeki incelemeye dayanmaktadır. İncelemeye göre söz konusu periyotta dönemin sanayi bakımından en gelişmiş ülkesi olan İngiltere'nin ticaret hadleri yükselmiştir. İngiltere işlenmiş sanayi ürünlerini ihraç eden tarım ve gıda malları gibi temel ürünleri ithal eden bir ekonomi olarak zamanla dış ticaret haddinin yükselmesi kendisi ile dış ticarete partner olan ham madde gibi temel ürünleri ihraç eden ülkelerde dış ticaret haddinin zamanla gerilediği anlamına gelmektedir (Seyidoğlu, 2012: 587-590).

Dış ticaret hadlerinin zamanla temel ürünleri ihraç eden az gelişmiş ülkelerde gerilemesine çözüm olarak 1960'lı yıllarda söz konusu ülkelerin ithal ikameci sanayileşme politikalarını uygulamaları gündeme gelmiştir. Prebisch (1950), çalışmasında az gelişmiş ülkelerin uzun dönemde dış ticaret hadlerinin aleyhte değişmesinin olumsuz sonuçlarına karşı korunmak için dış ticarete kota ve müdahalelerle yoğun bir şekilde korumacılık uygulamaları önerisinde bulunmuştur. Dış ticarete uygulanan kota uygulaması ilgili ürünün ülke içerisinde kıtlaşmasına neden olarak fiyatını arttıracaktır. Gümrük tarifesi

uygulamasý da kota uygulamasýna benzer bir etki yaratarak ÷lkede ithal ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olur. Ülkenin ithal ürünlerinin fiyatının artmasını ithal ürünlerinin talebini azaltarak ithalata ikame sektörlerinin kazançlarının artmasına neden olur (Seyidođlu,2012:590-593).

Az gelişmiş ÷lkelerin uzun dönemde ticaret hadlerindeki bozulmaların çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler talep ve arz ile ilgili olmak üzere iki şekilde açıklanır. Dış ticaret hadlerinde kötüleşmeye neden olan talep ile ilgili etmenler aşağıdaki gibi sıralanır;

- ✓ Temel ürünlere yönelik talebin azalması: Az gelişmiş ÷lkelerin gerçekleştirdikleri ihraç mallarının içinde en büyük pay gıda malları gibi temel ürünler iken ithal mallarının içinde ise en büyük pay işlenmiş sanayi ürünleridir. Düşük gelir düzeylerinde gıda harcamalarının gelirdeki payı oldukça yüksektir. Ancak gelir düzeyi arttıkça her ne kadar gıda mallarına yönelik talep mutlak olarak artsa da gıda mallarının (tarımsal ürünlerin) gelir esnekliklerinin birden küçük sanayi ürünlerinin ise gelir esnekliklerinin birden büyük olması nedeniyle işlenmiş sanayi ürünlerine yönelik talep artışı tarımsal ürünlere yönelik talep artışından daha fazla olacağından gıda harcamalarının gelir içindeki payı giderek azalırken sanayi ürünlerinin gelir içindeki payı ise artmaktadır. Bu noktadan hareketle az gelişmiş ÷lkelerde gelir artışı durumunda gıda ürünlerine yönelik talep artışında yavaşlama söz konusu iken sanayi ürünlerine yönelik talep artışı hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. İhracatında sanayi ürünlerinin payının yüksek ham madde ve gıda ürünleri gibi temel ürünlerin payının düşük olduğu gelişmiş ÷lkelerde ise gelir düzeyi arttıkça sanayi ürünlerine yönelik talep artışı temel ürünlere yönelik talep artışından daha fazla gerçekleşmektedir. Bu durum zamanla temel gıda ürünlerinin fiyatının düşmesine işlenmiş sanayi ürünlerinin fiyatının ise artmasına neden olmaktadır. Böylece zamanla dış ticaret hadleri az gelişmiş ÷lkelerinin aleyhine gelişmiş ÷lkelerin ise lehine değişmektedir.
- ✓ Yapay hammaddelerin ortaya çıkması: Doğal hammaddelerin yerine üretimde kullanmak amacıyla üretilen plastik, naylon ve yapay elyaf gibi ürünler doğal hammadde talebinin azalmasına neden olmaktadır. Doğal hammadde talebinin azalması söz konusu ürünlerin fiyatında düşüşe yol açtığından ihracatında doğal hammaddelerin büyük yer tuttuğu az gelişmiş ÷lkelerin dış ticaret hadlerinin

aleyhte değişmesine doğal hammaddelerin daha çok ithalatçısı olan gelişmiş ülkelerin ise dış ticaret hadlerinin lehine değişmesine neden olmaktadır.

- ✓ Gelişmiş ülkelerde tarım kesimine yönelik koruyuculuğun olması: Gelişmiş ülkelerin birçoğunda ekonomik sebeplerle yurt içi tarım kesimini dış piyasada rekabetten korumak amacıyla tarımsal ürünlerin ithalatına yönelik kota ve tarife gibi dış ticarete korumacı önlemlerin söz konusu olması az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünlerine yönelik talebi azaltmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde güçlü sendikalar nedeniyle oluşan yüksek ücretlerin sanayi ürünlerinin fiyatlarını az gelişmiş ülkelerdeki tarım ürünlerine göre arttırması da az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünlerinin fiyatının düşmesine ithal ürünlerinin fiyatının ise artmasına neden olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin dış ticaret hadlerindeki kötüleşmeye neden olan arz ile ilgili etmenler ise aşağıdaki gibi sıralanır;

- ✓ Teknolojik gelişmeler ve faktör arzındaki artışlar: Ekonomide meydana gelen teknolojik gelişmeler ve emek arzındaki artış emek yoğun bir sektör olan tarım kesiminde üretimin artmasına neden olmaktadır. Tarımsal üretimin artması söz konusu ürünlerin fiyatını düşürür. Teknolojik gelişmeler sanayi ürünlerinin katma değerinde artışa neden olacağından işlenmiş sanayi ürünlerinin fiyatlarını arttırır. Böylece dış ticaret hadleri az gelişmiş ülkelerin aleyhine gelişmiş ülkelerin ise lehine değişmektedir.
- ✓ Aksak rekabet piyasası koşulları: Gelişmiş ülkeler mallarını aksak rekabet piyasası şartlarında sattıkları için ürünlerinin fiyatı yüksektir. Az gelişmiş ülkeler ise ürünlerini daha çok tam rekabet piyasası şartlarına yakın koşullarda sattıklarından ürünlerinin fiyatı gelişmiş ülkelerin ürünlerine kıyasla daha düşüktür.

İktisat yazınında Hollanda Hastalığı, doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin doğal kaynak üzerinden elde ettikleri kazançlar nedeniyle ülke parasının aşırı değerlenmesi ve bu nedenle olumsuz etkilenen ticaret ilişkileri neticesinde söz konusu ülkede oluşan yüksek cari açık ve işsizlik sorununu ifade eder. Hollanda Hastalığı Hollanda'da 1960'lı yıllarda Kuzey Denizi'nde bulunan doğal gazın sonrasında yaşanan ekonomik aksaklıkların yaşandığı için bu ülkenin adı ile anılmaktadır. Hollanda ciddi düzeyde doğal gaz rezervinin keşfi ile kısa dönemde büyük bir zenginliğe ulaşsa da bu zenginlik hemen sonrasında yerini ekonomik sıkıntılara bırakmıştır.

Hollanda Hastalığının çıkış noktası doğal kaynak zengini ülkenin doğal kaynak ihracatını arttırması ile tetiklenen bir dizi ekonomik sorundur. Doğal kaynak ihracatının artması, ülkenin döviz gelirlerinde artışa neden olur. Ülkeye yönelik döviz girişinin artması döviz arzının artmasına neden olarak döviz kurunun düşmesine yani ulusal paranın değer kazanmasına neden olur. Ülkeye yönelik döviz girişinin artması ile ulusal paranın değer kazanması ilk başta olumlu bir etki olarak düşünülse de bu durum, ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Doğal kaynak ihracatı nedeniyle ülkeye yönelik döviz girişinin artması yerli paranın değerinin artmana yol açarak ithal malların yurtiçi piyasada ucuzlamasına ihraç mallarının ise yurtdışı piyasada pahalılaşmasına neden olur. İthal malların yurtiçi piyasada ucuzlaması ithalatı arttırır. İthalatın artması söz konusu ekonomide dış ticaret açığına dolayısıyla da cari açığa neden olur. Ayrıca ihraç mallarının yurtdışı piyasada pahalılaşması firmaların dış rekabet gücünü azaltır. Dış rekabet gücü azalan firmaların yurtiçinde ithal malların talebinin artması ile iç piyasada da rekabet gücü azalır. Bu durum pazarlaması yapılabilir diğer bir deyişle ticarete konu olan sektörlerdeki firmaların kârlılığının azalmasına böylece de ülke ekonomisinin üretiminin azalmasına neden olur. Üretim hacmi azalan ekonomide işsizlik oranı artışı ve kişi başına gelirin düşmesi gibi ekonomik sorunlar ortaya çıkar. Böylece doğal kaynak ihracatı ile başlangıçta artan refah düzeyi beraberindeki bozucu etkiler nedeniyle başlangıçtaki seviyesine geri döner (Ross, 2003: 20-33).

Hollanda Hastalığı doğal kaynak ihracatındaki artışa bağlı olarak tarım ve imalat sektörleri gibi doğal kaynak sektörü dışında kalan pazarlanabilir, diğer bir ifadeyle ticareti yapılabilir sektörler yatırım için ayrılan kaynakların doğal kaynağa bağlı sektöre ayrılmasına neden olur. Bu durum ekonomide zamanla doğal kaynak sektörü dışında kalan diğer ticareti yapılabilir sektörlerde daralmaya sonrasında ise ekonomik küçülmeye neden olarak yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olur. Başlangıçta doğal kaynak ihracatından kaynaklanan gelir artışı ile devlet harcamaları da ticarete konu olmayan mal sektörlerinin genişlemesine neden olur. Bu durumun süreklilik kazanması uzun dönemde dış borç stokunda artışa neden olur (Frankel, 2010: 35).

Hollanda Hastalığı ile birlikte sanayisizleşmenin istihdamda ve ekonomik kaynakların dağılımında oluşturduğu bozucu etkiler uzun dönem ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir. Sanayisizleşmenin uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki bozucu etkileri Hollanda Hastalığı modellerinde Corden (1982) üç sektörün ele alınması üzerinden incelemektedir. Hollanda Hastalığı modelinin göz önüne aldığı sektörlerden ilki

pazarlanabilir niteliği olan doğal kaynağa bağlı sektördür. Doğal kaynak sektörü ani bir yükseliş yaşayan petrolün ya da doğal gazın çıkarıldığı sektörler olarak ele alınmaktadır. İkinci sektör, birinci sektörde olduğu gibi beklenmeyen bir yükselişin gerçekleşmediği ticareti yapılabilir olan imalat sektörüdür. İkinci sektör doğal kaynak sektörü ve pazarlanabilir olmayan sektörler dışında kalan ticarete konu olan mal sektörü olarak da adlandırılmaktadır. Hollanda Hastalığı modelinde ele alınan üçüncü sektör ise pazarlanabilir niteliğe sahip olmayan sektördür. Hizmet sektörü olarak da adlandırılan üçüncü sektörün içerisinde eğitim, inşaat, turizm ve sağlık hizmetleri gibi kalemler yer almaktadır. Hollanda Hastalığı modellerine göre birinci sektör olan doğal kaynak sektörü yüksek derecede sermaye yoğun iken ikinci sektör ise yüksek derecede emek yoğun olan sektördür. Üçüncü sektör ise hem emek hem de sermaye faktörünün belli bir derecede kullanıldığı sektördür.

Bir ekonominin doğal kaynaklarında ani bir artışın yaşanması söz konusu sektörün üretiminde artışa neden olur. Doğal kaynak sektöründe meydana gelen üretim artışı ilgili sektörde emek talebinin artmasına yol açar. Doğal kaynak sektöründeki emek talebi artışı imalat sektöründeki emeğin doğal kaynak sektörüne çekilmesini sağlar. Böylece emek arzının azaldığı imalat sektöründe ücretler yükselir. İmalat sektöründe ücretlerin yükselmesi ilgili sektördeki firmaların maliyetlerinin artmasına neden olur. Doğal kaynak sektöründeki gelişmenin beraberinde gelen yüksek düzeyde ihracat, doğal kaynak sektöründe emek talebini arttırarak ücretleri yükseltir. Ayrıca doğal kaynak ihracatı sonucu sağlanan gelir artışı yurtiçi piyasada talebi arttırır. İmalat sanayisindeki maliyet artışlarının fiyatlara yansması ile ithal malların görece ucuzlaması ithal mal talebini arttırır. Ayrıca doğal kaynak ihracatı sonucu artan gelir, ticareti yapılamayan sektör olan hizmet sektörüne yönelik talebi arttırarak ilgili sektörde emek talebini arttırır. Söz konusu gelişmelerin sonucunda ekonomide doğal kaynak sektöründe yaşanan gelişim kendisi ile birlikte hizmet sektörünün de genişlemesine katkı sağlarken imalat sektörünün daralmasına neden olur. Ülke ekonomisinin imalat sektörünün daralması sanayi üretiminin uzun dönemde azalmasına neden olur. Sanayi üretiminin uzun dönemde azalması, ilgili sektörde istihdamın azalmasına dolayısıyla da işsizliğin artmasına neden olur. Bu durum ülke ekonomisinin uzun dönem ekonomik büyümesi üzerinde performans düşüşlerine neden olur (Ünsal, 2005: 202).

Larsen (2004), doğal kaynağın ekonomide doğal kaynak sektöründen geriye kalan sektörler üzerindeki olumsuz sonuçların nedenlerini 3 etki üzerinden açıklamaktadır. Bu

etkiler faktör hareketleri etkisi, harcama etkisi ve yayılma etkisidir. Faktör hareketleri etkisi, doğal kaynağa bağlı olan sektörde meydana gelen ani artışın ilgili sektörde emek talebini arttırması ile diğer sektörlerden doğal kaynak sektörüne yönelik işgücünün yer değiştirmesidir. Bu durum doğal kaynak sektöründeki istihdamı arttırırken diğer sektörlerdeki istihdamın azalmasına neden olur. Harcama etkisi, doğal kaynak sektöründeki üretim artışı ile artan gelir ve doğal kaynağın ihracatı sayesinde sağlanan dövizle birlikte değer kazanan yerli para sayesinde ucuzlayan ithal mallara yönelik talebin artmasıdır. Harcama etkisi ile ithal mallara yönelik harcamaların artması yurtiçindeki ithalata ikame üretim yapan firmaların ve bağlı buldukları bazı sektörlerin maliyetlerini arttırarak getirilerinin azalmasına neden olur. Maliyetleri artan firmalar piyasadan çekilir. Bu durum ülke ekonomisinde işsizlik oranının artmasına neden olur. Doğal kaynağın ekonomide doğal kaynak sektöründen geriye kalan sektörler üzerindeki olumsuz sonuçların nedenlerinin sonucusu olan yayılma etkisi, ekonomide imalat sektöründeki bilgi ve becerilerin gelişimi, beraberinde pozitif dışsallıklara neden olur. Yayılma etkisi ile imalat sektörünün gelişimi sayesinde elde edilen kazanımlar diğer sektörlerde de kullanılarak üretimde etkinlik ve verimlilik artışı gerçekleşir. Bu sayede söz konusu ekonominin uluslararası alanda rekabet gücü artarak ürünlerin katma değeri yükselir. Ancak doğal kaynak sektöründe imalat sektöründe olduğu gibi kazanımlar söz konusu olmadığından imalat sektörünün gelişiminden elde edilebilecek pozitif dışsallıklardan mahrumiyet söz konusu olur.

Kaynakların laneti olgusunun, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemde ortaya çıkan bozucu etkilerine ilişkin en önemli kanallardan birinin kurumlar olduğuna ilişkin literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Kurumların ekonomik gelişim sürecindeki etkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalardan biri North (1981), tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya göre doğal kaynak zenginliğinin tetiklediği kaynakların laneti olgusu üzerinde ülkelerin yönetilmesi ile ilgili aksaklıkların etkisi artan rüşvet ve yolsuzluklar oldukça önemlidir. Ülkenin doğal kaynak üzerinden elde ettiği kazançların artmasının söz konusu ülkede yolsuzlukları arttırdığına dair önemli kanıtlar bulunmaktadır. Bu duruma yol açan iki temel sebep bulunmaktadır. Bunlardan birincisi doğal kaynak üzerinden elde edilen ani kazanç artışlarına ilişkin tüm kayıtların tutulmasının hükümetler tarafından çok mümkün olmamasıdır. Doğal kaynak zenginliğinin neden olduğu ani gelir artışı hükümetlerin yönetebileceklerinden çok daha fazla gelir sağlamaktadır. Diğer bir neden ise doğal kaynak üzerinden elde edilen kazançların

istikrarsızlığıdır. Doğal kaynak fiyatlarındaki beklenmedik yükselişler ve düşüşler doğal kaynak ihracatından elde edilen kazançlarda dalgalanmalara neden olarak hükümetlerin bütçe hazırlama ve uygulama süreçlerinde dengesizliklere yol açar. Bu durum ülkedeki kurumların güvenilirliğini azaltarak yönetimi istikrarsızlaştırır.

Doğal kaynak sektörüne bağımlılığı yüksek olan az gelişmiş ülkelerin kurumsal yapılarının güçlü ve etkin işlememesi gibi aksaklıklar ilgili ülkelerde yolsuzluklara dolayısıyla da doğal kaynak sektöründen elde edilen kazançların verimli alanlarda değerlendirilmemesine neden olarak ekonomi üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bu duruma bir örnek olarak petrol bakımından zengin yataklara sahip Nijerya'nın 1993-1998 yılları arasında Cumhurbaşkanı olarak yönetiminde yer alan Sani Abacha'nın zimmetine para aktarması gösterilebilir (Gümüş, 2013: 9).

Mehlum (2006), doğal kaynak zenginliğinin ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini çalışmada inceleyerek kaynakların laneti hipotezini test etmiştir. Çalışmaya göre kaynakların laneti olgusunun sadece Hollanda Hastalığı üzerinden ele alınmasının sınırlılık yaratacağı ele alınmıştır. Bu durum kaynakların laneti olgusunun doğal kaynak sektörü dışında kalan sektörlerin ekonomik büyüme sürecinden dışlanmasına neden olarak ele alınması Hollanda Hastalığının açıklanmasında yeterli değildir. Çalışmaya göre kaynakların lanetinin neden olduğu Hollanda Hastalığının üretimle ilgili etkilerinin yanı sıra ülkedeki kurumların ciddi etkilerde bulunduğu ifade edilmiştir. Ülkenin sanayi sektörü gibi önemli bir üretim kesimine katkı sağlayan kurumlar, doğal kaynak zenginliğinin yol açtığı kaynakların laneti olgusunun olumsuz etkilerini söz konusu sektörlerden korumak amacıyla desteklemek yerine doğal kaynak sektörüne yönelik destekleri artırarak olumsuz etkilerin derinleşmesine yol açmaktadır.

Doğal kaynak açısından zengin olan ekonomilerin uzun dönemde ekonomik büyümeleri üzerinde gerçekleşen negatif etkiler ile eğitime verilen değer azlığı ve göz ardı edilen beşeri sermaye düzeyinin ilişkisi bulunabilmektedir. Eğitime dolayısıyla da beşeri sermayeye verilen önemin ve harcamaların azalması orta ve uzun dönemde etkinliğin azalarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitim düzeyinin iyileştirilmesi, işgücünün verimliliğinin artmasına ve teknolojik yeniliklerin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Böylece söz konusu ülkede demokrasi ve eşitlik anlayışının ilerlemesi ile ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler söz konusu olacaktır.

Bir ülke ne kadar geri kalmış ise o kadar yüksek bir kalkınma potansiyeline sahiptir. Bu durumda geride olan ülke ilerideki ülkeyi yakalama şansı bulacak, hatta

gececektir. Az gelişmiş ülkeler sermaye açısından kıtlık yaşamaktadır. Ülkede sermayenin yetersiz olması ülkenin ileri teknolojiyi kullanmasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler sermaye stokuna sahip oldukça buna paralel bir şekilde kişi başına verimlilikte artacağından ülke yakınsama sürecine girecektir. Ülke yakınsama sürecine girdikten sonra, kalkınmada önemli bir faktör olan sosyal yeteneğini de geliştirmek zorundadır. Burada sosyal yetenektan kasıt ülkenin sahip olduğu; ticari, sınai, mali tüm kurumların eğitim harcamaları ve yatırımlarıyla kalitesinin artırılmasıdır. Bu sürecin de tamamlanmasıyla ülke yüksek bir kalkınma potansiyeline sahip olacak, ileri ülkeyi yakalayacak ve hatta geçecektir (Kaynak, 2011: 200-202).

Az gelişmiş ekonomilerin geri kalmalarının nedenlerinden biri ülkede girişimciliğin çok düşük seviyede olmasıdır. Bu nedenle kurumlar ülkede girişimci rolü üstlenmelidir. Kurumların girişimci rolünü üstlenmesiyle yatırımlarda artış sağlanacaktır. Yatırımlarda meydana gelen artış az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişim sürecinde ivme kazanmalarını sağlayacaktır (Kaynak, 2011: 171-172).

Norveç'te 1969 yılında bulunan petrol, söz konusu ülkenin kaynakların laneti olgusu üzerinden incelenmesine zemin hazırlamıştır. Larsen (2004) çalışmasında Norveç ekonomisinin kaynakların laneti olgusu çerçevesinde komşularından olan Danimarka ve İsveç ile karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Çalışmaya göre Norveç'in petrolün keşfinden sonraki dönemde çeyrek asırlık bir periyotta istikrarlı şekilde büyümesini sürdürdüğünü ortaya çıkarılmıştır. Bu durum Norveç'in kaynakların laneti olgusundan etkilenmediğini göstermektedir. Norveç'in kaynakların laneti olgusundan etkilenmemesinin nedeni olarak ülkedeki kurumların niteliğinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ülkede kurumların niteliğinin iyi düzeyde olması ile doğal kaynak sektöründen elde edilen kazançların başarılı bir şekilde yönetilmesi Norveç ekonomisinin korunmasında oldukça önemli olduğuna değinilmiştir.

Zengin doğal kaynaklardan elde edilen devasa miktardaki gelirler birçok kesimin söz konusu gelirden pay alma isteğine neden olmaktadır. Bu durum doğal kaynak kazançlarının ülkedeki bazı rantçı kesime aktarılarak halkın elde edeceği payın azalmasına neden olmaktadır. Zengin doğal kaynaklar kötü yönetime ve rüşvete zemin hazırlayarak halkın bu zenginlikten alabileceği payı olumsuz etkilemektedir. Rant arayıcı kesimin doğal kaynak kazançlarından elde edilen gelirin büyük kısmını ele geçirdiğinde kaynakların verimsiz alanlara ayrılmasına yol açarak ekonomik büyüme performansının azalmasına neden olmaktadır. Bu durumun daha da şiddetlenmesine yol açan etmenlerden birisi rant

kollayıcı kesiminin doğal kaynak zengini az gelişmiş ülkelerde kargaşadan yararlanmak amacıyla iç kargaşaları tetiklemedir. Doğal kaynakların neden olduğu yüksek getiri kolay bir şekilde tembelliğe neden olabilmektedir. Doğal kaynak zenginliği ile hükümetler elde edilen gelirin imalat sanayiye destekleyerek uzun dönem ekonomik büyümeyi sağlamak yerine elde edilen kaynağı verimsiz yatırım alanlarına harcayarak tüketme eğilimine neden olabilmektedir. Hatta hükümetler elde edilen doğal kaynak kazançlarının her zaman olabileceği düşüncesine kapılarak büyük yatırım projelerine girişerek ülkenin dış borçluluğunun dolayısıyla da dışa bağımlılığının artmasına neden olabilmektedir. Doğal kaynak zenginliğinin ülkede düşük düzeyde demokrasi ile ilişkili olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Doğal kaynak zenginliğinden elde edilen kazançlar demokratik bir sistemi geliştirmeye kıyasla otokratik yönetim anlayışını geliştirmeye daha meyillidir. Söz konusu durum doğal kaynak bakımından zengin yataklara sahip birçok Orta Doğu ülkelerinde sıkça rastlanmaktadır (Ross, 2003: 17-42).

Hollanda Hastalığı yukarıda da bahsedildiği üzere, bir ülkede doğal kaynağın bulunması neticesinde ülkeye giren dövizin ulusal parayı aşırı değerli hale getirmesi sonucu o ülkenin sanayisizleşme sürecine girmesidir. Literatürde Hollanda Hastalığına neden olan altı temel faktör üzerine yoğunlukla çalışmalar yapılmaktadır (Ojaghlou, 2019: 105-106).

Hollanda Hastalığının ilk geliştirildiği modele göre bir ülkede bulunan doğal kaynağın çıkarılması ve işlenmesi ile birlikte o sektördeki hızlı gelişme, diğer sektörleri ve özellikle imalat sektörünü olumsuz etkilemesi üzerinedir. Bu model üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır, bunlardan bazıları Tablo 2.1’de verilmektedir.

Çalışmayı Yapanlar ve Yılı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke / Ülke Grubu / Bölge ve Elde Edilen Sonuçlar
Corden ve Neary (1982)	Hollanda Hastalığının teorik analizini yapan bu çalışma, dışa açık ve küçük bir ekonomi olan Avustralya ekonomisini incelemektedir. Avustralya ekonomisindeki mineral üretiminin, ticarete konu diğer sektörleri olumsuz etkilemesi nedeniyle Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Buiter ve Purvis (1983)	Amerika'da petrol fiyatlarının mal ve varlık piyasaları üzerindeki etkileri üzerine çalışmış ve kur değişimlerinin ve petrol fiyatlarındaki artışın uzun dönemde talep düşününe yol açacağını, bu durumun da Hollanda Hastalığı olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşmışlardır.
Edwards (1984)	Petrol ihracatında yaşanan ani bir artışın, diğer sektörlerin rekabetine etkisinin incelediği çalışmada, Hollanda Hastalığının tam bir ekonomik hastalık olarak değerlendirilemeyeceğini ve petrol fiyatındaki kalıcı bir artışın, petrol dışı dış ticarete konu olan sektörlerin fiyatlarında bir azalmaya neden olacağı sonucuna ulaşmıştır.
Benjamin (1989)	Kamerun petrol rezervlerinin tarım sektörüne zarar verdiği sonucuna ulaşmıştır.
Looney (1991)	Kuveyt üzerine yapılan çalışmada, reel döviz kuru ve sektörel enflasyon nispi oranlarındaki hareketlerin Hollanda Hastalığı etkisi doğurduğu sonucuna ulaşmıştır.
Sachs ve Warner (1997)	18 doğal kaynak zengini ülkede Hollanda Hastalığının geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kutan ve Wyzan (2005)	Kazakistan üzerine yapılan çalışmada, enerji ile ilgili sektörler lehine gelişen ihracatın, Kazakistan ekonomisinde reel döviz kurunu etkileyerek Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Drelichman (2005)	İspanya'nın kolonilerindeki büyük gümüş rezervlerinin keşfinin, İspanya'da Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Hasanov (2013)	Azerbaycan'da 2000-2007 yıllarını kapsayan çalışmada, Hollanda Hastalığının söz konusu olduğu gözlemlenmiştir.
Benkhodj (2014)	Petrol ihraç eden ülkelerde görülen Hollanda Hastalığının incelendiği araştırmada, harcama etkisi ve kaynak hareketi etkisi altında Hollanda Hastalığının sadece esnek ücret ve döviz kuru sabitken yapışkan fiyat durumunda görüleceği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2.1. Doğal kaynaklar ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar

Kaynak: Ojaghlu, 2019: 105-106; Akçacı ve Karaata, 2014: 3-5; Mercan ve Göçer, 2014: 267-268; Destek, Okumuş ve Yıldırım: 2017, 227-229.

İşçi dövizleri ve para transferlerinin Hollanda Hastalığına neden olması, üzerinde çalışılan bir diğer alandır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğun işçi döviz girişleri,

ulusal paraların aşırı değerlenmesine neden olmakta ve rekabetçiliklerini olumsuz etkilemektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo 2.2’de verilmiştir.

Çalışmayı Yapanlar ve Yılı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke / Ülke Grubu / Bölge ve Elde Edilen Sonuçlar
Amuedu-Dorantes ve Pozo (2004)	13 Latin Amerika ve Karayip ülkesine ait 1979-1998 döneminin incelendiği çalışmada, yurtdışı işçi gelirlerinin uluslararası rekabet edebilirlik gücünü zayıflatması nedeniyle Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bourdet ve Falck, (2006)	Çalışmalarında göçmen dövizlerinin reel kuru etkileyerek ekonominin rekabet gücü üzerinde yarattığı olumsuz etkinin Hollanda Hastalığı ile sonuçlandığını bulmuşlardır.
Edsel (2010)	Gelişmekte olan 20 ülkenin 1984-2008 döneminin incelendiği çalışmaya göre orta gelir grubundaki ülkelerde yurtdışı işçi gelirlerinin Hollanda Hastalığına neden olduğu, yüksek gelirli ülkelerde ise bu etkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Bayangos ve Jansen (2011)	Filipinler’de işçi dövizleri ve göçlerin ulusal parayı aşırı değerli hale getirdiği için ülkenin rekabetçiliğini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada bu durumun Hollanda Hastalığının görüldüğüne işaret ettiği kabul edilmektedir.
Arı ve Özcan, (2012)	Gelişmekte olan ülkeler için 1988-2009 dönemini inceleyen çalışma, işçi dövizlerinin Hollanda Hastalığının varlığını doğrulayan kanıtlara ulaştığını göstermiştir.
Lartey vd. (2012)	Bir grup geliştirmekte olan ve geçiş ekonomilerine ait 1990-2003 döneminde yurtdışı işçi gelirleri ile Hollanda Hastalığı ilişkisini sorgulayan çalışma, yurtdışı işçi gelirlerinin harcama ve kaynak etkisine neden olarak Hollanda Hastalığına yol açtığı bulgusuna ulaşmıştır.
Rabbi vd.(2013)	Bangladeş’in 1971-2011 dönemini kapsayan çalışma, yurtdışı işçi gelirlerinin makroekonomik sonuçlarını Hollanda Hastalığı çerçevesinde incelemiş ve Hollanda Hastalığına işaret eden bulgulara ulaşmıştır.
Martins (2013)	Etiyopya’ya yönelik dış yardım ve yurtdışı işçi gelirlerinin Hollanda Hastalığı etkisi yaratıp yaratmadığının incelendiği çalışmada, dış yardımların Hollanda Hastalığına yol açmadığı, yurtdışı işçi gelirlerinin ise çok zayıf bir Hollanda Hastalığı belirtisi gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Nikas ve Blouchoutzi (2014)	Arnavutluk ve Moldova’ya gelen yurtdışı işçi gelirlerinin 1990-2010 dönemi açısından makroekonomik etkilerinin ele alındığı çalışma, yurtdışı işçi gelirlerinin Arnavutluk’ta Hollanda Hastalığına yol açtığı, Moldova’da ise böyle bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Pablo (2014)	El Salvador’a yönelmiş işçi dövizlerinin etkilerinin incelendiği çalışmada; ülkeye giren dövizlerin ulusal parayı aşırı değerli hale getirdiği ve ticarete konu sektörde daralmaya yol açarak Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Roy ve Dixon (2016)	Güney Asya ülkeleri (Bangladeş, Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka) için 2003-2012 dönemi kapsayan çalışmada, yurtdışı işçi gelirlerinin ülkelerin reel döviz kurlarında değerlenmeye neden olduğu ve Hollanda Hastalığı etkilerinin görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2.2. İşçi dövizleri ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar

Kaynak: Ojaghlou, 2019: 105-106; Akçacı ve Karaata, 2014: 3-5; Akça ve Bal, 2017: 54-56; Arı ve Özcan, 2012; 158.

Hollanda Hastalığı üzerine yapılan çalışmaların odaklandığı bir diğer alan ise dış turizmin ekonomi üzerindeki potansiyel etkilerini belirlemeye yöneliktir. Yakın zamana kadar turizmin gelişmesinin ekonomik etkileri üzerine yapılan uygulamalı literatürün büyük bir kısmı, çarpan analizine ve girdi-çıkıtı modeline dayanmaktaydı. Bu modellerle ilgili temel sorun, turizm harcamalarındaki değişikliklerden kaynaklanan net etkilerin ekonomi üzerindeki etkilerini ölçmede yetersiz kalmalarıydı. Bunu birçok çalışma takip etmiştir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo2.3'te verilmektedir.

Çalışmayı Yapanlar ve Yılı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke / Ülke Grubu / Bölge ve Elde Edilen Sonuçlar
Copeland (1991)	Küçük ve dışa açık bir ekonomide turizm sektörünün hızlı gelişmesinin Hollanda Hastalığı ile sonuçlanabileceğini teorik olarak ortaya koymuştur.
Balaguer ve Cantavella-Jorda (2000)	Bu çalışmada Johansen eş bütünleşim testi kullanılarak İspanya'da turizm sektörünün uzun dönem büyüme oranını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Özellikle son 30 yılda İspanya'da dış turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Chao, Hazari, Laffargue, Sgro ve Yu (2006)	Bu çalışmada turizm sektöründeki genişlemenin ticarete konu olmayan malların fiyatlarını artırdığı, bu artışın dış ticaret hadlerinin iyileşmesine benzer etki yarattığı ve bu mallara yönelik gerçekleşen talep artışının, sanayi sektöründeki kaynakların ticarete konu olmayan mallar sektörüne kaymasına neden olacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla, bu durumun sermaye talebinde bir düşüşe neden olacağı, sermaye stokunun düşmesinin uzun vadede refah kaybına neden olacağı çalışmanın bir başka sonucudur.
Romao, Guerreiro, Rodrigues (2007)	Çalışmada Portekiz'in Algarve bölgesinde turizmin bölgesel olarak büyümesinde Hollanda Hastalığının ve 2007 uluslararası krizinin etkisi incelenmiş ve turizmde yaşanan büyümenin beklenen olumlu etkileri yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Capo, Font ve Nadal (2009)	İspanya'nın Kanarya ve Balear adalarında Hollanda Hastalığının geçerliliğinin test edildiği çalışmada; turizm sektöründeki artış ile üretim faktörleri tarım ve sanayi sektörlerinden, turizm sektörüne doğru kaymış, inşaat sektörü ve ticarete konu olmayan sektörlerde artış gerçekleşmiş ve bu adalarda Hollanda Hastalığının belirtilerinin görüldüğü saptanmıştır.
Holzner (2011)	134 ülkeyi ve 1970-2007dönemini kapsayan çalışmada, turizme bağımlı ülkelerde Hollanda Hastalığının geçerliliği test edilmiş ve uzun vadede turizme bağımlı ülkelerde Hollanda Hastalığının tehlikeli etkileri olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.
Forsyth, Dwyer, Spurr ve Marshall (2014)	Avustralya'da yaşanan madencilik sektöründeki hızlı büyümenin Avustralya turizmi üzerindeki etkilerinin Hollanda Hastalığı ile ilişkisinin 2000-2012 dönemi açısından ele alındığı çalışmada; Avustralya turizminde yaşanan belirtilerin Hollanda Hastalığı ile uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır.
Sintes (2015)	İspanya ekonomisini canlandıracağı düşünülen turizm sektörünün Hollanda Hastalığı belirtileri ile uyumlu olup olmadığının incelendiği çalışmada; turizmin ekonomide bir gelişme yaratsa da, sektörel düzeyde üretkenliği azaltacağı ve uzun vadede ekonomik büyümeyi etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2.3. Turizm sektörü ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar

Kaynak: Ojaghlou, 2019: 105-106; Akçacı ve Karaata, 2014: 4; Komşu ve Eban, 2019; 139-141.

Hollanda Hastalığı üzerine yapılan çalışmaların odaklandığı dördüncü faktör, dış yardımlar ve hibelerdir. Dış yardım da diğer faktörler gibi özellikle küçük ekonomilerde ulusal parayı aşırı değerlendirerek ülkenin dış rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu çerçevede yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo 2.4'te özetlenmektedir.

Çalışmayı Yapanlar ve Yılı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke / Ülke Grubu / Bölge ve Elde Edilen Sonuçlar
Dünya Bankası (1984)	Sahra altı ülkeler için yapılmış olan çalışma, dış yardımların Hollanda Hastalığı yarattığı üzerine önemli bulgular ortaya koymuştur.
Paldam, (1997)	Çalışmaya göre; Danimarka'ya yapılan dış yardımların 1950'li yıllara kadar ülkeyi orta gelir seviyesine ulaştırdığı, ülkenin 1960'lı yıllarda büyümesinin durduğu ve Hollanda Hastalığına neden olduğu tespit edilmiştir.
Vos (1998)	Çalışmaya göre; 1980 sonrası Pakistan'a yapılan dış yardımların ülke ekonomisinin büyümesine uzun dönemde olumsuz etki yaptığı ve Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Nyoni (1998)	Çalışmaya göre; 1969-1993 dönemi için Tanzanya'ya yapılan dış yardımların reel döviz kuru artışına neden olmadığı ve Hollanda Hastalığına neden olmadığı tespit edilmiştir.
Sackey (2001)	Çalışmaya göre; 1962-1996 dönemi için Gana'ya dış yardımların Hollanda Hastalığına neden olmadığı tespit edilmiştir.
Rajan ve Subramanian (2011)	Çalışmaya göre; bir ülkeye yapılan dış yardımların etkisiyle, reel döviz kurunda değerlendirme olduğu ve ülke sanayi ihracatının bu durumdan olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir.

Tablo 2.4. Dış yardımlar ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar

Kaynak: Ojaghlou, 2019: 105-106; Mercan ve Göçer, 2014: 262; Akçacı ve Karaata, 2014: 3-4.

Hollanda Hastalığı üzerine yapılan çalışmaların odaklandığı beşinci faktör, tarım sektöründeki hızlı gelişmelerdir. Tarım sektöründeki hızlı gelişme de diğer faktörler gibi özellikle küçük ekonomilerde ulusal parayı aşırı değerlendirerek ülkenin dış rekabet gücünü azaltmakta ve ülkeleri sanayisizleştirmektedir. Kolombiya'daki kahve gelirlerinin diğer tarımsal ürünler üzerindeki olumsuz etkisi, tarım sektöründeki tek yönlü gelişimin Hollanda Hastalığına nasıl neden olduğuna ilişkin en güzel örneklerden biridir. Bu alandaki çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo 2.5'te özetlenmektedir.

Çalışmayı Yapanlar ve Yılı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke / Ülke Grubu / Bölge ve Elde Edilen Sonuçlar
Kamas (1986)	Kolombiya'nın kahve ve yasadışı uyuşturucu ihracatından elde edilen döviz gelirlerinde meydana gelen artışların ülkede sanayisizleşmeye neden olduğu sonucuna varmıştır.
Roca'nın (1998)	Çalışma; Kolombiya'da 1910 ve 1950'li yıllar arasındaki muz ihracatının ülkenin Hollanda Hastalığına maruz kaldığını göstermektedir.
Alicia ve Constantino (2013)	Çalışma; Arjantin'deki soya ihracatının ulusal parayı aşırı değerli hale getirerek Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 2.5. Tarım sektörü ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar

Kaynak: Ojaghlu, 2019: 105-106; Akçacı ve Karaata, 2014: 3-4.

Hollanda Hastalığı üzerine yapılan çalışmaların odaklandığı faktörlerden altıncısı, doğrudan yabancı sermaye girişleri ve kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin yaratmış olduğu olumsuz etkilerdir. Sermaye girişlerinin ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmasıyla birlikte dış rekabet gücünün zayıflaması, orta ve uzun vadede Hollanda Hastalığının etkilerinin görülmesine neden olmaktadır. Bu alandaki çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo 2.6'da özetlenmektedir.

Çalışmayı Yapanlar ve Yılı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke / Ülke Grubu/Bölge ve Elde Edilen Sonuçlar
Javaid (2011)	Pakistan, Hindistan, Endonezya, Bangladeş, Malezya ve Filipinler için 1981-2007 dönemini kapsayan çalışmaya göre; doğal kaynak satışına bağlı yabancı sermaye girişlerinin, ülkelerin ulusal paralarını aşırı değerli hale getirerek Hollanda Hastalığına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Akçacı ve Karaata (2014)	Türkiye için 2006-2013 dönemini kapsayan çalışmaya göre; kısa vadeli sermaye hareketlerinin Hollanda Hastalığına neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Betta (2016)	2011 yılı sonrası Kolombiya'ya yönelmiş doğrudan yabancı sermaye girişlerinin olumsuz etkilerini incelemiştir.

Tablo 2.6. Yabancı sermaye girişleri ve Hollanda Hastalığı ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar

Kaynak: Ojaghlu, 2019: 105-106; Mercan ve Göçer, 2014: 261; Akçacı ve Karaata, 2014: 8.

2.2. Sermaye Hareketleri

Ekonomide küreselleşme süreci ile söz konusu ekonomideki mal, emek ve sermaye piyasasında kararlar serbest piyasa koşullarına göre alınmaktadır. Finansal piyasaların da serbest piyasa koşullarında şekillendiği ekonomik küreselleşme sürecinde sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamalar ve kontroller kaldırılmaktadır. Böylece birbirinden farklı iki ülkedeki karar birimleri karşı ülkenin finansal piyasasında alınıp satılan argümanları serbestçe alabilme ve satabilme hakkına sahiptir. Bu durum ülkelerin sahip oldukları mevcut sermayenin yanında ihtiyaç duydukları ilave sermayeye erişimini mümkün kılmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte yeni yatırım alanları ortaya çıktığından piyasadaki mevcut karar birimleri getiri sağlamak için yeni bir alan elde etmiş olmaktadır.

Uluslararası alanda sermaye hareketleri iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi doğrudan yabancı sermaye yatırımları olan uzun vadeli yatırımlar iken ikincisi ise kısa vadeli fon hareketleri olmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın dış kaynaklarla finanse edilmesinin yollarından biri olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Dünya Bankası'na göre öz sermaye hisse yatırımları, yeniden yatırılan kazançlar ve ana şirket ile bağlı şirket arasındaki kısa ve uzun dönemli borçlanmalardan meydana gelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en belirgin özelliklerinden birisi yapıldığı ekonomiye kalıcı katkı sağlamasıdır. Doğrudan yatırımcının yatırım yaptığı bir ekonomideki mevcut firmayı herhangi bir ekleme yapmaksızın alabilir ya da kiralayabilir. Bu tür doğrudan yatırımlar edinme yatırımı olarak bilinmektedir. Doğrudan yatırımcının yatırım yaptığı bir ekonomide yeni tesisler kurabilir ya da kurulu tesisleri genişletebilmektedir. Söz konusu doğrudan yatırımlar yeşil alan yatırımı olarak bilinmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler sermaye, nitelikli işgücü ve teknoloji bakımından yetersizliklere sahip olduklarından söz konusu ülkeler için yeşil alan yatırımları oldukça önemlidir. Yeşil alan yatırımlarının yapıldığı gelişmekte olan ekonomilerde yatırımlar sayesinde istihdam ve üretim kapasitesi artar. Ayrıca ülkeye yönelik yatırımlar ülke içerisinde bulunan benzer sektörlere bilgi aktarımı sayesinde pozitif dışsallık sağlamaktadır. Ülkeye yönelen doğrudan yatırım sayesinde teknolojinin transferi ülke üretiminde verimliliği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik edeceğinden kişi başına gelirin artmasına katkı sağlamaktadır. Gelir düzeyindeki artış, tasarrufları arttıracığından

yeniden üretime sevk edilecek yatırımların finansmanında ilave kaynak teşkil etmektedir. Ayrıca artan üretimin ihracata yönlendirilmesi ile ülkenin döviz rezervi artar (Kaynak, 2011: 438-439).

Doğrudan yatırımların gerçekleştirildiği ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinden birincisi yabancı yatırımcının faaliyeti sonucu elde ettiği artığı kendi ülkesine transfer etmesidir. Bu durumda yatırımın yapıldığı ekonomide yeniden yatırımlara yönlendirilecek artık azalacaktır. İkincisi ise doğrudan yatırım yapılan alanların daha çok kentsel bölgelerde yoğunlaşarak kırsal ve kentsel alan arasındaki farkı arttırması ve doğrudan yatırım yapılan ekonomide talep cephesinde değişiklikler yaratarak ülkenin lüks tüketim malları talebini arttırmasıdır. Lüks tüketim malları talebinin artması döviz açığı yaşayan gelişmekte olan ekonomilerde dış ticaret açığının artarak ülkenin döviz kaybetmesine neden olur. Üçüncüsü ise doğrudan yatırımları gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülke yönetiminin politikalarını etkileyerek gelişmekte olan ülkelerin bağımsızlığı üzerinde engel oluşturmalarıdır (Kaynak, 2011: 440-441).

Banka kredilerinin kısa vadeli olanları ve portföy yatırımları sermaye hareketlerinin kısa vadeli olanları arasında yer alır. Portföy yatırımları şeklinde ülkeye yönelen döviz akımları sıcak para şeklinde tanımlanmaktadır (Acar, 2003: 63).

Portföy yatırımları olarak ülkeye yönelen sermaye hareketleri, doğrudan yatırımda olduğu gibi bir ekonomide tesis açmak ve üretim yapmak için değil ülkeler arası faiz oranı ve getiri farklılıklarından faydalanarak yarar sağlamayı hedefleyerek ülke finansal piyasaları arasında hareket eden paradır (Şenver, 2003: 20).

Diğer bir ifadeyle sıcak para spekülasyon ve yüksek düzeyde değişkenlik gösteren, ülkeler arası faiz oranı ve döviz kuru farklılıklarına dayanan, risk ve getiri düzeyi yüksek olma özelliklerine sahip varlıklara yönelik yapılan kısa vadeli sermaye akımlarıdır (Yeldan, 1996: 41-49).

Pratik düzeyde sıcak para akımları; hisse senetlerine yönelen portföy yatırımları, kısa vadeli borç senetlerine yönelen portföy yatırımları, bankalara açılan kısa vadeli krediler (ticari kredileri içermiyor), diğer özel aktörlere açılan (ticari kredileri içermiyor) krediler, banka mevduatındaki değişimler ve banka-dışı diğer varlıklardaki değişimlerden oluşur. Yerli kökenli sıcak para hareketleri; yerleşiklerin yurtdışındaki hisse senedi ve kısa vadeli borç senedi alımına yönelik portföy işlemleri, yerleşiklerin yurtdışındaki bankalara açtığı kısa vadeli krediler, yerleşiklerin yurtdışındaki özel sektöre açtığı kısa vadeli krediler

ve yerleşiklerin yurtdışındaki mevduat işlemleri olarak ele alınmaktadır. Yabancı kökenli sıcak para hareketleri ise yabancıların hisse senedi ve kısa vadeli borç senedi alımına yönelik portföy işlemleri, yerli bankalara açılan kısa vadeli krediler, özel sektöre açılan kısa vadeli krediler ve yabancıların mevduat işlemleri olarak sınıflandırılır (Boratav, 2001: 7-17).

Sıcak para hareketleri, ülkeye yönelik kısa vadeli sermaye olarak adlandırılmakla birlikte mobilitesinin yüksek olması ve piyasaya giriş çıkışının bir anda gerçekleşerek belirsiz olması kısa vadeli sermayeden ayrılmaktadır. Doğrudan yatırımların mobilitesi sıcak para kadar yüksek değildir. Bu durumun nedeni doğrudan yatırımların sabit bir yatırım olması ile ilgilidir. Doğrudan yatırımında elde edilen kâr ülkeye transfer edilirken yatırımın yapılan ülkeden tamamen çıkması ise üretim faaliyetlerinin tamamen elden çıkarılmasıyla mümkündür (Turan, 2011: 13-14).

Sıcak para hareketleri sonucu ülkeye döviz girişinin olması söz konusu ekonomide döviz miktarını arttırdığından döviz kurunun düşmesine neden olmaktadır. Döviz kurunun düşmesi ülke ekonomisi için ithalatın ucuzlamasına böylece ithalat maliyetinin azalmasını sağlamaktadır. İthalat maliyetinin azalması ithal girdi kullanan üretim sektörlerinde maliyetlerin azalmasıyla kârlılığın artmasına neden olur. Bu durum ekonomide ithal girdi kullanılarak üretilen malların fiyatları düşerek ekonomideki enflasyonist baskıyı hafifletmektedir. Enflasyonist baskılarının hafiflemesi ülke ekonomisinde faiz oranlarını düşürerek ekonomik büyüme üzerinde katkı sağlar. Söz konusu nedenler gelişmekte olan ülkelerin sıcak parayı arzulamalarını açıklamaktadır. Ancak durum her zaman böyle değildir. Sıcak para ülke ekonomisine geldiğinde yaşanan etkilerin tam tersi sıcak paranın ani bir şekilde ülke ekonomisini terk etmesi durumunda yaşanır. Bu durumun örneklerinden birisi 1997 yılı Asya krizinde yaşanmıştır. Uluslararası fonların ciddi miktarda yöneldiği bölgede, borsa ve gayrimenkul değerleri spekülasyon olarak yükselmiş sıcak para çıkışlarının yaşanmasıyla borsa ve gayrimenkul değerlerindeki hızlı düşüşler büyük çaplı bir ekonomik krize neden olmuştur (Coşkun, 2010: 5).

Ülkeye yönelik sıcak para giriş çıkışlarını etkileyen faktörlerden biri de arbitrajdır. Arbitrajcı, getiri elde etmek amacıyla bir varlığı ucuz olduğu piyasada alıp pahalı olduğu piyasada satan kişidir. Sıcak para hareketlerinde bu mekanizma sermayenin fiyatı olan faiz oranlarının ülkeler arası farklılıklarından kaynaklanır. Yabancı yatırımcılar ya da özel kesim, ülkeler arası faiz oranları farklılıklarından yararlanmak için kısa vadeli döviz cinsinden kredilerini yatırım yapacakları ülke para birimine çevirirler. Böylece yatırım

yapılacak ülkenin ticari bankalarında yüksek mevduat faizi elde etmek için sermayelerini ya ticari bankalara yönlendirirler ya da yüksek faiz sağlayan hazine bonoları ve devlet tahvilleri gibi menkul kıymet alımına yönlendirirler. Yabancı yatırımcıların almış oldukları menkul kıymetler ya da ticari bankalara yönlendirmiş oldukları mevduatların vadesi dolduğunda yabancı yatırımcılar portföy yatırımlarını yeniden kendi ülkelerinin para birimlerine çevirerek getiri elde ederler. Bu tür sıcak para hareketlerini ülkeye çekmeye çalışan ülkeler görece yüksek faiz politikası izlemek durumundadırlar. Yüksek faiz politikasının izlenmesi ülkeye yönelen sıcak paranın vade sonunda elde edeceği faiz ödemesini arttıracığından ekonomi üzerinde önemli miktarda faiz yükünün oluşmasına neden olur (Yeldan, 1996: 50-52).

Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede uluslararası alanda rekabet gücü, yüksek katma değere ve teknolojik gelişme gibi verimliliği arttıran unsurlara dayanmamaktadır. Söz konusu ekonomilerin sıcak para hareketlerini ülkeye çekmeye yönelik politikaları, kronik dış ticaret açığının finanse edilmesinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu durum ilerleyen dönemde yurtiçi piyasanın rekabet gücünün azalmasına, yerli paranın değerinde meydana gelen artışlarla ithalatın artarak dış ticaret açığı sorununun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Bu durumun ülkede hizmet ve ticaret sektörünün gereğinden fazla büyümesine ve imalat sanayinin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla doğal kaynak keşfi ile artan ihracatın yerli para birimini aşırı değerli hale getirmesi ile yaşanan etkiler sermaye hareketleri ile benzerdir (Kepenek, 2014: 219).

Ülkenin cari açığının yükselmesi ile beraberinde dış borçları artmaktadır. Borçlanma ile ilgili iktisat literatüründe bir sınır bulunmaktadır. Bu sınır cari açığın ülke hâsılasının %5'ini aştığında ülke ekonomisinin kırılganlığının artması şeklindedir. Böyle bir ekonomik koşulda sıcak paranın ülkeden çıkışı, ülke ekonomisinde ödemelerde sorunlarla karşılaşılmasına ve beraberinde ekonomik krize yol açmaktadır. Sermaye hareketlerinden sıcak para akımlarının gelişmemiş ülke ekonomilerine etkilerini incelemeye konu alan Palma (2000), kısa vadeli sermaye hareketleri olan sıcak paranın her ülkede aynı etkilere sahip olmayacağı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, sıcak paranın ülkelerle gerçekleşen etkileşimini 4 farklı grup içerisinde ele almıştır. Etkileşim ile ifade edilmek istenen; sıcak paranın ülkelere nasıl giriş yaptığı ve ülkelerin makroekonomik verileri üzerinde oluşturduğu etkilerdir (Palma, 2000: 28).

Türkiye ekonomisinde Hollanda Hastalığı sendromunun yaşanıp yaşanmadığına dair tartışmalar olmakla birlikte bu konuda kesin bir cevap yerine geçebilecek yeterli bir çalışma bulunmamaktadır.

Sıcak para girişlerinin ekonomi üzerindeki; döviz kurunun düşmesi, yerli paranın değerinin artması, ithal malların yurtiçi piyasada ucuzlaması, ihrac mallarının yabancı piyasada pahalılaşması, ülkenin gerek yurtiçi piyasada gerekse yurtdışı piyasada rekabet gücünün azalması, zamanla hizmet sektörünün ve ticaret sektörünün ekonomideki payının artması, imalat sanayinin daralması, sanayide yaşanan daralma ile işsizliğin artması, uzun dönemde ekonomik büyümenin yerini daralmaya bırakması, kişi başına gelirin azalması, ülke ekonomisinin sanayisizleşmesi, dış ticaret açıklarının artması ve artan cari açık sorununun dış borçları arttırması gibi etkileri doğal kaynak ihracatına dayalı döviz girişinin yarattığı ekonomik sorunlar olarak adlandırılan Hollanda Hastalığı sendromu ile benzerlik göstermektedir (Palma, 2000: 20).

Ülkeler farklı türlerde ve farklı miktarlarda doğal kaynaklara sahiptir. Doğal kaynakların dağılımında ülkelerin coğrafi konumları oldukça önemlidir. Doğal kaynaklar arasında tarihsel süreçte ilk önemli unsur toprak olduğundan toprağı kaybetmemek ya da daha fazla toprak kazanmak için birçok savaş yapılmıştır. Zamanla toprağın yerine değerli madenlere yönelik talep artmıştır. Bu durum sanayi devrimi ile birlikte üretimin temel ham maddeleri olan petrol ve kömürün talebindeki artışla devam etmiştir. Petrol ve kömür gibi ham maddelerin hem üretim açısından hem de silah üretimi açısından gerekli olması söz konusu ham maddelerin önemini arttırmıştır. Zamanla teknolojik gelişmelerle birlikte petrol ve kömüre ek olarak farklı madenlerinde talebinde hızlı bir artış gerçekleşmiştir.

Doğal kaynak fiyatlarındaki değişimler kamu gelirlerinde dalgalanmalara neden olarak kamu harcamalarında ani değişimlere yol açmaktadır. Kamu harcamalarındaki ani değişimler ekonomik büyüme üzerinde düzensiz etkilere neden olmaktadır. Kısa ve orta vadede petrol fiyatlarının yüksek dalgalanmaya sahip olması petrolün arz ve talep açısından düşük fiyat esnekliğine sahip olması ile ilgilidir. Bu nedenle petrol talebindeki değişimler sonucunda arz ve talebinin dengelenebilmesi için fiyat ayarlamaları geniş bir bantta gerçekleşmektedir.

Doğal kaynak ihracatçısı ya da ithalatçısı olan ülkeler için doğal kaynak fiyatları oldukça önemlidir. Doğal kaynak fiyatlarındaki düşüşler, ihracatçısı olan ülkede ihracat gelirinin azalmasına dolayısıyla döviz kurunun artmasına neden olur. Döviz kurunun artması ithalatı pahalılaştıracığından ülkede fiyat istikrarını olumsuz yönde etkiler. Doğal

kaynak fiyatlarının düşüşü, ithalatçı olan ülkede ithalatın ucuzlamasına böylece de üretim maliyetinin azalmasıyla üretimin artmasına neden olur. Üretimin artması her ne kadar işsizliği azaltacağından ekonomik büyümeye katkı sağlasa da ithalat fiyatındaki düşüş döviz kaybını azaltacağından yerli paranın değerini arttırarak ithalatın artmasına neden olur. İthalatın artması uzun dönemde ekonomik büyüme performansı üzerinde olumsuz etkilere neden olur. Doğal kaynak fiyatlarındaki artışlar, ihracatçısı olan ülkede ihracat gelirinin artmasına dolayısıyla döviz kurunun düşmesine neden olur. Döviz kurunun düşmesi ithalatı ucuzlatacağından ülkede fiyat istikrarının sağlanmasını olumlu yönde etkiler. Ancak ithalatın ucuzlaması, ithalatı arttırarak uzun dönemde ekonomik büyüme performansı üzerinde olumsuz etkilere neden olur. Doğal kaynak fiyatlarının artışı, ithalatçı olan ülkede ithalatın pahalılaşmasına böylece de üretim maliyetinin artmasıyla üretimin azalmasına neden olur. Üretimin azalması işsizliğin artmasıyla ekonomik büyüme performansı üzerinde olumsuz etki yaratır.

3. HOLLANDA HASTALIĞI VE ÜLKE İNCELEMELERİ

Çalışmanın bu bölümünde, doğal kaynak zenginliğinin ülke ekonomisinin uzun dönem büyümesi üzerinde negatif etkilere neden olarak ülke ekonomisinin zamanla sanayisizleşmesi olarak adlandırılan Hollanda Hastalığının yaşanıp yaşanmadığı üzerine yapılan çalışmalar doğrultusunda bazı ülke örnekleri açıklanacaktır. Söz konusu ülke örnekleri, Rusya, Azerbaycan, Venezuela, Nijerya, Kolombiya, Kazakistan, Bostwana'dır.

Yukarıda sayılan ülke örneklerinde yapılmış olan incelemelerde doğal kaynak üzerinden Hollanda Hastalığı ilişkisi incelenmiştir. Mametov (2018), çalışmasında Rusya ekonomisinde Hollanda Hastalığı olgusuna ilişkin çalışmasını 2000'li yıllara ait ülke ekonomisinin makroekonomik verileri üzerinden açıklamıştır. Mukhtarov (2017), çalışmasında Azerbaycan ekonomisi ile Hollanda Hastalığı arasındaki ilişkiye ilişkin incelemesini 1990'lı ve 2000'li yılların makroekonomik verileri üzerinden gerçekleştirirken Hasanov (2013), çalışmasında Azerbaycan ekonomisine ilişkin makroekonomik verilerde 2000-2008 yılları arası dönemi incelemiştir. Alkan (2019) ise Venezuela ekonomisinde Hollanda Hastalığı olgusuna ilişkin çalışmasını 2000'li yıllara ait ülke ekonomisinin makroekonomik verileri üzerinden açıklamıştır. Yukarıda yapılan açıklamalar neticesinde Hollanda Hastalığı olgusunun ülke ekonomileri ile ilişkisine yönelik çalışmaların açıklanmasında bu çalışmanın esas hedefinden uzaklaşmaması amacıyla ülkelerin makroekonomik verilerinin yer aldığı yıl aralıklarında çalışmalarda gerçekleştirilen yıl aralıklarının bir kısmına yer verilecektir.

3.1. Rusya Örneği

Rusya doğal kaynak bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Rusya, Uluslararası Para Fonu verilerine göre 2017 yılında dünya doğal gaz rezervinde ilk sırada, dünya petrol rezervinde sekizinci sırada ve yıllık petrol üretiminde üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkenin ihracatında doğal kaynak oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Rusya dünyanın en büyük doğal gaz, dünyanın en büyük ikinci petrol ve üçüncü çelik ihracatçısıdır. Dolayısıyla uluslararası piyasalarda oldukça değişken olan doğal kaynak fiyatları Rusya ekonomisi üzerinde istikrar bozucu etkilere yol açarak ülke ekonomisinin kırılganlığını arttırmaktadır. Rusya'nın doğal kaynak bakımından zenginliği ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz olmak üzere birçok etkiye sahiptir. Doğal kaynak bakımından zengin olan Rusya ekonomisi üretim için gerekli olan temel girdileri kolaylıkla sağlayabilmektedir.

Böylece temel girdileri ithal etmeyerek döviz çıkışını sınırlayabilmiştir. Ancak Rusya'nın sektör çeşitliliğinin sağlanması konusunda aksaklıklar yaşaması ve doğal kaynak fiyatlarındaki değişmelerinin ülke ekonomisi üzerinde tahribata yol açması, doğal kaynak zenginliğinin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileridir. Rusya söz konusu olumsuz etkileri çözümlenebilmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi ileri teknoloji içeren sektörlerin geliştirilmesi diğeri ise bu doğrultuda petrol şirketlerinin performanslarının artırılmasına yöneliktir. Bu çalışmalar ile ülkenin savunma sanayisinde kayda değer gelişmeler sağlanmış olsa da Rusya'nın Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'sını arttırmanın çıkış noktasını petrol endüstrisi üzerine kurması ülke ekonomisi üzerinde aksaklıklara neden olmuştur. Rusya ekonomisinin günümüzde petrol fiyatlarındaki değişimlere olan kırılganlığı oldukça yüksektir (Mametov, 2018: 22-23).

Sovyet ekonomisi de Rusya ekonomisi gibi doğal kaynak bağımlılığı yüksek bir ekonomi olmuştur. OPEC'in petrol ihraç miktarını azaltarak 1970'li yıllarda uyguladığı petrol ambargosu ile yükselen petrol fiyatları ülke ekonomisinin refahının artmasında ciddi ölçüde etkili olmuştur. Bu doğrultuda Sovyet ekonomisi, doğal kaynakların çıkarılması ve işletilmesine yönelik yatırımlarını ciddi ölçüde arttırmıştır. Ancak ülkenin bulunduğu coğrafyanın soğuk iklimi söz konusu harcamaların çok yüksek maliyetlerle gerçekleşmesine neden olmuştur. İlerleyen yıllarda özellikle de 1980'li yılların sonlarında petrol fiyatlarının düşmesi söz konusu maliyet artışları ile birlikte ülke ekonomisi üzerinde büyük ölçüde tahribata dolayısıyla ülkede gelir kaybına neden olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla merkezi planlı şeklindeki ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçilmesi Rusya için birçok ekonomik sorunu beraberinde getirmiştir. 1990'lı yılların başında elde edilen GSYH değeri, IMF'den sağlanan bilgilere göre 516 milyar ABD doları iken 1999 yılında elde edilen GSYH değeri 196 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Hatta SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'da ilk kez ekonomik büyüme 1997 yılında gerçekleşmiştir. Rusya serbest pazar ekonomisine geçişte yaşanan zorlukların giderilebilmesi için IMF tavsiyeleri doğrultusunda özelleştirmeler gerçekleştirmiştir. Özelleştirilen kamu kuruluşlarının birçoğunun bürokrat kökenli kişilere yönelik olması serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinin daha da uzun sürmesine neden olmuştur. Ardından 1998 yılında Asya krizinin etkisiyle Rusya ekonomisinden önemli ölçüde sermaye çıkışının yaşanması ülke ekonomisine olan güveni dolayısıyla da yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir (Gurbanov, 2011: 62-66).

1999-2008 yılları arasında petrol fiyatlarının artması Rusya'nın ihracat gelirlerinin artmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Petrol fiyatlarının artması ile söz konusu dönemde ekonomik büyüme istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Ekonomik büyümenin istikrarlı bir gelişme göstermesi, ülkede tüketim harcamalarının artmasına dolayısıyla da hizmet sektörüne yönelik talebin yükselmesine yol açmıştır. Bu durum ülkede hizmet sektörünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca söz konusu dönemde ülkeden sermaye çıkışı neredeyse durma noktasına gelmiştir. 2000'li yılların başların artan petrol fiyatları ile sağlanan gelir yoksulluğun azaltılmasında ve refahın artırılmasında etkili olmuştur.

2008 yılında ABD'de patlak veren ve devamında dünyayı etkisi altına alan mortgage krizi Rusya ekonomisi üzerinde ağır tahribata neden olmuştur. Mortgage krizinin etkisiyle yaşanan küresel likidite sıkışıklığının talep düzeyi üzerinde oluşturduğu daralma petrol fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Petrol fiyatlarının ve talep düzeyinin gerilemesi nedeniyle Rusya'nın ihracat ve ithalatında azalma meydana gelmiştir. Petrol fiyatlarının düşmesi ile ülke 2009 yılında ekonomik küçülme yaşamıştır. Krizin aşılmasına yönelik uygulanan para ve maliye politikaları ile ekonomik büyümenin 2010 yılında pozitif değer alması sağlanmıştır (Rus Türk İşadamları Birliği, 2010: 20-24).

Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nüfus (Milyon Kişi)	143	144	144	144	144	144	144	144
Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	15.025	15.991	14.340	9.492	8.925	10.958	11.511	11.160
GSYH (Milyar \$)	2016	2079	1860	1324	1283	1469	1657	1704
Eko. Büyüme(%)	3,5	1,8	0,7	-2,5	-0,2	1,5	2,3	1,1
İşsizlik Oranı (%)	5,5	5,5	5,2	5,6	5,5	5,2	4,8	4,7
İhracat (Milyar \$)	527	522	497	341	282	353	443	435
İthalat (Milyar \$)	336	341	308	193	192	238	249	252
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	191	181	189	148	90	115	194	183
Yılsonu Enflasyon Oranı (Tüfe Yıllık % Değişim)	6,5	6,5	11,4	12,9	5,4	2,5	4,3	4,5
Yıllık Ortalama Brent Petrol Fiyatları (\$)	111,63	108,56	99,03	52,35	43,55	54,25	64,36	64,37
Maden Kay. İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	70	71	70	63	59	63	65	66

Tablo 3.1. Rusya ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2012-2019)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org/en/Countries/RUS#countrydata> 10.03.2019.

Tablo 3.1’de 2012-2019 yılları arasında gerçekleşen Rusya ekonomisine ilişkin makroekonomik veriler yer almaktadır. Verilere göre Rusya’nın ihracatı, ithalatını aştığından ülkede dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir. 2012, 2013 yıllarında yıllık ortalama Brent petrol fiyatlarının 100 ABD dolarının üzerinde olması ile Rusya’nın GSYH değerleri sırasıyla 2016 ve 2079 milyar ABD doları seviyelerinde iken yıllık ortalama Brent petrol fiyatlarının düştüğü 2014, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise GSYH değerleri 2000 milyar ABD doları seviyesinin altında kalmıştır. Dolayısıyla söz konusu periyotta nüfusta bir değişim olmadığından kişi başına gelir seviyesi de GSYH değerleri ile uyumlu olarak ilerleme göstermiştir. Bu durum Rusya ekonomisinin petrol fiyatlarına olan kırılganlığını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yıllık ortalama Brent petrol fiyatlarının düşmesi ülkenin dış ticaret hacminde daralmaya neden olarak refah düzeyi üzerinde de bozucu etkilere neden olmuştur.

2014 yılında Rusya’nın Ukrayna ile savaşı ve Kırım’ı ilhakı ile beraberinde gelen ekonomik yaptırımlar ve petrol fiyatlarının düşmesi, ülke ekonomisinin performansını olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkede, petrol fiyatlarının düşmesi ile GSYH, kişi başına gelir, ihracat, ithalat ve ekonomik büyümede gerileme gerçekleşmiştir. Ülkenin toplam ihracatında maden kaynakları ihracatının payı 2012, 2013 ve 2014 yıllarında %70’li seviyelerde iken 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise neredeyse her yıl %60’ın üzerindedir. Bu durum ülke ekonomisinin üretiminin ve ihracatının doğal kaynak fiyatlarına olan bağımlılığını göstermektedir. Ülke ekonomisine olan güvenin azalması ve ekonomik yaptırımlar nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları azalmış ve ülkeden ciddi ölçüde sermaye çıkışı olmuştur. Ülkeden yabancı sermaye çıkışı yerli paranın değer kaybetmesine yol açarak döviz kurunun artmasına dolayısıyla ithalatın pahalılaşarak enflasyon oranının 2013 yılında 6,5 iken 2014 yılında 11,4’ten 2015 yılında ise 12,9 seviyesine yükselmesine neden olmuştur. Uygulanan politikalar doğrultusunda enflasyon oranı yeniden tek haneli değerlere 2016 yılında ulaşmıştır. Söz konusu dönemde merkez bankasının sıkı para politikası doğrultusunda faiz oranlarının arttırması, 2015 ve 2016 yılında ekonomik küçülmeye rağmen yerini 2017 yılında yeniden ekonomik büyümeye bırakmıştır. Dolayısıyla ekonomik küçülme yaşanan yıllarda işsizlik oranında küçük artışlar olsa da bu artışlar ekonomik büyüme ile birlikte yeniden eski değerlerine ulaşmıştır. Rusya’nın bütçe gelirlerinin yaklaşık olarak yarısı doğal kaynak özellikle de petrol ve doğal gaz gelirleri olduğundan 2014 yılında petrol fiyatlarının düşmesiyle kamu bütçesinde hem gelirler hem de harcamalar azalış göstermiştir (Kareem, 2010: 8-12).

Rusya doğal kaynak bakımından zengin olmakla birlikte doğal gaz, petrol ve çelik gibi doğal kaynakların ihracatında dünya sıralamalarında üst sıralarda yer aldığından ülke ekonomisinin oldukça değişken olan doğal kaynak fiyatlarına karşı kırılgan olduğu açıktır. Rusya doğal kaynak fiyatlarının değişkenliğinden ülke ekonomisini korumak ve istikrarı sağlamak amacıyla doğal kaynak ihracatından elde edilen kazançların tamamını harcamamakta bir kısmını fon aracılığı ile tutmaktadır. Bu amaçla kurulan iki fondan birisi rezerv fonu diğeri ise ulusal refah fonudur. Rezerv fonunun tutulmasının amacı olası ekonomik krizlerde doğal kaynak fiyatlarının düşmesinin ekonomi üzerindeki bozucu etkilerini telafi etmektir. Ulusal refah fonunun amacı ise sosyal yardımlarla gelir dağılımında adaletin iyileştirilmesidir. Rezerv fonu, ülkenin ihraç ettiği doğal kaynakların belli bir fiyat üzerindeki satışlarından elde edilen vergilerin tümünün biriktirilmesi ile oluşmaktadır. Söz konusu fonun önemi petrol fiyatlarının düştüğü 2014 yılı ile birlikte zayıflayan ekonominin toparlanmasında kullanılarak ortaya çıkmıştır (Ateş, 2012: 11).

Rusya'da fon oluşturulmasında harcama etkisinin önemi büyüktür. Ülkede petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde doğal kaynak ihracatından sağlanan kazançların belli bir kısmının fonda tutulmasıyla harcamaların sert biçimde yükselişi sınırlandırılmıştır. Doğal kaynak kazançlarının yol açtığı harcama etkisini dizginleyebilmek için IMF'ye olan borç vadesinden önce ödenmiştir. Ayrıca ülkede doğal kaynak ihracatından sağlanan kazançların harcama etkisi ile fiyat istikrarını bozmasını engellemek amacıyla petrol fiyatlarındaki her yükselişten elde edilen kazancın bir kısmı devlet tarafından vergi olarak alınmaktadır (Gurbanov, 2011: 66-68).

Rusya ekonomisi ile doğal kaynak fiyatları arasındaki ilişki genellikle doğal kaynak fiyatlarının düşmesinin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri üzerinden ele alınmıştır. Ancak doğal kaynak fiyatlarının artması her ne kadar Rusya ekonomisinin GSYH değerini dolayısıyla kişi başına gelirini arttırarak refah düzeyini arttırsa da uzun dönemde ülkenin ekonomik büyüme performansını düşürerek Hollanda Hastalığının semptomlarını ortaya çıkarmaktadır. Hollanda Hastalığının bir ekonomide tespit edilebilmesi için ülkenin ekonomik performansının doğal kaynak fiyatlarına bağlı olmakla birlikte yerli paranın aşırı değerlenmesi ve ülkede maden sektörünün ve hizmet sektörünün istihdamdaki payının zamanla artarken imalat sektörünün istihdamdaki payının zamanla azalması dolayısıyla da ülkenin sanayisinin zayıflaması gerekir. Ayrıca ülkenin madencilik sektöründeki ücret seviyesinin diğer sektörlerle kıyasla ciddi ölçüde artması gerekir. Rusya'nın petrol fiyatlarının arttığı 2000'li yılların başlarında yıllık ortalama %7 olarak

gerçekleşen ekonomik büyümesi günümüzde ortalama yıllık %2 seviyelerinde takılıp kalmıştır. Rusya'nın yüksek bir eğitim seviyesine, yüksek işgücüne katılıma sahip olması ve işsizlik oranının düşük olması gibi avantajlara sahip olmasına rağmen ülke nüfusunun yükselmemesi ve işgücü verimliliğinin düşük olması gibi nedenler ülke ekonomisinin büyümesi üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Ayrıca istihdamda %60 ve üzeri bir payla en yüksek payı olan sektör hizmet sektörü, %20 ile %25 arasında değişkenlik gösteren imalat sanayi sektörü ve geriye kalan ise madencilik ve tarım sektörüdür (Kareem, 2010: 13-15).

2000'li yıllar ile birlikte istidamda hizmet sektörünün ve madencilik sektörünün payı artarken imalat sanayi sektörünün payı azalmıştır. Ayrıca ülkede kaynak hareketi etkisi gerçekleşmemiş olsa da harcama etkisi kendisini göstermiştir. Söz konusu durumlar Mametov (2018), tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Rusya'da 2008 yılına kadar olan dönemde Hollanda Hastalığının gerçekleştiği ancak 2008 yılı sonrasında söz konusu ekonomik olgunun hafiflediği ileri sürülmüştür. Bu durum 2000'li yılların başlarında Rusya'da Hollanda Hastalığının varlığını işaret etmektedir. Sektörlere ilişkin ücretler ise yine 2000'li yıllarda tüm sektörlerde artmış olsa da ücret artışının ve ücretlerin en büyük olduğu sektör madencilik sektörüdür. Günümüzde madencilik sektöründeki ücretler imalat sanayi ve hizmet sektörünün neredeyse 2 katı kadardır. İmalat sanayi sektörünün ve hizmet sektörünün ücretleri ise birbirine oldukça yakındır. Rusya'nın doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmanın ülke ekonomisi üzerindeki bozucu etkilerini hafifletmek için aldığı önlemler çelişkiler barındırmaktadır. Bunlardan birisi doğal kaynak fiyatlarının düştüğü dönemlerde ekonomik faaliyetlerin aksamadan devam etmesini sağlamak amacıyla oluşturulan fonların kaynağının doğal kaynak ihracatından elde edilen kazançlar olması ve ülkede üretimin canlandırılması amacıyla altyapı yatırımlarının artmasıdır. Altyapı yatırımlarının artması ülkede üretimin canlanmasına dolayısıyla enerji talebinin artmasına doğal kaynaklara olan bağımlılığın artmasına neden olacaktır (Mametov, 2018: 45-47).

3.2. Azerbaycan Örneği

Azerbaycan 1991 yılında Sovyet Rusya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan'ın SSCB'den ayrılması ekonomisi üzerinde bozucu etkilere yol açmıştır. Hatta ülke ekonomisinde 1991 yılında %-7.8, 1992 yılında %-22.6, 1993 yılında %-23.1 ve 1994 yılında ise %-19.4 negatif büyüme gerçekleşmiştir. Temel tarım ürünlerinin dahi üretiminde zorluklar yaşayan Azerbaycan Sovyet Rusya döneminden kalan eski

teknolojiye dayalı üretim yapısı ve yetersiz makine teçhizat nedeniyle reform arayışına girmiştir. Bu arayışlar neticesinde 1996 yılından itibaren IMF ve WB ile uyumlu olarak yürütülen politikalar sayesinde ülke ekonomisinin büyüme performansında iyileşme gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlar ile eşgüdümlü olarak sürdürdüğü politikalar neticesinde SSCB'den ayrılan ülkelerde en iyi ekonomik büyüme performansına sahip ülkeler arasında yer almıştır. Doğal kaynak bakımından zengin olan Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonraki dönemde yaşadığı ekonomik aksaklıkların aşılmasında ülkeye yönelen doğrudan yabancı yatırımlar ve doğal kaynak sektöründeki büyüme oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca düşük sanayi üretimine sahip ülkenin petrol ve doğal gaz ihracatı sayesinde elde edilen gelirlerin bir kısmının sanayiye aktarılması da SSCB'den ayrılmasından sonraki dönemde büyüme performansının iyileşmesinde önemli rol oynamıştır (Karaca ve Başk, 2016: 21).

Bağımsızlık sonrası dönemde ülkede reform süreci başlatılmıştır. Söz konusu sürecin başında 1995 yılında ülkenin ilk anayasasının kabul edilmesi olmuştur. Böylece özel mülkiyetin hukuki temelleri sağlamlaştırılmıştır. Reformlar ile serbest pazar yapısının sağlanması, küresel piyasalar ile entegrasyonun geliştirilmesinde ülkenin kendi doğal kaynağı olan doğal gaz ve petrol kilit sektör olarak rol almıştır. Batılı kuruluşlarla koordineli yürütülen reform sürecinde bütçe açıkları azaltılmış ve bütçe açığının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi sınırlandırılmıştır. Söz konusu girişimler sayesinde ülkenin resmi para birimi olan Manat istikrarlı hale getirilmiştir. Devamında ülkedeki doğal kaynakların işletilmesi için dünyanın sayılı petrol şirketleri ile anlaşmalar yapılması ülkeye ciddi ölçüde yabancı sermaye girişine yol açmıştır. Ekonomide liberalizasyonun sağlanmasına yönelik girişimler ile başlatılan özelleştirmeler sayesinde 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar olan dönemde özel sektörün ülke ekonomisindeki payı neredeyse üç katına yükselmiştir. Söz konusu dönemde artan finansal işlemlerin ülke ekonomisi üzerinde muhtemel olumsuz etkilerini sınırlamak amacıyla finansal alanda da reformlar yapılmıştır (Aras ve Süleymanov, 2016: 2).

Azerbaycan'da makroekonomik göstergeler her ne kadar 1998 yılındaki Rusya krizinin etkileriyle bozulmalar göstermiş olsa da petrol fiyatlarının artması ile birlikte yabancı sermaye girişleri ülkenin 2000'li yılların başlarında çift haneli ekonomik büyüme değerlerine ulaşmasında destekleyici olmuştur. Petrol gelirlerindeki artış ile beraberinde uygulanan kalkınma programları sayesinde ülkede yoksulluk ciddi ölçüde azaltılmıştır. 2008 yılında patlak veren mortgage krizinde küresel piyasalarda talebin azalması dünya

genelinde üretimi azaltarak ülke ekonomilerinin performansını olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya genelinde üretimin azalması ile birlikte girdi talebi azalmıştır. Bu durum en temel girdilerden olan petrolün de talebini azatlığından petrol fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarının düşmesi, Azerbaycan'ın ihracatında önemli yer tutan petrol ihracatından sağlanan gelirlerinde azalışa neden olmuştur. Ancak mortgage krizinin Azerbaycan ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri kalıcı olmamıştır. Bu durumun temel nedeni 2008 yılında ülkeye yönelen yabancı sermaye olmuştur. Ülkeye yönelen yabancı sermaye sayesinde ülke ekonomisinin büyüme performansında hızlı bir iyileşme sağlanabilmiştir (Aras ve Süleymanov, 2016: 3).

Dünya Bankası verilerine göre Azerbaycan 2010 yılından beri insani gelişme endeksi kapsamında yüksek insani kalkınma seviyesine sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak benzer durum yine yaşanmıştır. Ülkenin ihracatında en yüksek paya sahip olan petrolün fiyatında 2015 yılında meydana gelen düşüş ülkenin ihracat gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Ülkenin ihracat gelirlerindeki azalış ülkeye döviz girişinde azalmaya neden olduğundan Azerbaycan Merkez Bankası iki kez devalüasyon yaparak yerli para biriminin değerinin resmen düşürülmesi ile ihracatı artırma girişimlerinde bulunmuştur. Gerçekleştirilen devalüasyonlar ülkede ithal malların fiyatlarını yükselterek enflasyonu arttırıcı bir etki yaratmıştır (Karaca, 2016: 25).

Yıllar	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına Düşen GSYH(\$)	Ekonomik Büyüme (%)	İşsizlik Oranı (%)	Yıllık Enflasyon Oranı (TÜFE)	Petrol Üretimi (Milyon Ton)	Doğal Gaz Üretimi (Milyar Metre Küp)
1992	4,99	180,4	-22,6	8,1	-10,63	11,0	7,8
1993	3,97	179,9	-23,1	8,1	1128,0	10,3	6,8
1994	3,31	217,9	-19,7	7,6	1662,0	9,5	6,3
1995	3,05	310,3	-11,8	6,5	411,76	9,1	6,6
1996	3,18	416,1	1,3	4,7	19,8	9,1	6,3
1997	3,96	513,2	5,8	6,6	3,67	9,0	5,9
1998	4,47	570,6	10	7,2	-0,78	11,4	5,5
1999	4,58	582,9	7,4	5,2	-8,5	13,8	5,9
2000	5,27	662,9	11,1	11,8	1,8	14,0	5,6
2001	5,71	710,5	9,9	10,9	1,55	14,9	5,5
2002	6,24	768,9	10,6	10,0	2,78	15,3	5,1
2003	7,28	888,5	11,2	9,2	2,23	15,3	5,1
2004	8,68	1048,5	10,2	8,0	6,71	15,5	4,9
2005	13,25	1579,8	26,4	7,3	9,68	22,2	5,7
2006	20,98	2471,6	34,5	6,6	8,37	32,2	9,0
2007	33,05	3841,7	25,5	6,3	16,6	42,6	16,8
2008	48,85	5603,3	10,8	5,9	20,8	44,5	23,3
2009	44,29	5018,2	9,41	5,7	1,4	50,4	23,5

Tablo 3.2. Azerbaycan ekonomisinin temel makroekonomik verileri (1992-2009)

Kaynak: https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/ 15.03.2019.

Tablo 3.2’de 1992-2009 yılları arasında gerçekleşen Azerbaycan ekonomisine ilişkin makroekonomik veriler yer almaktadır. Ülkede 1993 ve 1994 yılında Ermenistan ile yapılan savaş nedeniyle artan kamu harcamalarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi neticesinde yıllık 4 haneli enflasyon değerlerinin gerçekleşmesine diğer bir ifadeyle hiper enflasyona yol açmıştır. Ülkenin para arzını azaltarak daraltıcı para ve daraltıcı maliye politikası uygulayarak aldığı tedbirler doğrultusunda birkaç yıl içerisinde enflasyon oranı makul seviyelere indirilebilmiştir. 1996 yılına kadar ekonomik küçülmenin yaşandığı ekonomide 1996 yılından 2009 yılına kadar ekonomik büyüme sağlanmıştır. Özellikle petrol fiyatlarının artış gösterdiği 2004 yılının sonrasında GSYH ve dolayısıyla kişi başına GSYH değeri yüksek artışlar göstermiştir. Petrol fiyatlarının artması ile petrol

üretimi artan Azerbaycan ekonomisi %20'nin üzerinde büyüme göstererek petrol fiyatlarına olan bağımlılığını açıkça göstermektedir. 2005 yılı ile birlikte petrol ihracatından sağlanan gelirlerin artması talep düzeyini dolayısıyla da enflasyon oranını arttırmıştır. Artan refahın etkileri ile yeni yaşam alanlarına olan talep artışı ülkenin inşaat sektörünü önemli bir sektör haline getirmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışlarla sağlanan gelir ülkenin petrol fonunu arttırmıştır. Söz konusu fondan kamu harcamalarının arttırılması ile petrol fonundan bütçe harcamalarına yapılan transferler 2007 yılında %10 seviyelerinde iken 2013 yılında %60'a yükselmiştir. Bu durum ülke ekonomisinin petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılganlığını ifade etmektedir. Ayrıca ülkenin doğal gaz üretimi istikrarlı bir seyir izlese de 2006 yılından itibaren yüksek artışlar göstermiştir (Mukhtarov, 2017: 41-43).

Azerbaycan ekonomisinde tarım sektöründe, reform girişimleri ile tohum ve gübre teşvikleri, yüksek düzeyde üretim yapanlara ödül verilmesi ve tarımda vergi indirimleri gibi desteklemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak bu doğrultuda ülkede tarım, petrolden sonra ihracatta her ne kadar ikinci sektör olsa da ihracat geliri açısından payı oldukça düşüktür. Bu nedenle ülke ekonomisi gıda mallarında ithalata bağımlıdır. Azerbaycan, petrol sektöründeki hareketlenme sebebiyle önemli ölçüde ekonomik büyüme yaşamıştır. 2000-2007 arasında Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'da petrol sektörünün payı artmıştır. Ülkede gerçekleştirilen harcamaların büyük çoğunluğu sosyo ekonomik gelişmeler için kullanışlı olan dış ticarete konu olmayan ekonomi içerisinde yer alan alt yapı yatırımlarına ve sosyal projelere yöneliktir. Ülkede petrole bağlı olmayan mal ihracatı 2004-2008 yılları arasında azalmıştır. Aynı zamanda bu malların toplam ihracat içerisinde payları ciddi ölçüde azalmıştır. Azerbaycan ile petrol ihraç eden diğer ülkeler kıyaslandığında doğal kaynak sektörünün hâsılada ki payı oldukça önemlidir. Dahası Azerbaycan, petrol kaynaklarının harcanması, kamu gelirleri içerisinde petrolün dağılımı ve petrol dışı sektördeki daralmalar bakımından Kazakistan ve Rusya gibi ülkelerle kıyaslandığında oldukça kötü durumdadır (Gurbanlı, 2010: 45).

Hollanda Hastalığı'nın ana semptomlarından birisi dış ticarete konu olmayan sektörün gelişmesi ve doğal kaynak bakımından zengin olmayan sektörün kötüleşmesidir. 2000-2007 periyodunda 2005 yılına kadar petrol sektörü, petrol dışı sektör ve dış ticarete konu olmayan sektörün üretim değerleri ve büyüme oranlarında büyük bir değişiklik ve dalgalanma yoktur. Ancak petrol fiyatlarının artış gösterdiği 2004 yılından sonra özellikle de 2005 yılından sonra petrol sektöründe diğer sektörlere kıyasla ciddi bir artış vardır.

Ayrıca dış ticarete konu olmayan sektörde hâsıla büyüme oranında artış trendi ve petrol dışı sektörde azalış trendi vardır. 2004'ten beri petrol dışı sektörün çıktısında büyüme oranı düşmesine rağmen ekonomide küçülme yaşanmamıştır. Dolayısıyla petrol dışı sektörde kesin sanayisizleşme yerine imalat sanayi sektörünün diğer sektörlerle kıyasla daha düşük büyümesi olarak adlandırılan görece sanayisizleşme olgusu düşünülebilir. 2004 yılındaki verilere göre petrol sektörünün hâsıladaki payı artmış, petrol dışı sektörün ise hâsıladaki payı azalmıştır. Ancak bu durum Azerbaycan ekonomisinin yapısal değişiklikler yaşadığı dönemin yarattığı geçiş etkisi ile açıklanabilir. Bu nedenle Hollanda Hastalığı'nın etkilerini geçiş etkisiyle birlikte test etmek için petrol fiyatlarının, petrol dışı sektörün çıktıları üzerindeki etkilerini ekonomik göstergelerle incelemek gerekir. Petrol fiyatlarında artış, petrol dışı ticari sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu durumun açıklanmasına Hollanda Hastalığı teorisi daha güçlüdür (Gurbanlı, 2010: 47).

Ekonomik verilere göre 2004 yılına kadar petrol ve petrol dışı sektörlerdeki istihdam büyümesi dış ticarete konu olmayan sektöre kıyasla daha değişkendir. 2004 yılından beri petrol ve petrol dışı sektörde istihdam büyümesi düşüş eğiliminde iken, dış ticarete konu olmayan sektörde istihdam büyümesi artış trendindedir. Dolayısıyla petrol sektöründe istihdam büyümesi artmadığı için Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın kaynak akım etkisinin önemli ölçüde olmadığı çıkarılabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi ülkedeki petrolün büyük bir kısmının denizden çıkarılıyor olmasıdır. Petrolün denizden çıkarılıyor olması nedeniyle ülkedeki petrol sektörü sermaye yoğun bir sektördür. Dolayısıyla petrol üretiminin artması ile petrol sektöründeki işgücü talebindeki artış sınırlı kalmıştır. Böylece petrol dışı sektörlerdeki istihdamda kayda değer bir azalış gerçekleşmemiştir. Ekonomik veriler kamu harcamalarının keskin bir şekilde arttığını özellikle de dış ticarete konu olmayan sektörde altyapı projeleriyle ilgili olarak 2004'ten beri yükseldiğini göstermiştir. Dolayısıyla Azerbaycan ekonomisinde 2004 yılından beri dış ticarete konu olmayan sektördeki istihdam artışında harcama etkisi, kaynak akım etkisinden daha önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bu durum harcamaların petrol ihracatından sağlanan gelirler ile finanse edilmesi nedeniyle petrol gelirleri azaldığında ekonominin resesyonla karşılaşacağı ihtimalini barındırmaktadır (Aras ve Süleymanov,2016:8).

Hollanda Hastalığı'nın test edilebilir hipotezlerinden birisi de ekonomideki ücret artışıdır. Ekonomik veriler, Azerbaycan ekonomisinde ortalama reel ücretin 2004-2006 periyodunda artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle 2004 yılından itibaren

petrol sektöründeki ücretlerde yüksek dalgalanma yaşanmıştır. Hollanda Hastalığı bağlamında petrol dışı sektörde ücret artışının nedeni harcama etkisidir. Yani harcama artışı ile artan talep karşısında çıktı artar, böylece işgücü talebinin artmasıyla da ücretler yükselir. Ayrıca ekonomide verimlilik artışı ya da asgari ücretin yükselmesiyle de ücretlerin yükseldiği düşünülebilir. 2004 yılına kadar ücretlerdeki artış, harcama etkisi ve asgari ücretlerin artması nedeniyle verimlilikteki artışın gerisinde kalmıştır. 2004 yılından sonra verimlilik ve ücret düzeyi arasındaki uçurum daha da artmıştır. Bu uçurumun artması ve ücretlerin yükselmesi üzerinde verimlilik ya da asgari ücretin artmasından ziyade harcama etkisinin payı çok daha yüksektir. Dolayısıyla 2004'ten beri tüm ekonomide ortalama ücretlerin artmasının esas nedeninin harcama etkisi olması Hollanda Hastalığı'nın varlığını güçlendirmektedir (Hasanov,2013:10).

Hollanda Hastalığı teorisinde bir diğer ana gösterge ise ülke parasının aşırı değer kazanmasıdır. Uzun dönemde petrol fiyatlarındaki %1'lik artış Manat'ın değerinde yaklaşık %0,7 artışa neden olmuştur. Özellikle 2004 yılından beri Manat ciddi ölçüde değer kazanmaya başlamıştır. Bu durumun nedeni fiyat farklılığıdır. Bu farklılık dış ticarete konu olmayan mal fiyatlarının ticarete konu olan mal fiyatlarından daha fazla artmasından doğmuştur. Dış ticarete konu olmayan sektörün mallarındaki fiyat artışının nedeni ise harcama etkisi olarak düşünülebilir. Çünkü harcama etkisiyle artan talep yurtiçi fiyatları yükseltmiştir. Ancak, ticarete konu olan sektördeki verimlilik artışının dış ticarete konu olmayan sektördeki fiyatları arttıracığı olgusu, Azerbaycan ekonomisinde petrol dışı sektörde özellikle 2004'ten beri verimliliğin azalma trendinde olması nedeniyle dış ticarete konu olmayan sektördeki fiyat artışını açıklama konusunda yeterli değildir. Bu nedenle Hollanda Hastalığı teorisi dış ticarete konu olmayan sektörde gözlemlenen fiyat artışının açıklanmasında daha güçlü olmuştur. Hasanov (2013), tarafından yapılan çalışmaya göre Azerbaycan'da 2004 yılından beri petrol dışı sektörde kesin bir sanayisizleşmeden ziyade görece sanayisizleşme saptanmıştır. Ayrıca petrol sektöründen istihdamın azalması nedeniyle Azerbaycan ekonomisinde kaynak akım etkisi yerine önemli ölçüde petrol gelirleriyle finanse edilen kamu harcamalarının oluşturduğu harcama etkisinin varlığı söz konusudur. Ortalama ücretlerin 2004 yılından beri artmasının da açıklayıcısı harcama etkisidir. Ayrıca petrol dışı sektörde verimliliğin azalması nedeniyle dış ticarete konu olmayan sektördeki fiyat artışının açıklanmasında yerli paranın değerlendirilmesi sonucunda oluşan Hollanda Hastalığı Teorisi daha açıklayıcı olmuştur. İlaveten Azerbaycan ekonomisinde petrol sektörüne yönelik doğrudan dış yatırımlar petrol dışı sektörün

ihracatına zarar vermiştir. Bu nedenlerden dolayı ülkedeki politika yapıcılar ekonomide tek bir alandan ziyade ekonomiyi kapsayan ve ekonomide uzun dönem dengeli büyümeyi sağlayacak politikalara odaklanmalıdır (Hasanov, 2013: 13).

3.3. Venezuela Örneği

2000'li yıllarda yapılan keşifler doğrultusunda 2012 yılında dünyanın en büyük petrol rezervine sahip ülkesi haline gelen Venezuela ekonomisi için petrol oldukça önemlidir. Ülkenin ihracatında en yüksek paya sahip olan petrol sektörüne bağımlılık ülke ekonomisinde Hollanda Hastalığı semptomlarına neden olmuştur. Venezuela ekonomisinde petrol fiyatlarının yükseldiği dönemlerde refahın artması ile yoksulluğun azaltılması adına birçok iyileşme sağlanmıştır. Ancak petrol fiyatlarının düştüğü dönemde söz konusu iyileşmeler yerini birçok ekonomik soruna bırakmıştır. Böylece Venezuela ekonomisinde istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlanamamıştır. Bu durum ülke ekonomisinde doğal kaynak zenginliğinin, çeşitli sebeplerle ekonominin sanayisizleşmesine yol açarak uzun dönemde ekonomik performansını zayıflatması olarak adlandırılan Hollanda Hastalığı semptomları çerçevesinde incelenmesine yol açmıştır. Venezuela ekonomisine yönelik yapılan çalışmalar, ülke ekonomisinin tarihsel gelişimi ile birlikte açıklanacaktır (Alkan, 2019: 80-85).

Venezüela, 1900'lü yılların başlarında gelir düzeyi açısından bölgesinde en düşük performansa sahip ülke iken petrolün keşfi sayesinde bölgenin en yüksek gelirli ülkelerinden biri haline gelmiştir. Venezüela'da petrole bağlı ekonomik yapı kurulmadan önce ülke, az gelişmiş bir tarım ekonomisine sahipti. Ancak petrolün keşfi sayesinde ülke klasik tarım ekonomisi yapısından uzaklaşmıştır. Ülkede petrolün keşfi ile birlikte başlarda yerli firmalar aracılığıyla gerçekleştirilen klasik sondaj çalışmaları yerini yabancı firmalarla yapılan anlaşmalar doğrultusunda modern sondaj çalışmalarına bırakmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda ticari amaçlı ilk sondaj 1900'lü yılların hemen başlarında gerçekleştirilmiştir. Petrole olan uluslararası talep artışı petrol sektörünün ülkede hızla gelişmesini sağlamıştır. Böylece petrol, ülkenin temel ihraç ürünü haline gelmiştir. 1920'li yıllarda ülkenin toplam ihracatında petrol ihracatının değeri %2'nin altında iken 1930'lu yılların sonunda %90'ın üzerine çıkmıştır. Ayrıca ülkenin tarım ekonomisinden petrol ekonomisine geçmesi nüfusun kırdan kente yönelmesine neden olmuştur. Böylece ülkenin GSYH'sinde tarım sektörünün payı 1920'li yıllarda %30 seviyelerinde iken 1940'lı yıllarda söz konusu oran neredeyse %10 olarak gerçekleşmiştir. Petrol üretimindeki artış

ülkede kişi başına gelir seviyesinde tarım ekonomisinin hâkim olduğu döneme kıyasla hızlı bir yükseliş göstermiştir. Petrolün keşfi ile birlikte ekonomik performansın hızlı yükseliş gösterdiği Venezuela ekonomisinde Hollanda Hastalığı belirtileri gözlemlenmeye başlamıştır. Petrol ihracatı ile elde edilen yüksek döviz gelirleri ülke para biriminin yabancı para birimi karşısında değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu durum ülkede ithal malların ucuzlamasına neden olarak ithalatın artmasına yol açmıştır. İthalatın artması ülkede ithalata ikame sektörlerdeki sanayileşme sürecinin gecikmesine neden olmuştur (Alkan, 2019: 30-40).

Venezuela, petrol sektörünün gelişmesiyle ülkedeki sektör çeşitliliğini arttırmak için petrol dışı sektörlerle yönelik programlar geliştirmiştir. Ancak artan ihracat gelirleri nedeniyle yerli para biriminin yabancı para birimi karşısında değerli hale gelmesi sayesinde artan ithalat, sermaye birikiminin ve kalifiye işgücünün yetersiz olması gibi nedenler ülke ekonomisinde sektörlerin çeşitlendirilmesinde bir engel olmuştur. Böylece ekonomiye yönelik devlet müdahalesine duyulan ihtiyaç gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda devlet, petrol kazançlarını gelir dağılımında adaleti sağlamak amacıyla yoksullara aktarma amacı gütmüştür. Ayrıca ülkede sanayi sektörünün geliştirilmesi amacıyla yatırım ve finans şirketleri devlet eliyle kurulmuştur. Böylece ülke 1950 – 1965 yılları arası dönemde ithal ikameci sanayileşme politikaları izlemiştir. Bu sayede ülkede 1950 yılından 1965 yılına kadar istihdamda kamu sektörünün ve imalat sektörünün payı artarken petrol sektörünün payı azalmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde imalat sanayi sektörü en hızlı gelişme gösteren sektör haline gelmiştir. Ancak yerli üretime yönelik talebin düşük olması zamanla imalat sanayi sektörünün büyüme hızını ciddi ölçüde azaltmıştır (Nicholson ve Kulkarni, 2010: 62).

Dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin tekelleşme eğilimi göstermesi, temel ihraç ürünü petrol olan ülkelerin doğal kaynak sektöründen elde ettikleri kazançlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Temel ihraç ürünü petrol olan ülkeler söz konusu sorunu gidermek amacıyla çözüm arayışlarına girmiştir. Bu arayışlar sonucunda söz konusu ülkeler birlik oluşturmaya yönelik karara varmıştır. OPEC söz konusu girişimler doğrultusunda 1960 yılında kurulmuştur. Dünyanın önde gelen petrol üreticisi ve ihracatçısı olan Suudi Arabistan, Venezuela, Irak, Kuveyt ve İran örgütün kurucu üyeleridir. Venezuela'nın girişimleri ile kurulan ve zamanla genişleyen örgütün amacı petrol sektöründen elde edilen kazançların şirketlerden ziyade ihraç eden ülkelere aktarılmasını sağlamak ve üretimde

etkinliği sağlamaktır. OPEC'in kurulduğu yıllarda Venezuela topluluk içinde en fazla petrol üretimi gerçekleştiren ülke olmuştur (Wilpert, 2003: 5).

OPEC'in kurulmasıyla ihracatında petrol sektörü önemli yer tutan ülkelerin petrol ihracatından sağladıkları kazançlar artmıştır. Topluluğun üyeleri petrol ihracatı üzerinden petrol fiyatlarını yönlendirerek 1960 yılından 1974 yılına petrol gelirlerini yaklaşık 40 katına yükseltmiştir. 1967 yılında Arap ülkeleri ile İsrail arasında yaşanan savaşta ABD'nin İsrail'i desteklemesine tepki olarak OPEC'in üyeleri ABD ve Avrupa ülkelerine petrol ambargosu uygulamıştır. 1973 yılında başlayan ambargo petrol ihracatının azaltılmasıyla dünya geneline yayılan enerji kaynaklı bir krize yol açmıştır. Bu durum gelişmekte olan birçok ekonominin petrol fiyatlarındaki artışın yol açtığı maliyet yükselişleri ile büyük zarar görmesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarındaki yükselişin olumsuz etkilere yol açtığı gelişmekte olan ülkelerin aksine OPEC'in üyelerinin kazançları beklenmedik ölçüde artmıştır (Noreng, 2004: 41).

Venezuela'nın birinci petrol şoku nedeniyle petrol ihracatından elde ettiği kazançlar 4 kat artmıştır. Hatta Venezuela'nın petrol ihracatından elde ettiği öngörülmeven kazanç 1973 yılından 1974 yılına 12 katına yükselmiştir. Elde edilen sürpriz kazançlar ülkede kamu kesimine aktarılarak kamu harcamalarının artmasına yol açmıştır. Bu durum ekonomide talebi arttırarak fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Ülkede sanayi üretiminin artan iç talebe cevap verememesi, yeniden üretici kesimine yönelik sübvansiyonların arttırılmasına yol açmıştır. Bu durum kamu kesiminde bütçe açığına yol açarak kamunun borçluluğunu arttırmıştır. İran ve Irak arasında iplerin gerilmesi ve beraberinde iki ülke arasında başlayan savaş 1979 yılı ile ikinci petrol şokunun yaşanmasına neden olmuştur. Venezuela, 2. Petrol şokunun etkileriyle birinci petrol şokuna benzer bir şekilde beklenmedik gelir artışları elde etmiştir. Ülkede elde edilen beklenmedik gelir artışlarının verimli yatırım alanlarında sistemli bir şekilde değerlendirilememesi nedeniyle enflasyonun ve borç stokunun artması gibi ekonomik sorunlar başlamıştır. Böylece ülke ekonomisinde özel kesim tasarruflarındaki azalış beraberinde özel sektörün borçluluğunu arttırmıştır. İkinci petrol şoku nedeniyle artan petrol fiyatları sonucunda beklenmedik bir şekilde kazanç elde eden Venezuela'da kamu harcamaları ve cari harcamalar artış göstermiştir. Söz konusu dönemde petrol ihracatından elde edilen gelirin yüksek olması kamu harcamalarındaki artışın ekonomi üzerindeki etkilerini telafi etmiş olsa da özellikle 1981 yılından sonra petrol fiyatlarının düşmesine rağmen ülkede harcamaların azalmaması borçluluğu ciddi düzeyde arttırmıştır. Ayrıca

1970'li yıllara artan ihracat gelirleri ile artan ithalat ülkede cari açığın artmasına neden olmuştur (Öztürk ve Saygın, 2017: 2-3).

1983 yılında Venezuela hükümeti ithalatı azaltmak ve ihracat gelirlerini yeniden arttırmak amacıyla yerli para biriminin değerini resmen düşürmüştür. Gerçekleşen devalüasyon ithalatı pahalılaştırarak enflasyonu arttırmıştır. Ülkede özel kesimi teşvik amacıyla izlenen düşük faiz politikası sermaye çıkışına neden olarak ülke ekonomisine olan güveni sarsmıştır. Devalüasyon sonucu artan fiyatlar ülkede karaborsanın yaygınlaşmasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Böylece ülkede 1970'li yıllarda petrol şokları ile elde edilen beklenmedik kazançların neden olduğu bolluk yerini ekonomik sorunlara bırakmıştır.

Ülkede yaşanan ekonomik sorunlar, çözüm arayışına neden olmuştur. Bu arayışlar doğrultusunda ülke, Dünya Bankası ve IMF'nin tavsiyeleri doğrultusunda 1980'li yılların sonlarında neoliberal bir ekonomik yapıyı benimsemiştir. Böylece ülkede dış ticarete yönelik kota ve tarifeler azaltılmış, iç fiyatlar yükseltilmiş, önceki dönemlerde artan ücretler baskılanmış, sosyal yardımlara aktarılan transfer harcamaları azaltılmış ve tarım kesimine yönelik destekler azaltılmıştır. Neoliberal politikalar çerçevesinde piyasalarda serbestleşmeye yönelik atılan adımlar halk arasında hoşnutsuzluklara dolayısıyla da ayaklanmalara neden olmuştur. Ayaklanmalara rağmen hükümet neoliberal politikalarından taviz vermemiştir. 1989 yılında artan enflasyon, işsizlik ve ekonomik küçülmeye rağmen izlenen neoliberal politikalar meyvelerini 1991 yılı itibarıyla vermeye başlamıştır. 1991 yılında ülkede %10,1 olarak gerçekleşen ekonomik büyüme ülkede güveni arttırdığından sermaye çıkışı azalmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde döviz kurunun serbestleştirilmesi mal piyasalarının yanında finansal piyasalarda da serbestleşmeyi sağlamıştır. Neoliberal politikalar doğrultusunda özelleştirmeler ve ülkedeki petrol şirketlerinin yapısında reformlar gerçekleştirilmiştir (Karaaslan, 1999: 52).

Venezuela, 1900'lü yılların başlarında petrolün keşfi sayesinde yeni bir ekonomik yapıya geçmiştir. Ülkenin üretim ve istihdam yapısının değişmesinin yanında sosyo kültürel yapısında da ciddi değişimler olmuştur. Özellikle de 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin etkisiyle artan petrol fiyatları ülkenin petrol ihracatından elde ettiği kazançları beklenmedik biçimde arttırmıştır. Söz konusu dönemde elde edilen beklenmedik kazançların birçok projede plansız değerlendirilmesi ve verimli alanlarda işletilememesi nedeniyle ülke ekonomisinde aksaklıklar doğmuştur. Ayrıca petrol fiyatlarının düşmeye başladığı 1980'li yıllarda petrol ihracatından elde edilen kazançların azalması ülke

ekonomisindeki aksaklıkların derinleşmesine yol açmıştır. Söz konusu ekonomik sorunlar günümüzde oldukça şiddetli hale gelmiştir. Ülke ekonomisinde yaşanan sorunların siyasi ve ekonomik birçok sebebinin olmasının yanında ekonominin petrole olan bağımlılığının Hollanda Hastalığı çerçevesinde incelenmesi oldukça önemlidir. 1998 yılındaki başkanlık seçiminin ardından yüksek bir oy oranı ile Hugo Chavez başkanlığı kazanmıştır. Chavez, 1989 yılında ülkede başlayan neoliberal politikaların aksine ekonomide millileşmeye yönelik politikaları benimsemiştir. Ayrıca ülke ekonomisinin merkezine petrol sektörünü yerleştirerek ekonomik kararları, petrol sektörüne etkileri çerçevesinde ele almıştır. Bu doğrultuda çıkarılan yasalarla petrol üzerinde devletin hâkimiyetini arttırmak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum ülkede faaliyet yürüten özel petrol şirketlerinin çıkarlarını olumsuz yöne etkilemiştir. Böylece bazı petrol şirketleri ülke piyasasından çekilmiştir. Gerçekleştirilen düzenlemeler sonucunda devletin petrol sektörü üzerindeki gücü artmıştır (Gott, 2008: 143).

Neoliberal politikalar doğrultusunda ülkenin en çok ihracat gerçekleştirdiği ülkenin ABD olmasının değiştirilebilmesi ve ticarete ülkenin partnerlerinin çeşitlendirilmesi amacıyla Venezuela, diğer ülkeler ile ilişkilerini güçlendirme girişimlerinde bulunmuştur. Hükümetin çıkardığı yeni hidrokarbon yasası ile petrol şirketlerinin devlete ödemesi gereken vergiler arttırılmıştır. Bu durum liberalizasyon yanlısı kesimlerin tepkilerine yol açarak 2002 yılında gerçekleşen darbe girişimine zemin hazırlamıştır. Ancak halkın mevcut hükümete destek vermesi nedeniyle darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Darbe girişiminin başarısız olmasına rağmen ülkedeki özel petrol şirketlerinin üretimlerini azaltması hükümeti zor durumda bırakmıştır. Özel petrol şirketlerinin yönetimi istifaya zorlamaya yönelik eylemleri sonucunda petrol rezervi bakımından dünyanın en zengini olan ülke petrole yönelik iç talebi karşılamak amacıyla 2003 yılında Brezilya'dan petrol ithalatı yapmak zorunda kalmıştır. Bu durum her ne kadar Chavez yönetimini zor durumda bırakmış olsa da ABD ile Irak arasında yaşanan savaş nedeniyle artan petrol fiyatları ülke ekonomisinin toparlanmasına destek olmuştur. Petrol fiyatlarının artması sayesinde elde edilen kazançların yoksul kesime yönelik yardımların artması ile yönetim, seçimleri tekrar kazanarak ülke hâkimiyetindeki gücünü arttırmıştır (Kazokoğlu, 2017).

Ülke yönetimi, verimsiz hale gelen tarım kesimini geliştirerek ekonomide çeşitliliği arttırmak ve kırdan kente göçü tersine çevirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda toprak bakımında zengin olanların topraklarının belli bir kısmı devlet tarafından bedeli ödenerek satın alınmıştır. Devlet tarafından alınan topraklar kooperatifler

aracılığı ile topraksız köylülere dağıtılmıştır. Böylece temel tarım ürünlerinde ithalata olan bağımlılığın azaltılması hedeflenmiştir. Petrole olan bağımlılığın azaltılabilmesi ve petrol fiyatlarında meydana gelen dalgalanmaların ekonomi üzerindeki kırılganlığını azaltmak amacıyla önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden biri daha önce kurulmuş olan istikrar fonunun etkinleştirilmesi olmuştur. Böylece petrol fiyatının varil başına 9 ABD dolarını aşması durumunda petrol ihracatından elde edilen kazancın varil başına söz konusu oranı aşan kısmı istikrar fonuna aktarılmıştır. Ancak fona aktarılan kaynaklar verimli yatırım alanlarında değerlendirilmekten ziyade oy maksimizasyonu amacıyla yoksul kesimlere yardımlarda kullanılmıştır. Fondan elde edilen kazanımların sanayi kesimine son derece sınırlı seviyede aktarılması ülke ekonomisinin petrole olan bağımlılığının azaltılmasında büyük bir engel olmuştur (Kaya,2014:197).

Yıllar	GSYH (Milyon \$)	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	Ekonomik Büyüme (%)	Yıllık Ortalama Brent Petrol Fiyatları (\$)	Petrol Üretimi (Günlük Bin Varil)	Petrol İhracatının GSYH İçindeki Payı (%)	Petrol İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
2008	289,74	10,464	5,27	97	3200	30,7	92,7
2009	237,29	8,442	-3,20	62	3050	22,8	92,6
2010	294,28	10,316	-1,48	79	2850	21,2	93,2
2011	334,07	11,541	4,17	104	2750	26,4	94,0
2012	331,46	11,287	5,62	105	2700	28,2	95,6
2013	234,40	7,869	1,34	104	2650	36,5	96,5
2014	212,35	7,029	-3,9	99,03	2650	33,8	96,0
2015	323,59	10,568	-6,2	52,35	2600	10,9	94,3
2016	279,25	9,092	-17,0	43,55	2400	9,3	94,6
2017	143,84	4,717	-15,7	54,25	2200	21,9	98,3
2018	98,47	3,373	-19,6	64,36	1500	35,2	99,1
2019	87	3,100	-5	64,37	1400	40,2	98,2

Tablo 3.3. Venezuela ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2008-2019)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org/en/Countries/ven#countrydata> 19.03.2020.

Tablo 3.3'te 2008-2019 yılları arasında gerçekleşen Venezuela ekonomisine ilişkin makroekonomik veriler yer almaktadır. 2014 yılı ile birlikte petrol fiyatlarının düşmesi ülkenin ekonomik gelişim sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Petrol fiyatların düşmesi ile birlikte petrole bağımlılığı oldukça yüksek olan ülkenin GSYH değeri azalmıştır. Bu durum ülkede kişi başına gelir düzeyinin de söz konusu dönemde gerilemesine ve ekonomik küçülmeye yol açmıştır. Petrol ihracatının, toplam ihracattaki payının 2018 yılında %99,1 olduğu Venezuela'da petrol fiyatlarının düştüğü 2014-2018 yılları arasında petrol ihracatının GSYH'deki payı azalmıştır. Petrol rezervi bakımından dünyada ilk sırada yer alan Venezuela'nın petrol ihracatından elde ettiği gelirler, petrol fiyatlarının 2000'li yılların başlarında yükselmesiyle artmıştır. Ülkede artan kazancın yönetilmesi konusundaki başarısızlıklar nedeniyle ekonomide çeşitli sorunlar baş göstermiştir. Özellikle de 2013 yılı ile birlikte düşmeye başlayan petrol fiyatlarının ülke ekonomisi üzerindeki bozucu etkileri Hollanda Hastalığı'nı işaret etmektedir. 11 Eylül saldırısının yaşandığı 2001 yılında düşen petrol fiyatlarının 2002 yılında ülkede yaşanan darbe girişimi ve ABD'nin 2003 yılında Irak'a savaş ilan etmesi ile petrol fiyatlarındaki artış 2008 yılında patlak veren mortgage krizine kadar sürmüştür.

Mortgage krizi ile dünya genelinde üretimde meydana gelen kayıpların petrol talebini azaltmasıyla 2009 yılında petrol fiyatları gerilemiştir. 2009 yılında Fed'in başlattığı miktarsal gevşeme politikası ile küresel alanda dövizin bollaşması dünya genelinde toparlanmaya neden olmuştur. Fed'in izlediği düşük faiz politikası ve beraberinde uygulanan genişletici para politikası ile ECB'nin de genişletici para politikası uygulaması sayesinde dünya genelinde artan girdi talebi 2010 yılında yeniden petrol fiyatlarının yükselmesini sağlamıştır. 2010 yılında başlayan petrol fiyatlarındaki artış 2013 yılında kadar sürmüştür. Petrol fiyatlarının artması, petrol ithal eden ülkelerin ekonomisinde döviz kaybı ve maliyet artışları gibi sorunlara neden olmaktadır. Bu durumun aksine petrol fiyatlarındaki artış, petrol ihraç eden ülkelerde ihracat kazançlarını arttırarak ülke ekonomisine birçok avantaj sağlamaktadır. Ancak doğal kaynak fiyatlarındaki artış her ne kadar doğal kaynak ihraç eden ülkelerin kazançlarını arttırsa da uzun dönemde ülke ekonomisi üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir.

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat (Milyar \$)	74,7	37,2	27,4	34,0	33,7	32,2
İthalat (Milyar \$)	47,3	33,3	16,4	12,0	12,8	14,2
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	24,4	3,9	11,0	22,0	20,9	18
İç Borç (GSYH İçindeki Payı%)	28,5	74,7	92,3	120	159	162
Dış Borç (GSYH İçindeki Payı%)	56,7	38,6	45,7	78,7	113	160
Bütçe Açığı (GSYH İçindeki Payı%)	12,9	15,6	16,8	18,2	19,0	25,3
İşsizlik Oranı (%)	7,0	6,8	7,3	7,2	6,9	7,0
Yılsonu TÜFE	68,5	181	274	863	130,06	7374,3

Tablo 3.4. Venezuela ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2014-2019)

Kaynak: <https://www.focus-economics.com/countries/venezuela20.03.2019>.

Tablo 3.4'te 2014-2019 yılları arasında gerçekleşen Venezuela ekonomisine ilişkin makroekonomik veriler yer almaktadır. Söz konusu dönemde petrol fiyatlarının gerilemesi nedeniyle ülkenin petrol ihracatından elde ettiği gelirden azalma meydana gelmiştir. Ülke ekonomisinin merkezinde petrolün olması söz konusu dönemde döviz konusunda sorunların yaşanmasına yol açarak ülkede her ne kadar dış ticarete fazla sağlanmış olsa da ithalatı azaltmıştır. Ülkenin döviz konusunda sorunlar yaşaması dış borcu ciddi ölçüde arttırmıştır. Ayrıca azalan kişi başına gelirin tasarrufları düşürmesi iç borcu arttırmıştır. Söz konusu dönemde azalan harcamaların telafi edilmesi amacıyla izlenen genişletici maliye politikası uygulamaları bütçe açığını arttırmıştır. Artan kamu harcamaları, harcama etkisi yaratarak enflasyonu tetiklemiştir. 2014 yılında 2019 yılına sürekli artış gösteren enflasyon sonucunda 2019 yılında enflasyon oranı dört haneli değerli ulaşarak hiper enflasyona neden olmuştur.

GSYH'da petrol ihracatından sağlanan kazançların payı Venezuela'da oldukça yüksektir. Dolayısıyla petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde ülkenin GSYH değeri yükselmektedir. Bu durum Venezuela ekonomisinin petrol fiyatlarına olan hassasiyetinin bir göstergesidir. Ülkenin ihracat gelirleri içerisinde en büyük payın petrol ihracatından sağlanan gelirler olması, petrol fiyatlarının arttığı dönemde ülkede dövizin bollaşmasına neden olmaktadır. Döviz girişi ile ulusal para biriminin yabancı para birimi karşısında

değerli hale gelmesi ülkede ithal malların fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Bu durum ithalatı arttırarak ithalata ikame ürün üreten iç piyasanın rekabet gücünü ciddi ölçüde azaltmıştır. Böylece ülke ekonomisinin sanayi üretimi konusundaki performansında zayıflama gerçekleşmiştir. Söz konusu gelişmeler Venezuela’da Hollanda Hastalığının en temel semptomlarından olan yerli para biriminin yabancı para birimi karşısında değerli hale gelmesi ile yaşanan ithalat artışı gözlemlenmiştir. Bu durum ülkede harcama etkisinin varlığını işaret etmektedir (Öztürk ve Saygın, 2017: 3-4).

Ülkede petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde artan ithalat ile üretimin çeşitlendirilmesi göz ardı edilmiştir. Hatta 2019 yılında ülkede toplam ihracatta petrolün payı %98 seviyelerine ulaşmıştır. Ayrıca 2013 yılı ile birlikte petrol fiyatlarının düşmesi ile elde edilen kazançların azalması ile ulusal para biriminin değerinin yabancı para birimi karşısında düşmesi, ithal ürünlerin fiyatlarını arttırmıştır. İthal ürünlerin fiyatlarındaki artış ülkede yurtiçi üretime yönelik talebi arttırmıştır. Ancak yerli üretimin rekabet gücünün zayıflaması nedeniyle iç talepte meydana gelen artışın tatmin edilememesi, iç fiyatların artması ile enflasyona neden olmuştur.

Venezuela’da toplam ihracatta, petrol ihracatının payı artış gösterirken imalat sanayi sektörünün payı düşmüştür. Petrol fiyatlarına bağımlılığın yüksek olduğu ülkede petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde üretimde çeşitliliğin arttırılamaması, yurtiçi talepteki artışın karşılanmasını zorlaştırmıştır. İstikrarlı büyümenin sağlandığı ekonomilerde ekonomik büyümenin merkezinde yüksek katma değerli sanayi ürünleri yer almaktadır. Böylece söz konusu ekonomilerde uluslararası piyasalarda doğal kaynak fiyatlarında meydana gelen değişmelerin neden olduğu olumsuz etkiler oldukça sınırlı düzeyde kalabilmektedir. Ancak doğal kaynak sektörünü üretimin merkezine alan ülke ekonomileri doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmalardan ciddi ölçüde zarar görmektedir. Venezuel’da üretimin merkezinde yer alan petrol sektöründeki ilerleme, imalat sanayi sektörünün göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ülkede 2000’li yılların başlarında imalat sanayi sektörünün ülke hâsılasındaki katma değeri azalış yönünde gerçekleşmiştir. Ayrıca petrol kazançlarının arttığı dönemde artan refah düzeyi, hizmet sektörünün ürünlerine yönelik talebi arttırmıştır. Hizmet sektörünün ürünlerine olan talep artışı ülkede sektörün büyümesine yol açmıştır (Özkaya, 2001: 3).

Venezuela’da 2002 yılında yaşanan darbe girişiminin etkileriyle 2002 ve 2003 yılında negatif büyüme gerçekleşmiştir. Bu durum ülkede imalat sanayi, maden ve hizmetler sektörü üzerinde negatif etkilere yol açmıştır. Ancak yönetimin halk desteğini

sağlaması ile egemenliğini pekiştirmesi ve beraberinde sosyal alanda yapılan çalışmalar, 2004 yılı ile birlikte tüm sektörlerde hızlı bir iyileşme sürecinin başlamasına yol açmıştır. Benzer durum ülkede 2008 mortgage krizi döneminde de tecrübe edilmiştir. Mortgage krizi ile birlikte petrol gelirlerinin azalması nedeniyle ülkede maden sektörü ve imalat sanayi sektörü küçülmüştür. 2011 yılı ile birlikte mortgage krizinin etkilerinin azalması, hizmet sektöründe iyileşmeler gerçekleşmesini sağlamıştır. Ancak söz konusu iyileşmeler imalat sanayi sektöründe sınırlı düzeyde kalmıştır. Böylece ithal ürünlere yönelik talep artışı yurtiçinde imalat sanayi sektörünün daralmasına neden olmuştur. Böylece ülkede sanayide zayıflama kendini göstermiştir (Ağdemir, 2017: 231).

Venezuela’da petrol sektörü, emek yoğun bir üretim tekniğinden ziyade sermaye yoğun bir üretim tekniğine sahiptir. Bu durum ülkede Hollanda Hastalığının en belirgin semptomlarından olan doğal kaynak sektöründe istihdamın artmasını sınırlamıştır. Dolayısıyla Venezuela’da faktör hareketi etkisi olarak bilinen kaynak hareketi etkisi söz konusu değildir. Ayrıca ülkede toplam istihdamda petrol sektörünün payı oldukça düşüktür. Ancak artan ihracat ile sağlanan döviz girişinin yeri para birimini aşırı değerli hale getirerek harcamaları arttırması, ülkede harcama etkisinin varlığını ifade etmektedir. Harcama etkisi ile ülkede hizmet sektöründe ücret ve fiyat seviyesinde artış gözlemlenirken imalat sanayi sektörünün ürünlerinde fiyatlar neredeyse değişmemiştir. Hizmet sektöründe yaşanan ücret artışı emek piyasasında rekabete yol açarak imalat sanayi sektöründe de ücretlerin artmasını tetiklemiştir. İmalat sanayi sektörünün rekabet gücünün düşük olması nedeniyle ürünlerinde fiyat artışının neredeyse olmaması söz konusu sektörde kârlılığın azalmasına neden olmuştur. İmalat sanayi sektöründe kârlılığın azalması sektörün gelişiminde büyük engel yaratmıştır. Venezuela İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre 2000’li yıllarda, istihdamda imalat sanayi sektöründe azalış yaşanırken hizmet sektöründe artış yaşanmıştır (Ağdemir, 2017: 235).

Petrol fiyatlarının 2014 yılı itibariyle düşmesi, ülkede 2014 yılından günümüze kadar her yıl ekonomik küçülmeye neden olmuştur. Petrol fiyatlarının düşüşü ile ekonomik küçülmenin yaşanmasında Hollanda Hastalığının etkisi oldukça önemlidir. Yüksek düzeyde döviz girişinin yaşandığı dönemlerde aşırı değerli hale gelen yerli para biriminin ithalatı arttırarak yurtiçinde imalat sanayi sektörünün rekabet gücünü azaltması, ülkede istikrarlı büyümenin sağlanmasını engellemiştir. Petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde sağlanan kazançlar sayesinde artan kamu harcamaları ve mal ve hizmetlere yönelik talep artışı ile büyüme sağlanmış olsa da bu durum petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde

tersine dönmüştür. 2012 yılı ile birlikte yaşanan ekonomik küçülme ülkedeki sanayi yapısının zayıflığını ortaya koymaktadır. Ayrıca söz konusu dönemde ekonomik performansın düşük olması güven kaybına yol açarak sermaye çıkışını tetiklemiştir. Bu süreçte ülkede yurtiçi tasarrufların azalması, iç ve dış borcu yükselmiştir.

Venezuela ekonomisinin petrole olan bağımlılığı özellikle 2000'li yılların başlarında artış göstermiştir. Ülkenin OPEC ile koordinasyonlu çalışmalar yürüterek petrol fiyatlarını yüksek tutmaya yönelik çabaları ile petrol ihracatından sağlanan kazançları ciddi ölçüde artmıştır. Petrol ihracatı sayesinde artan döviz girişinin ithalatı arttırması ülkenin imalat sanayi sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ayrıca ülkede petrol sektörünün sermaye yoğun yapıda olması işgücünün petrol sektörüne hareketini engellemiştir. İşgücü hareketi, petrol gelirlerinin artması ile sağlanan refah artışının hizmet sektörüne olan talebi arttırması nedeniyle hizmet sektörüne yönelik gerçeklemiştir. Ülkede her ne kadar kaynak hareketi etkisi oldukça sınırlı kalmış olsa da harcama etkisi kendisini göstermiştir. Petrol ihracatı ile sağlanan kazançlar ve döviz girişi ile aşırı değerli hale gelen yerli para harcamaları arttırılmıştır. Artan harcamalar talebi arttırarak enflasyonist etkilere yol açmıştır (Karaaslan, 1999: 53).

Petrol fiyatlarının yükseldiği dönemlerde elde edilen kazançlar ülkenin gerçek sorunlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ülkede, hükümetin petrol gelirlerinden sağlanan kazançlarla oluşturduğu fonların sektörlerde çeşitliliğin sağlandırılmasından ziyade sosyal yardımlarda kullanılması ülkede sanayi sektörünün daralmasına yol açan etmenlerden birisi olmuştur. Alkan (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Venezuela ekonomisinde dolaylı bir sanayisizleşmenin varlığı ifade edilmiştir. Ayrıca petrol fiyatlarının düşüş gösterdiği dönemlerde elde edilen kazançların tersine dönmesi ülkede her ne kadar petrole olan bağımlılığın azaltılmasını gündeme getirmiş olsa da buna yönelik girişimler yetersiz kalmıştır.

3.4. Nijerya Örneği

Nijerya, Atlas Okyanusu'na kıyısı olan bir Afrika ülkesidir. 1800'lü yıllarda bölgeyi kolonisi haline getiren İngiltere'nin Nijerya üzerindeki hâkimiyeti 1960 yılına kadar sürmüştür. Nihayet 1960 yılında bağımsızlığını sağlayan Nijerya Afrika'nın en yüksek nüfusa sahip ekonomilerinden biridir. Bağımsızlığını ilan eden ülkede her ne kadar demokrasiye geçilmiş olsa da gerçek anlamda demokrasinin gerçekleşmesi pek mümkün

olmamıştır. Ülkede birçok açıdan farklı yapılara sahip kabilelerin arasında yaşanan çekişmeler iç savaşlara yol açarak ülkede tansiyonu yükseltmiştir. Söz konusu çekişmelerin ardından 1970'li yıllarda sivil yönetim sağlansa da ülkede huzur ortamı kalıcı olmamıştır. Bu durum askeri yönetimin iktidarı ele geçirmesine yol açmıştır. Zaman zaman sivil yönetim ile askeri yönetim el değiştirse de ülkede askeri yönetim 2000 yılına girerken son bulmuştur (Konya Ticaret Odası, 2008: 4).

Yoksul bir ülke olan Nijerya ekonomisinin çeşitlendirilmesi konusunda kayda değer bir ilerleme sağlayabilmiş değildir. Petrol krizlerinin yaşandığı 1970'li yılların öncesinde Tarım sektörü ülkenin temel geçim kaynağını oluşturmaktaydı. OPEC'in üyesi olan petrol bakımından zengin rezervlere sahip Nijerya'nın petrol ihracatından sağladığı kazançlar tarımın hâkim sektör olduğu yıllarda son derece düşük gerçekleşmiştir. Petrol krizleri ile artan petrol fiyatları Nijerya'nın petrol ihracatına yönelmesinde oldukça önemli olmuştur. Petrol ihracatının arttırılmasıyla 1980'li yıllardan günümüze ihracat gelirleri artış göstermiştir. Hatta ülkenin ihracat gelirlerinde petrolün payı 1980'li yılların ortasından bugüne hiç %90'ın altına inmemiştir. Mortgage krizinin patlak verdiği 2008 yılında ihracattan sağlanan kazancın %97'si doğal gaz ve petrolden oluşmuştur. Bu durum zamanla ülke ekonomisinin merkezine tarımdan ziyade petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynak sektörünün yerleştirildiğini göstermektedir. Söz konusu durum hükümet gelirleri için de geçerlidir. Ülkede petrol ve doğal gazın kamu gelirleri içerisindeki payı %75'in üzerindedir (Ucha, 2010: 52).

1980'li yılların başlarında ülkede petrol rezervlerinin keşfiyle petrol sektörü hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Petrol sektöründeki büyüme ülkede tarım sektörü üzerinde negatif etkilere neden olmuştur. Petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde petrol ihracatından sağlanan kazançların artmasıyla kamu harcamaları ciddi ölçüde yükselmiştir. Kamu harcamalarının artması bütçe açığının yükselmesine neden olmuştur. Bu durum kamunun borçluluğunu arttırmıştır. Söz konusu borçlanma petrol fiyatlarının yükseldiği dönemlerde telafi edilebilir iken petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde ciddi sorunlara yol açmıştır. Ayrıca petrol gelirlerinin arttığı dönemlerde refahın artması yeni yaşam alanlarını cazip hale getirmiştir. Bu durum inşaat sektörüne yönelik harcamaları arttırmıştır. Böylece doğal kaynak ihracatından sağlanan kazançlar daha çok ticareti olmayan sektörlerle harcandığından verimli yatırım alanlarında değerlendirilememiştir. Kentsel alanlarda yaşayan kesimlerin petrol kazançlarından daha fazla yarar sağlanabilmesi kırdan kente göçü arttırmıştır (Konya Ticaret Odası, 2008: 8).

Petrol ihracatında dünyada ilk 10 ülke arasında yer alan Nijerya’da petrol sektörü her ne kadar büyüme göstermiş olsa da 2000’li yıllarda yerini daha düşük büyümeye bırakmıştır. Dolayısıyla hizmet ve imalat sanayi sektörü petrol sektörünün önüne geçmiştir. Petrol sektörünün gelişiminin sınırlı kalmasının nedeni petrol üretiminin yapıldığı alanlarda sürekli saldırıların olmasıdır. Bu durum ülkede petrol üretiminin tam kapasitede yapılmasının önünde büyük bir engel olmuştur. Petrol krizinin yaşandığı dönemlerde Nijerya’da petrol sektörünün dolayısıyla sanayi sektörünün payı GSYH’de artarken tarım kesiminin hâsiladaki payı azalmıştır. Bu durum doğal kaynak bakımından zengin olan gelişmiş ülkelerde Hollanda Hastalığının sanayisizleştirmeye yol açması yerine gelişmekte olan ekonomilerde ise tarımsızlaştırma olarak ifade edilmektedir. Nijerya’da petrol şoklarından sonra her ne kadar petrol sektörü hızlı bir şekilde yükselişe geçmiş olsa da tarım ülkenin önde gelen sektörlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Günümüzde ihracat gelirlerinin %90’ından fazlası petrol sektörüne ait olmakla birlikte söz konusu sektörün hâsiladaki payı yaklaşık %40’dır. Tarım sektörünün hâsiladaki payı ise yaklaşık %35’dir. Ayrıca ülkede istihdam edilenlerin yarısı tarım kesiminde yer almaktadır (Ucha,2010:55).

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nüfus (Milyon Kişi)	174	181	186	191	196	201
Kişi Başına Düşen GSYH	3.271	2.699	2.155	1.951	2.134	2.180
GSYH (Milyar \$)	569	489	401	372	418	446
Ekonomik Büyüme (%)	6,2	2,8	-1,6	0,8	1,9	2,3
İşsizlik oranı (%)	4,4	5,3	6,2	6,0	6,0	5,9
İhracat (Milyar \$)	82,6	45,9	34,7	45,8	63,1	68
İthalat (Milyar \$)	61,6	52,3	35,2	32,7	40,8	46
Dış Ticaret Dengesi(Milyar \$)	21	-6,4	-0,5	13,1	22,3	22
Yılsonu TÜFE (%)	8,0	9,6	18,6	15,4	11,4	10,0
Yıllık Ortalama Brent Petrol Fiyatları (\$)	111,63	108,56	99,03	52,35	43,55	54,25
Dış Borcun GSYH İçindeki Payı (%)	1,7	2,2	2,8	5,1	6,0	6,2
Kamu Borcunun GSYH İçindeki Payı (%)	17,5	20,3	23,4	25,3	27,3	29,2

Tablo 3.5. Nijerya ekonomisinin temel makroekonomik verileri (2014-2019)

Kaynak: <https://www.focus-economics.com/countries/nigeria> 21.03.2019.

Tablo 3.5. 2014-2019 yılları arasında gerçekleşen Nijerya ekonomisine ilişkin makroekonomik veriler yer almaktadır. Söz konusu makroekonomik verilerin çalışmada yer almasının nedeni, Nijerya ekonomisinin günümüze yakın dönemde GSYH değeri ile doğal kaynak fiyatları arasındaki ilişkinin aynı yönde oluşunun açıkça ifade edilmesidir. Ülkede doğal kaynak ihracatından kaynaklanan dış ticaret fazlası döviz girişine yol açmaktadır. Doğal kaynak bakımından zengin olan Nijerya'nın 2014 yılından günümüze dış ticaret açığı yalnızca 2015 yılında gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisinin dış ticaret dengesi genellikle fazla vermektedir. Bu durum yerli para biriminin değerinin yabancı para birimi karşısında artmasına neden olarak ithalatı ucuzlaştırmıştır. Ülkede ithal malların fiyat esnekliği oldukça yüksek, ithal mallara yönelik gelir hassasiyetinin ise düşük olması harcama etkisi ile ithalatın artmasına neden olarak ülkede zayıf olan imalat sanayi sektörünün daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Bu durum harcama etkisi ile ülkedeki imalat sanayi sektörünün rekabet gücünü azaltarak Hollanda Hastalığının ülkede güç kazanmasına yol açmaktadır.

Nijerya ekonomisi doğal kaynak fiyatlarına oldukça bağımlıdır. Bu durum petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin ülke ekonomisindeki makro iktisadi göstergelerin birçoğunun aynı yönde etkilemesi ile ortaya çıkmaktadır. Ülkede, petrol fiyatlarının 2014 yılından 2019 yılına kadar düştüğü dönemde GSYH, kişi başına gelir, ihracat ve ithalat genellikle düşüş göstermiştir. 2019 yılında ise petrol fiyatlarının artması söz konusu ekonomik göstergelerde iyileşmelere neden olmuştur.

Ülkede kaynak hareketi etkisi ile sanayi sektöründen ziyade tarım sektöründeki işgücü, hizmet sektörüne geçiş yaparak tarımın ülkede zayıflamasına neden olmuştur. Ülkede yoğun bir şekilde yaşanan harcama etkisi ile 2014 – 2019 yılları arasındaki dönemde gerek iç gerekse dış borcun artmış olması önemlidir. Ülkede petrol fiyatlarının arttığı dönemde sağlanan kazançlar ile artan harcamalar, petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde ise azalış göstermemiştir. Bu durum petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde borçlanmayı arttırarak ülkenin dışa bağımlılığını arttırmıştır. Olomola ve Adejumo (2006), tarafından yapılan çalışmaya göre petrol fiyatlarının Nijerya ekonomisini neredeyse her yönüyle etkisi altına almış olması ülkede Hollanda Hastalığı semptomlarını işaret etmektedir.

3.5. Diğer Ülke Örnekleri

Çalışmanın bu kısmında da daha önce Hollanda Hastalığı ile ilişkisi bağlamında incelenmiş bazı ülke örnekleri hakkında açıklamalara yer verilecektir. Söz konusu ülke örnekleri sırasıyla Kolombiya, Kazakistan ve Bostwana şeklindedir.

Kolombiya, Güney Amerika'da yer alan geniş yüz ölçümüne sahip bir Latin Amerika ülkesidir. Nüfusun yarısının 30 yaşının altında olduğu, genç bir nüfus yapısına sahip ülkede işgücünün %20'si sanayi, %18'i tarım sektöründe yer alırken geriye kalan kısmı ise hizmet sektöründe yer almaktadır. Kolombiya'da işgücü piyasasında taraflar birbiri ile uyumlu olmakla birlikte taraflar arasındaki yasal düzenlemeler, sektörel çalışmalar göz önüne bulundurularak oluşturulmuştur. Tarıma elverişli iklim ve hava koşullarına sahip olan ülkede tarımsal faaliyetlerde ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerinin payı yüksektir. Ülkenin ekonomik büyüme performansında son 30 yılda kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır. Bu durumun temelinde ülkede işsizliğin ve enflasyonun azaltılarak iktisadi istikrarın sağlanması, yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesi ve alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi için yapılan birçok girişim yer almıştır. Söz konusu girişimlerin yanında ülkede, dış ticareti ciddi boyutlarda gerçekleştiren petrol, altın ve kömürün fiyatlarında meydana gelen sürpriz artışlar, ülkenin büyüme performansını pozitif yönde etkilemiştir. Doğal kaynaklarda meydana gelen sürpriz fiyat artışlarının sonucunda 2000'li yılların başından itibaren hızlı bir şekilde doğal kaynak ihracatı artmıştır. 1990 yılından 2010 yılına kadarki dönemde ülkenin petrol ihracatı yaklaşık dört kat artarken kömür ihracatı ise yaklaşık beş kat artmıştır. Doğal kaynak ihracatının artmasıyla elde edilen kazançlar ülkede yoksulluğun azaltılması için sosyal harcamalarda kullanılmıştır. Bu durum ülkede refah düzeyinin artırılmasında katkı sağlamıştır(Karabel, 2017: 1-2).

Kolombiya 2000'li yıllarda yıllık olarak ortalama %5 seviyelerinde ekonomik büyüme sergilemiştir. Bu durum ekonomistlerin ülkedeki durumu tedirginlikle incelemelerinde yol açmıştır. Bu çalışmaların sonucunda söz konusu dönemde ülkenin GSYH'sinde tarım ve sanayinin payının düştüğü gözlemlenmiştir. Söz konusu sonuç ülkedeki ekonomik büyümenin daha çok doğal kaynak sektöründen kaynaklandığını göstermektedir. Petrol fiyatlarının artmasıyla 2004 yılında 210 bin varil olan petrol ihracatı 2011 yılına kadar artarak 590 bin varil olarak gerçekleşmiştir. Ülkede 2002 yılının başından 2012 yılının sonuna kadar petrolün varil fiyatı 4 kat, kömürün bir metrik ton fiyatı 2,5 kat altının bir ons fiyatı ise yaklaşık 6 kat artmıştır. Özetle Kolombiya'da petrol,

kömür ve altın piyasasındaki fiyat değişimleri ülke ekonomisi üzerinde ciddi etkilere neden olmuştur. Ancak ülkede Hollanda Hastalığı semptomlarına yol açan doğal kaynak petrol, kömür yada altından ziyade kahve olmuştur. Dünya da kahve fiyatlarının yönlendirilmesinde etkin olan ülkelere birisi Brezilya diğeri ise Kolombiya'dır. 1970'li yıllarda ülkede gerçekleştirilen tarımsal üretimde kahve ve kahve dışı tarımsal ürünler ile hayvancılık neredeyse eşit paylara sahiptir. Söz konusu dönemde kahve ihracatının toplam temel ürün ihracatının %43'nü oluşturması kahvenin ülke ihracatındaki önemini göstermiştir. Aynı dönemde kahve üretimi konusunda Kolombiya'ya rakip ülke olan Brezilya'da iç savaş, olumsuz hava koşulları ve deprem gibi olumsuzluklar ülkede kahve üretiminin azalmasına neden olmuştur. Kahve üretiminin azalması kahve fiyatlarını arttırmıştır. Bu durum Kolombiya'da kahve üretiminin artmasına yol açarak diğeri sektörlerden kahve sektörüne iş gücü hareketinin yani kaynak akım etkisinin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca kahve ihracatından elde edilen kazançların harcamalara yönelmesi yurt içi piyasada talebi arttırarak enflasyonu arttırmıştır. Böylece ülkede görece fiyatların artması Hollanda Hastalığının semptomu olarak ele alınmıştır (Mert, 2019: 69-70).

Kolombiya kahve üretiminde Hollanda Hastalığı semptomlarını engellemek amacıyla liberal önlemler alarak kahve üretimini özel sektöre bırakmıştır. Böylece kahve üretiminde etkinliğin sağlanması hedeflenmiştir. Kahve üretiminden ve kahve ihracatından elde edilen kazançların bir kısmı kamu kesimine aktarılmıştır. Geriye kalan kısmı ise harcama etkisini azaltarak ülkede fiyat istikrarını sağlamak ve tasarrufları arttırmak amacıyla fonlar üzerinden birikime ayrılmıştır. Hollanda Hastalığı olgusunda tam istihdam varsayımının geçerli olması Kolombiya'da farklı sonuçlara neden olmaktadır. Hollanda Hastalığı olgusuna göre ani bir yükseliş yaşayan doğal kaynak sektörü uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Kolombiya'da ise eksik istihdam nedeniyle kahve sektörü ülkenin ekonomik büyüme performansı üzerinde olumlu etkilere neden olmuştur. Ayrıca artan kahve ihracatı ile sağlanan döviz girişi ülke para biriminin değerinin yabancı para birimi karşısında aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu durum ithal mal fiyatlarının düşmesine yol açarak ülkedeki ithalata rakip sektörlerin rekabet gücünü azaltmıştır. Kahve fiyatlarının hızlı yükselmesiyle 1970'li yıllardan 1980'li yıllara kahve üretimi ülkede yaklaşık %74 yükselmiştir. Kahve üretiminin artması ülkede refah düzeyini arttırmıştır. Refah düzeyinin artması yeni yaşam alanlarına yönelik talebi arttırdığından inşaat gibi ticarete konu olmayan sektörlerde büyümeye neden olmuştur.

Ancak kahve üretimindeki artış beraberinde ülkede sanayinin zayıflamasına neden olmuştur (Kamas, 1986: 1881).

Kamas (1986), tarafından yapılan çalışmaya göre Kolombiya'da kahve fiyatlarının artmasıyla artan kahve ihracatı sonucunda yerli para aşırı değerlenmiş, harcama etkisi ve kaynak hareketi etkisi gibi Hollanda Hastalığı semptomları 1980'li yıllarda kendini güçlü bir şekilde göstermiştir.

Kazakistan'ın Sovyetler Birliği'nde bulunduğu dönemlerde birliğin sanayi bakımından önde gelen bölgelerini barındırması birlikten ayrılan diğer ülkelerden daha güçlü bir sanayi yapısına sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca ülkede çıkarılan petrolün niteliğinin düşük olması ve nakliye maliyetlerinin yüksek olması ülkenin petrol ihracatında patlamaya yol açarak Hollanda Hastalığı semptomlarını göstermesini zorlaştırmıştır. Ancak ülkede Hollanda Hastalığı semptomlarının gerçekleştiğine dair birçok çalışma yapılmıştır. Sovyetler Birliğinden ayrılan her ülkede olduğu gibi Kazakistan da birlikten ayrıldıktan sonra ciddi ekonomik sorunlar yaşamıştır. Geçiş sürecinde ekonomik performansı son derecede zayıflayan ülkede GSYH değeri 1980'li yılların sonlarındaki değerinin yalnızca 3 de ikisine 2000'li yılların başlarında ulaşabilmiştir. Buradan hareketle geçiş sürecinin, ülke ekonomisi üzerinde neden olduğu bozucu etkilerinin şiddeti ortaya çıkmaktadır (Nurkamov, 2010: 31).

Kazakistan, Sovyet Rusya'nın üretim ve pazarlama zincirlerinin temel halkalarından biri olduğundan 1995 ve 1996 yıllarında petrole bağlı olmayan sektördeki kamuya ait sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesi sonucunda ülke ekonomisine yönelik yabancı sermaye girişi son derece zayıf düzeyde gerçekleşmiştir. Bu nedenle ülke, petrol sektörüne yönelik yatırımlarını arttırmıştır. Bu doğrultuda 1990'lı yılların sonlarından 2000'li yılların başlarına kadarki dönemde ülkede petrol üretimi 15 kat artmıştır. Petrolden sağlanan kazançların artması ile kamu kesiminin sosyal amaçlı harcamaları ve alt yapının geliştirilmesine yönelik yatırım harcamaları artmıştır. Bu durum ülkede petrole bağlı olmayan bütçe açığında yükselişe neden olmuştur. Söz konusu bütçe açığı Hollanda Hastalığının semptomlarından olan harcama etkisini ifade etmektedir. Ülke her ne kadar petrol ihracatında dünyada ilk sıralarda yer almayı hedeflemiş olsa da petrol ihracatında dünya sıralamasında ilk 10 ülke arasına girememiştir. Petrol sektörünün ülkedeki istihdam üzerindeki etkisi geçici bir süre gerçekleşmiştir. Ülkede petrol sektörünün yapısının emek yoğun yapıdan ziyade sermaye yoğun yapıda olması rafineri inşaatlarının yapıldığı zamanda petrol sektöründeki istihdamı arttırmış olsa da inşaatlar tamamlandığında petrol

sektöründeki istihdam düzeyi eski seviyesine geri dönmüştür. Petrol sektörünün ülkedeki istihdam düzeyi üzerindeki etkisi 2001 yılında açılan boru hattının inşaatı döneminde de benzer şekilde gerçekleşmiştir (Gurbanov, 2011: 55-57).

1990'lı yıllarda doğal kaynak sektörüne yönelik sınırlı düzeyde de olsa yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Ancak tarım sektörü emek yoğun yapısı nedeniyle yabancı yatırım çekemediğinden ciddi ölçüde güç kaybetmiştir. Ayrıca ülkede, madencilik sektörüne yönelik gerçekleşen yabancı yatırımlar nedeniyle madencilik sektöründe ücretlerdeki yükseliş doğal kaynak dışı sektörlerdeki ücret yükselişine kıyasla daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Hizmet sektörü gibi ticarete konu olmayan sektörlerin faaliyetlerinin yükselmesi ülkede Hollanda Hastalığı semptomlarını ifade etmektedir. Ayrıca petrol fiyatlarının arttığı dönemde artan petrol ihracatı ile döviz girişinin artması yerli para biriminin değerini yabancı para birimi karşısında yükselmesine neden olmuştur. Döviz kurundaki düşüş, ithal malların yurt içi piyasada ucuzlamasına neden olarak ithalatı arttırmıştır. Böylece ithalata rakip sanayi sektöründe ülkenin rekabet gücü azalmış ve ülkenin sanayi sektöründe kayıplara neden olmuştur.

Kazakistan, petrol ihracatından sağlanan kazançların sistemli bir şekilde değerlendirilebilmesi ve doğal kaynak gelirlerinin neden olacağı harcama etkisini azaltmak amacıyla ulusal fonu 2001 yılında oluşturmuştur. Söz konusu fonun birikiminde referans petrol fiyatı varil başına 19 dolar olarak belirlenmiştir. Böylece varil fiyatı 19 ABD dolarının üstüne çıktığında petrol ihracatından sağlanan kazançlar söz konusu fonda biriktirilmiştir. İlk beş yıl fonun kullanılmayacağına dair düzenleme getirilen Kazakistan'da petrol kazançlarının üçte ikisi fonun kurulduğu ilk iki yılda biriktirilmiştir. Fonda biriktirilen kaynağın değerlendirilmesinin sonuçları uzun dönemde gözlemlenebilecektir (Nurkamov, 2010: 32).

Kazakistan doğal kaynak bakımından çeşitliliğe sahip olduğundan Azerbaycan'dan ayrışmaktadır. Uranyum bakımından oldukça zengin olan ülkenin 2000'li yılların ilk 10 yılında uranyum üretimi yaklaşık 6 kat artmıştır. Ülkede Sovyet Birliği'nden ayrıldıktan sonra doğal kaynak ve ticarete konu olmayan hizmet sektörünün hâsıladaki payı artarken sanayi ve tarım sektörünün hâsıladaki payı gerilemiştir. Bu durum Hollanda Hastalığı semptomları arasında yer almaktadır. Kazakistan'da doğal kaynak sektörünün ve hizmet sektörünün diğer sektörlerle kıyasla daha yüksek büyüme göstermesinin gerekçesi geçiş etkisi ile açıklanabilir. Birlikten ayrılan ülkelerin yüksek sermaye birikimine ve uzun bir süreci barındıran sanayi sektörüne yönelmekten ziyade kısa sürede ilerlemelerin

sağlanabileceği doğal kaynak sektörüne yönelmeleri sürpriz bir durum değildir. Dolayısıyla ülkede doğal kaynağa ilişkin sektörlerin büyümesi, yerli para birimlerinin değerli hale gelmesi, doğal kaynak ihracatının artması ve harcama etkisinin yaşanması Hollanda Hastalığından ziyade geçiş ekonomilerine ait yoğun bir şekilde gözlemlenen ekonomik sorunları işaret etmektedir. Ayrıca ülkede petrol gelirlerinin yol açacağı harcama etkisinin sınırlandırılabilmesi için oluşturulan fon ideal bir tedbir olmuştur. Gurbanov (2011), tarafından yapılan çalışmaya göre ülkedeki ekonomik veriler, Kazakistan'da Hollanda Hastalığının varlığının kesin bir şekilde kabulüne engel olmaktadır.

Doğal kaynak bakımından zengin bir Güney Afrika ülkesi olan Bostwana'nın ekonomik performansı kaynakların laneti hipotezinin tersine bir ilerleyiş sergilemiştir. Bostwana, doğal kaynak bakımından zengin bir ülke olarak sürdürülebilir ekonomik büyümeyi başarabilmiştir. Bostwana 1885 yılında İngiltere himayesine girmiştir. Ancak 1966 yılında İngiltere himayesi sona ermiştir. Afrika kıtası üzerinde demokrasi bakımından en gelişmiş ülke olarak kabul görmektedir. Bostwana, bağımsızlığını ilan ettiği dönemlerde elmas madenlerinin işlenmesi ile ilgili gücü eline almasıyla söz konusu madenlere ilişkin çalışmalarını ciddi ölçüde arttırmıştır. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar neticesinde 1980'li yıllarda ülke, nitelik bakımından en iyi elmas üreten ülkelerin başında gelmiştir. Ülkede işler durumda olan dört elmas madeninin ülkenin iktisadi yapısına katkısı oldukça önemlidir. Elmas madenlerine yönelik yatırımların artırılması ile ülke hâsılasında madencilik sektörünün payında artış yaşanırken tarım sektörünün payında gerileme yaşanmıştır (Gurbanov, 2011: 33-35).

Ülkede maden sektörünün yapısı, emek yoğun bir yapıdan ziyade sermaye yoğun bir yapıya sahip olduğundan söz konusu sektörde kaynak hareketi etkisi oldukça sınırlıdır. Ülkede madencilik sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla değerindeki payı 1990'lı yıllarda %30 seviyelerinde iken 2000'li yılların başlarında %40'ı aşmıştır. Ayrıca ülkede madencilik sektörünün istihdamdaki payı ise oldukça düşüktür. Madencilik sektörünün ülkenin toplam ihracatındaki payı ise oldukça yüksektir. 2005 yılında ülkenin toplam ihracatında madencilik sektörünün payı %80'li seviyelerin üzerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın büyük bir bölümünü elmas ihracatı oluştururken geriye kalan kısmını ise nikel ve bakır ihracatı oluşturmuştur. Nitelikli işgücü bakımından talep fazlasına nitelsiz işgücü bakımından ise arz fazlasına sahip olan Bostwana'da doğal kaynak sektörünün büyümesi Hollanda Hastalığının tam istihdam varsayımı geçerli olmadığından işsizliğin azalmasına neden olmuştur. Ancak doğal kaynak sektöründeki ve ticarete konu olmayan

sektördeki ücret artışı ticarete konu olan doğal kaynağa bağlı olmayan sektörlerle kıyasla daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum Hollanda Hastalığı semptomlarını ifade etmektedir. Ancak ülkede madencilik sektörü ürünlerinin ihracatından sağlanan kazançların değerlendirilmesi konusunda oldukça başarılı bir performans elde edilmiştir. Ülkede maden ihracatından sağlanan kazançların kamu kesimi tarafından tamamen harcamalara yönlendirilmesinden ziyade kamu kesiminde tasarrufların artırılması ile bütçe fazlasının elde edilmesi harcamaların istikrarlı olmasını sağlamıştır (Sarrafi ve Jiwani,2001:14-15).

Ülkede maden ihracatından sağlanan döviz girişlerinin rezervlerde biriktirilmesi, yerli para biriminin değerinin yabancı para birimi karşısında aşırı değerli hale gelmesini engellemiştir. Böylece yerli para biriminin değeri yabancı para biriminin karşısında istikrarlı hale getirilmiştir. Yerli para biriminin istikrarlı hale gelmesi ile ülkede ithalata rakip sektörlerde rekabet gücünde kayıplar meydana gelmiştir. Maden ihracatında sağlanan döviz girişlerinin rezervlerde biriktirilmesi, kamu tasarruflarının artırılması ve kamu harcamalarının meclis onayı ile yapılması gibi tedbirlerin uygulanması ile madencilik sektörü kaynaklı gelirlerde azalışın olduğu dönemlerde ülkenin borçlanması, önüne geçilmesini sağlamıştır. Söz konusu önlemler sayesinde ülkede Hollanda Hastalığı semptomlarından olan harcama etkisi ciddi ölçüde sınırlandırılmıştır. Bostwana yetkin çalışan kurumları ve çevre ülkelere kıyasla ilerlemiş demokrasi anlayışı sayesinde madencilik sektöründen elde edilen kazançların değerlendirilmesi sürecini etkin bir şekilde yürüttüğü için madencilik sektörü kaynaklı kazançların değişkenlik gösterdiği dönemlerde ekonomide istikrarı koruyabilmiştir. Dolayısıyla ülkenin büyük bir bölümünde çöl arazisinin bulunması nedeniyle her ne kadar su sorunları çeşitli engellere yol açmış olsa da ülke, istikrarlı büyüme performansını sergileyebilmiştir (Mert, 2019: 68).

4. 2000 YILI SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SERMAYE HAREKETLERİ VE HOLLANDA HASTALIĞI İLİŞKİSİ

Bu çalışmada her ne kadar 2000 yılı sonrası Türkiye ekonomisinin performansının sermaye hareketleri ile ilişkisi, Hollanda Hastalığı çerçevesinde ele alınacak olsa da ülkede sermaye hareketlerinin tarihsel gelişimini incelemek önemli olacaktır.

Türkiye, kuruluşundan günümüze kadar ki dönemde yabancı sermayeye karşı ılımlı bir tavır sergilemiştir. 1923 yılında toplanan I. İzmir İktisat Kongresi'nde ulusal çıkarlarla çelişmediği sürece yabancı sermayeye açık bir duruş benimsenmiştir. 1920'li yıllarda sürekli yaşanan dış ticaret açığı ve kuruluş yıllarındaki dönemde yaşanan sermaye yetersizliği ülkeyi döviz konusunda sorunlara yönelttiğinden ilk dış borç ABD'den 1930 yılında alınmıştır. Ülke tarihinde ilk kez dış ticaret fazlasının yaşandığı 1930 yılından 1947 yılına kadar ki dönemde istisnai yıllar hariç olmak üzere dış ticaret fazlası söz konusudur. Ülke tarihinde en son dış ticaret fazlası 1946 yılında gerçekleştiğinden 1947 yılından günümüze dış ticaret açığı Türkiye'nin kronik bir sorunu haline gelmiştir. İlk kez dış ticarete liberal anlayışın benimsendiği 1950 yılından sonra artan dış ticaret açığı olgusu 1954 yılında yabancı sermayeyi teşvik kanununun çıkarılmasıyla çözülmeye çalışılmıştır. Söz konusu yasa ile ülkede temel girdilerin özellikle de petrolün aranmasında yabancı sermayeye teşvikler verilerek ülkede istihdamı artırma, ithalat için gerekli dövizin finansmanını sağlama ve ülkeye gelişmiş makine ve teçhizatların getirilmesi hedeflenmiştir (Kepenek, 2014: 90).

Ancak ilerleyen dönemde ülkede dış ticaret açığının artması döviz ihtiyacını daha da arttırmıştır. Bu doğrultuda ülkenin dış ticaret açığı sorununu çözmek ve ülkede katma değeri yüksek ürünlerin üretimini sağlayarak sanayileşmeyi başarmak amacıyla 1960–1980 yılları arasında ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile planlı dönem benimsenmiştir. Planlı dönemde ithalatın ikame edilebilmesi amacıyla dış ticarete çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Stratejinin getirdiği üretim artışı, girdi bakımından ithalata bağımlılığı yüksek olan ülkemizde dış ticaret açığını arttırmıştır. Söz konusu planlı dönemde döviz ihtiyacının giderilmesi için IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları ve yurtdışında çalışan işçilerin dövizlerinin ülkeye çekilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak planlı dönemin sonuna gelindiğinde dönemin başında planlanan ithalata bağımlılığın azaltılarak dış ticaret açığının azaltılması istenilen seviyede başarılamamıştır. Bu dönemde ülkenin iç ve dış borcu artış göstermiştir (Kepenek, 2014: 150-151).

Planlı dönem boyunca döviz açığı sorununun çözülmesine yönelik girişimlerin hedeflere ulaşmada yetersiz kalması ile Türkiye, yeni girişimler doğrultusunda 1980 yılında 24 Ocak kararlarının alınması ile birlikte dışa açık neoliberal politikaları benimsemiştir. Alınan kararlar ile birlikte planlı dönemde dış ticarete getirilen kısıtlamalar kaldırılarak serbest dış ticaret politikası benimsenmiştir. Böylece ihracatın desteklemelerde artırılarak rekabetçi bir piyasa yapısı ile ülkenin döviz açığı sorununun çözülmesi hedeflenmiştir.

1980 yılı ile birlikte ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamaya konulmuştur. 1980'li yıllarda Türkiye'de mal hareketlerini serbestleştirilmesinin yanında finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi ile finansal derinliğin artırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bazıları günlük kur uygulamasına geçilmesi ile sabit döviz kuruna esneklik katılması, yabancı sermaye yatırımlarına yönelik teşviklerin artırılması, kâr transferlerine yönelik ek kolaylıkların yapılması, döviz satış ve alış faaliyetlerinin serbestleştirilmesi, faiz oranlarının piyasa koşullarında belirlenmek üzere serbest bırakılması, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi, 1985 yılında kurulan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın 1986 yılında faaliyete geçirilmesi, 1986 yılında hazinenin devlet iç borçlanma senetleri ihracına başlaması, 1988 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) nezdinde döviz efektif piyasalarının kurulması, 1983 yılında çıkarılan 28 sayılı karar doğrultusunda ticari bankalara döviz kurunun belirlenmesine ilişkin belli kısıtlar dahilinde esneklikler sağlanması, 1984 yılında çıkarılan 30 sayılı karar ile döviz piyasasına ilişkin engellemelerin büyük ölçüde kaldırılması ve 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı karar ile Türk Lirası üzerindeki ve döviz ile sermaye hareketleri üzerindeki engellemelerin kaldırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. 32 sayılı karar ile Türk Lirası'nın yapısı güçlendirilerek diğer ülke para birimlerine serbestçe çevrilebilir hale getirilmesine yani konvertibl bir para birimi olmasına yönelik büyük bir adım atılmıştır. Nihayet IMF 1990 yılında Türk Lirası'nın konvertibl bir para birimi olduğunu onaylamıştır (Kepenek, 2014: 250-251).

Yerli para birimi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ülkenin sıcak para olarak adlandırılan spekülâtif ve yüksek düzeyde değişkenlik gösteren, risk ve getiri düzeyi yüksek olma özelliklerine sahip olan ve ülkeler arası faiz oranı ve döviz kuru farklılıklarından hareketle değişkenlik gösteren kısa vadeli sermaye akımlarının artmasına neden olarak ülke ekonomisinin sermaye hareketlerine olan kırılganlığını ciddi ölçüde arttırmıştır. Böylece kronik bir şekilde dış ticaret açığı olan dolayısıyla döviz açığı sorunu

yaşayan Türkiye ekonomisi sıcak para akımları ile söz konusu sorunlarını telafi etmeye çalışırken finansal kesimde çeşitli aksaklıkların doğmasına hazır hale gelmiştir. Bu sorunlar çerçevesinde Türkiye 1994, 2000 ve 2001 yılında ciddi ekonomik krizler yaşamıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte bankacılık kesiminin yeterli denetimden yoksun olması nedeniyle bankacılık kesiminde yaşanan sorunlar zamanında anlaşılmadığı için gerekli müdahalelerin yapılmasına geç kalınmıştır. Bu durumun temelinde yatan sebeplerden birisi BDDK'nın kuruluşunun ancak 1999 yılında olması ve gerçek anlamda faaliyete geçmesine ise son derece geç kalınmasıdır (Boratav, 2001: 18).

1990'lı yıllar boyunca yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları ve hızlı bir şekilde artış gösteren iç borç gibi çeşitli sorunlarla mücadele eden Türkiye'de 1994 yılında %125 olarak gerçekleşen enflasyon oranı ile enflasyon rekoru kırılmıştır. Gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde özellikle de bankacılık sektöründe yer alan denetim eksiklikleri, açık pozisyon riski ve borç vade uyumsuzlukları ekonomik sorunların ülkede derinleşmesine neden olmuştur. Bu durum ülkenin ekonomik performansının ciddi ölçüde zayıflamasına yol açmıştır. Söz konusu ekonomik sorunlarla birlikte sürdürülemez hale gelen iç borç stoku ve beraberinde yaşanan likidite krizi ülkede Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinin yaşanmasına neden olmuştur (Boratav, 2001: 19).

Cumhuriyet tarihinin en büyük krizlerinden biri olan 2001 krizinin yaşanmasının ardından ülke ekonomisinde hızlı bir toparlanma gözlemlenmiştir. Bu durumun temelinde Uluslararası Para Fonu ile yapılan çalışmalar, Avrupa Birliği ile sürdürülen üyelik görüşmeleri ve siyasi istikrarın sağlanması bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinde krizin ardından birçok alanda başlatılan reform girişimleri kamu kesiminin borçluluğunu ciddi ölçüde düşürmüştür. Ayrıca ülkede 2001 yılında yaşanan ekonomik küçülmenin ardından 2002 yılı ile birlikte ekonomik büyüme sağlanabilmiştir. Hatta 2002 yılından 2020 yılına kadar Türkiye'de ekonomik küçülme yalnızca 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2008 yılında ABD'de patlak veren ve dünya piyasalarını hızlı bir şekilde etkisi altına alan mortgage krizi Türkiye ekonomisinin 2009 yılında daralmasına neden olmuştur. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından Türkiye'de her ne kadar finansal piyasalarda denetimler arttırılmış olsa da küreselleşmenin bedeli olarak finansal kesimden ziyade reel sektörün performansı zayıflamıştır. Mortgage krizinin ardından hızlı bir toparlanma eğiliminin yaşandığı ülkede ekonomik performans yeniden ilerleme kaydedebilmiştir. Bu doğrultuda

2009 yılı hariç 2002 yılından 2020 yılına kadar ki dönemde ülkede ekonomik büyüme oranı bazı yıllarda iki haneli değerlere ulaşabilmiştir.

Ekonomik büyüme bakımından 2000’li yılların genelinde ilerlemenin yaşandığı Türkiye’de yüksek işsizlik, yüksek dış ticaret açığı ve cari açık gibi çeşitli ekonomik sorunlar bulunmaktadır. Söz konusu ekonomik sorunlar ve ülkenin ekonomik büyüme performansı ilerleyen sayfalarda detaylı olarak ele alınacaktır.

4.1. 2000’li Yıllarda Makroekonomik Veriler ve Hollanda Hastalığı

ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırısı ve Körfez Savaşı’nın ön plana çıktığı yıllar olan 2000’li yılların başları Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Ancak söz konusu sorunların giderilmesine yönelik atılan adımlar çerçevesinde 2001 yılının Nisan ayında kamuoyuna duyurulan, IMF destekli ve Kemal Derviş öncülüğünde hazırlanan“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile ülke ekonomisinde birçok alanda hızlı bir reform girişimleri gerçekleştirilmiştir. Böylece ülkede makroekonomik göstergeler 2000–2019 yılları arasında ilk yarıda iyimser bir tablo çizerken ikinci yarısında ise ilk yarıda elde edilen kazanımların bir kısmında kayıpların olması oldukça önemlidir. Türkiye’nin kronik sorunu olan dış ticaret açığı sorunu dolayısıyla döviz sorununun ağırlıklı olarak sermaye hareketleri ile finanse edilmesinin ülke ekonomisi üzerindeki etkileri Hollanda Hastalığı çerçevesinde ele alınacaktır. Söz konusu inceleme için Türkiye ekonomisine ilişkin temel makroekonomik verilerin incelenmesi oldukça önemlidir.

4.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Kişi Başına Gelir ve Büyüme Oranı

Türkiye Şubat 2001 krizi ile söz konusu yılda %-6,0 negatif büyüme tecrübesinin ardından hızlı bir toparlama eğilimine girmiştir. 2002 yılından itibaren ekonomik büyüme göstergeleri 2007 yılına kadar % 5 seviyesinin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu iyileşmelerin arkasında IMF doğrultusunda uygulanan programlar ve özellikle Avrupa Birliği ile üyelik görüşmeleri sürecindeki ılımlı ilerleyiş neticesinde ciddi ölçüde yabancı sermaye girişinin yaşanmasıdır. Ayrıca IMF’den elde edilen verilerden hareketle dünya piyasalarındaki sıralamalara göre Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla bakımından Türkiye 1990 yılında 19. sırada, 2000 yılında 20. sırada, 2005 ve 2010 yılında ise 17. sıraya yükselmiştir. Ancak Türkiye, GSYH sıralamasında dünya piyasalarında 2018 yılında 19. sıraya gerilemesiyle yeniden 1990’lı yıllardaki seviyelerine düşmüştür. Dünya piyasalarındaki sıralamalara göre kişi

başına gelir düzeyi bakımından Türkiye 1990 yılında 49. sırada, 2000 yılında 64. sırada, 2005 yılında 60. sırada, 2010 yılında ise 62. sırada yer almıştır. Ancak Türkiye, kişi başına gelir düzeyi sıralamasında dünya piyasalarında 2018 yılında 72. sıraya gerilemiştir. 2005 yılından sonraki dönemde kişi başına gelir düzeyi sıralamasında dünya piyasalarında gerileyen Türkiye'nin 2001 yılındaki ekonomik krizden sonraki dönemde her ne kadar hızlı bir toparlanma eğilimi sergilemiş olsa da ilerleyen yıllarda ekonomik performansında gerilemeler meydana gelmiştir (Çoban, 2017: 165-169).

YILLAR	GSYH (Milyar ABD Doları)	Kişi Başına Gelir (ABD Doları)	Büyüme Oranı (%)
2000	265	4.229	6,6
2001	197	3.084	-6,0
2002	238	3.581	6,4
2003	312	4.968	5,9
2004	404	5.961	9,4
2005	499	7.304	8,9
2006	548	7.906	7,3
2007	677	9.656	5,0
2008	663	10.931	0,9
2009	645	8.980	-4,8
2010	748	10.560	8,9
2011	730	11.205	10,7
2012	877	11.588	4,7
2013	951	12.480	8,9
2014	934	12.112	5,0
2015	855	11.019	5,9
2016	861	10.883	3,2
2017	851	10.616	7,4
2018	789	9.693	2,9
2019	749	9.127	0,9

Tablo 4.1. Türkiye ekonomisinin temel makroekonomik verileri I (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Tablo 4.1’de Türkiye’nin 2000–2019 dönemine ait GSYH, kişi başına gelir ve ekonomik büyüme oranı verileri yer almaktadır. Tabloda yer alan verilere bakıldığında 2001 yılından 2009 yılına kadar ki dönemde kişi başına gelir düzeyinde sürekli meydana gelen artış söz konusu dönemde elde edilen ekonomik büyümenin refah üzerindeki pozitif etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca 2001 yılından 2009 yılına kadar ki dönemde kişi başına gelir düzeyi yaklaşık üç katına yükselmiştir. Ancak 2009 yılından 2019 yılına kadar ki dönemde kişi başına gelir seviyesinde meydana gelen artış oldukça sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Ayrıca 2000 yılından 2019 yılına kadar ki dönemde Türkiye ekonomisi 2001 ve 2009 yılı hariç sürekli ekonomik büyümeyi sağlamıştır. 2001 yılından 2009 yılına kadar ki dönemde GSYH düzeyi üç katını aşmıştır. Ancak 2009 yılından 2019 yılına GSYH seviyesinde meydana gelen artış oldukça sınırlı düzeyde gerçekleşmekle birlikte son yıllarda gerçekleşen GSYH düzeyi 2009 yılındaki seviyelere oldukça yakın gerçekleşmiştir. 2001 yılından 2019 yılına kadar ki dönemde ülkenin yıllık ortalama ekonomik büyüme oranı %5,4 olarak uzun dönem ortalama büyüme hızına oldukça yakın düzeyde gerçekleşmiştir.

2001 yılında yaşanan ekonomik küçülmenin nedeni yüksek enflasyon, sürdürülemez iç borç dinamiği, yüksek faiz oranları ve finansal piyasalardaki güven bunalımının tetiklediği likidite krizidir. Söz konusu ekonomik bunalımın ardından IMF ile eşgüdümlü politikaların etkisi ile hızlı bir iyileşme süreci başlamıştır. Ülke ekonomisinde iyileşmeler izlenen “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile başarılı bir şekilde sürdürülmüştür. Söz konusu program 2008 yılının ikinci yarısına kadar sürdürülmüştür. Sonrasında ise Türkiye, IMF programından çıkarak kendi programını faaliyete geçirmiştir. Ancak 2001 krizinin ardından sıkı bir şekilde uygulanan programın zamanla eski ciddiyetiyle sürdürülemediği. 2001 ile 2009 yılları arasında ekonomik performansın iyileşmesinde birçok neden bulunmaktadır. 2002 ve 2005 yılında gerçekleştirilen stand-by anlaşmaları ile ülkeye yönelik gerçekleşen döviz girişi üretim için gerekli ithalatın finansmanında büyük bir kolaylık sağlamıştır. Ayrıca 2005 yılında gerçekleştirilen 19. stand-by anlaşması ile IMF’den alınan borcun ödemesi 2013 yılında bitirilmiştir. Türkiye’nin uzun yıllar boyunca koalisyon yönetimleri yaşamasının ardından 2002 yılında yapılan seçimle birlikte tek parti iktidarının sağlanması ülkede siyasi istikrarın elde edilmesinde oldukça önemlidir. Ayrıca AB ile yürütülen görüşmeler ve uyum sürecine ilişkin ülkede gerçekleştirilen reformlar mali piyasalarda istikrarı sağlayarak üretimin artmasında itici güç olmuştur. 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel zirvesi ile Türkiye’nin

siyasi kriterleri sağlamış olduğu temelinden hareketle 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması, Türk ekonomisine olan güveni arttırmıştır. Söz konusu dönemde uluslararası kredi kuruluşlarının ülkenin notunu yükseltmesi ve AB ile ülke tarihinde ilk kez tam üyelik müzakereleri sürecinin ilerletildiği özellikle de 2005-2009 yılları arasında ülkeye ciddi ölçüde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yoluyla döviz girişı gerçekteşmiştir. Döviz girişinin artması ile değerli hale gelen yerli para birimi, ekonomide talep düzeyini arttırarak ülkede üretimin artmasını desteklemiştir (Eğilmez, 2018).

2003 yılında ABD'nin Irak'a savaş ilan etmesi ile Türkiye'nin sınırında artan huzursuzluk ortamı ülkenin turizmden elde ettiği kazançların azalmasına neden olmuştur. Ayrıca geleceğe ilişkin beklentilerin bozulmasının özel kesim harcamalarında azalışa neden olması, telafi amacıyla kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Belirsizliklerin ülkeye yönelik sermaye hareketlerini olumsuz yönde etkilemesi söz konusu yılda Türkiye ekonomisinin performansına ilişkin beklentilerin düşük düzeylere çekilmesine yol açmıştır. Nihayet bölgede sıcak savaşın beklenenden kısa sürmesi ile Türkiye ekonomisinde hızlı bir iyileşme süreci yaşanmıştır. Böylece ülkenin ekonomik performansı 2003 yılında beklenenden daha iyi düzeyde gerçekteşmiştir (Çoban, 2017: 169-170).

ABD'de patlak veren ve dünya genelinde birçok ülkeyi ciddi ölçüde etkileyen mortgage krizi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Ülkede likidite krizinin yaşandığı 2001 krizinin ardından bankacılık kesiminde gerçekteştirilen reformlar ve arttırılan denetimler sayesinde mortgage krizinin birçok ülkede esas olarak finansal kesim üzerinde bozucu etkilere neden olmasına rağmen Türkiye'de finansal kesimden ziyade reel kesim üzerinde bozucu etkiler meydana gelmiştir. Mortgage krizinin etkileriyle küresel piyasalarda yaşanan likidite krizi ile talebin düşmesi Türkiye'de dış ticaret hacminin azalmasına neden olmuştur. Ülkede gerileyen dış ticaret hacminin ve daralan talebin etkisiyle ekonomik büyüme performansı 2008 yılında yavaşlayarak %0,9 olarak gerçekteşmiştir. Ülkede, mortgage krizinin etkileri kendisini esas olarak 2009 yılında %-4,8 olarak gerçekteşen negatif büyüme ile göstermiştir.

Mortgage krizinin ekonomi üzerindeki bozucu etkilerini telafi edebilmek amacıyla ülkede çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bazıları krizden etkilenen sektörlerle teşvik programlarının hazırlanması, vergi indirimleri ile çeşitli sektörlerde hem maliyetlerin azaltılması hem de ilgili sektöre yönelik talebin arttırılmasının hedeflenmesi ve yerel yönetimlere yönlendirilen desteklerin arttırılması şeklindedir. Mortgage krizi sonrası

küresel piyasalardaki daralmayı engellemek ve dünya piyasalarındaki ekonomik işleyişi yeniden gerekli seviyelere çıkarılması amacıyla Fed miktarsal gevşeme politikası uygulamaya başlamıştır. Miktarsal gevşeme politikası doğrultusunda açık piyasa işlemleri ile alım yapan ve düşük faiz politikasını benimseyen Fed'in izlediği para politikası oldukça önemlidir. Mortgage krizinden 2014 yılına kadar ki dönemde Fed'in bilançosunun pasif tarafı yaklaşık 4-5 kat artış göstermiştir. Fed'in politikalarına benzer şekilde Avrupa Merkez Bankası'nın da parasal genişleme politikası uygulaması ile piyasalarda parasal açıdan bir bolluk dönemi yaşanmıştır. Gelişmekte olan ekonomiler için döviz oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, doğal kaynak bakımından kendi kendine yetebilen bir yapıda değildir. Bu nedenle ülkenin toplam ithalatının neredeyse dörtte üçü ara mal, ham madde ve girdi malları şeklindedir. Dolayısıyla mortgage krizinin etkileriyle izlenen genişletici para politikaları dünya piyasalarında dövizin bollaşmasına neden olarak Türkiye'de döviz açığının finansmanını kolaylaştırmıştır (Boratav, 2012: 193-195).

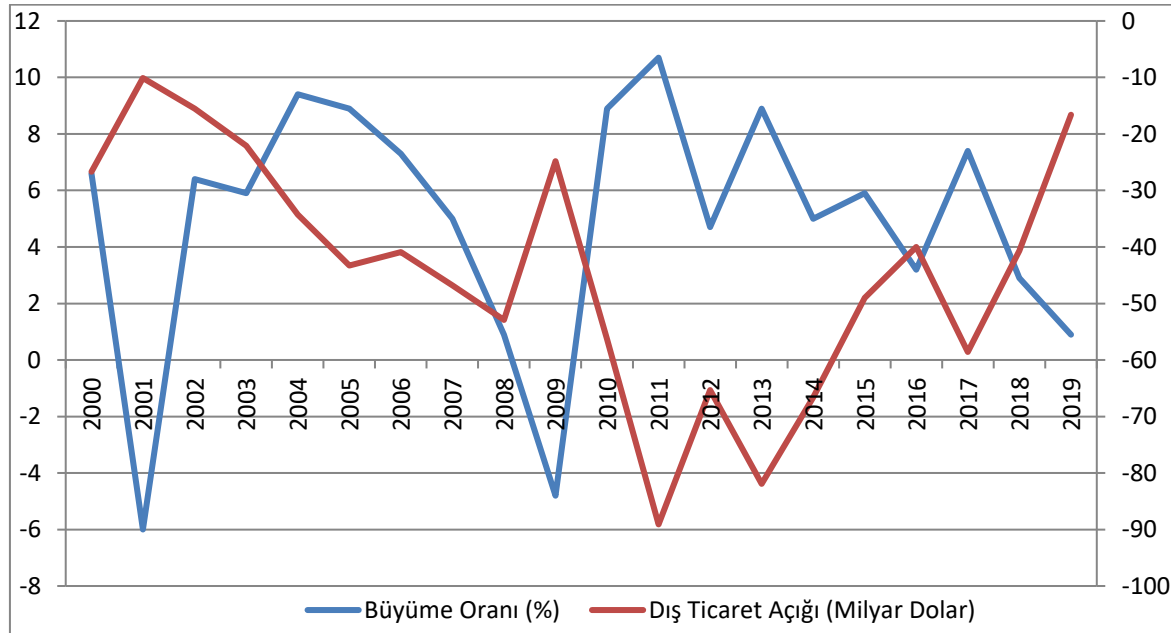
2009 yılı ve sonrası dönemde AB ile tam üyelik müzakerelerinin eski ilerleyişinin aksaması ile Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ziyade sıcak para hareketleri ile borçlanma şeklinde döviz girişi gerçekleşmiştir. Ülkede ekonomik büyüme, küçülmenin yaşandığı 2009 yılının ardından 2010 yılında %8,9 olarak 2011 yılında ise %10,7 olarak yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Ardından yurtiçi piyasalarda enflasyon oranının düşürülmesi ile fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik uygulanan daraltıcı politikalar neticesinde 2012 ve 2014 yılında ekonomik büyüme görece düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. 2015 yılında 2014 yılına kıyasla petrol fiyatlarının neredeyse yarı seviyesine inmesi maliyetlerde azalışa neden olmuştur. Petrol fiyatları 2014 yılının ardından ilerleyen yıllarda düşük seviyelerde kaldığından ülke ekonomisinin büyümesi üzerinde pozitif etki yaratmıştır. 2010 yılı ile birlikte Türkiye'de her ne kadar ekonomik büyüme gerçekleşmiş olsa da ülkede kişi başına gelir seviyesinde ilerleme son derece düşük seviyede kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalandığına ilişkin tartışmaları arttırmıştır (Boratav, 2012: 197-199).

Orta gelir tuzağı, bir ülkede kişi başına gelir düzeyinin belli bir seviyede kalması ve ilerleme sağlamaması durumu olarak adlandırılır. Bu konuda ele alınan eşik gelir düzeyi çoğunlukla ABD'deki kişi başına gelir seviyesinin beşte biridir. Buradan hareketle 2010 yılından 2018 yılına kadar ABD 'de kişi başına gelir düzeyi genellikle 50.000 dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde ise Türkiye'de kişi başına gelir 2010,

2016 ve 2017 yıllarında 10.000 dolar, 2011 ve 2012 yıllarında ise 11.000 dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalandığına ilişkin düşünceleri güçlendirmektedir. Orta gelir tuzağına düşmüş bir ekonomide yatırım ve tasarruf seviyesinde gerileme, imalat sanayi sektöründe çözümlenme ve sanayi kesiminin çeşitlendirilmesinde başarısızlıklar meydana gelebilmektedir. Söz konusu nedenlerden dolayı bir ekonominin orta gelir tuzağına düşmemek ya da söz konusu tuzaktan kurtulmak amacıyla çeşitli tedbirlere yönelmesi gerekir. Bu tedbirler, imalat sanayi sektörünün çıktısında katma değer artırılması, sanayi sektöründe çeşitliliğin artırılması, modern üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması amacıyla ar-ge yatırımlarının artırılması, inovasyona yönelik teşviklerin artırılması ve tasarrufların teşvik edilmesi şeklindedir. Dünya Bankası'nın gelir düzeyine ilişkin ülke gruplarının sıralamasında Türkiye üst orta gelirli ülkeler arasında yer almaktadır (Çoban, 2017: 180-185).

2013 yılının Mayıs ayında Fed tarafından yapılan açık piyasa işlemleri ile alımların kademeli olarak azaltılacağı ve ilerleyen dönemde buna benzer daraltıcı tedbirlerin alınacağına ilişkin açıklama, dünya piyasalarını ciddi ölçüde etkilemiştir. Mortgage krizi sonrası dönemde düşük faiz politikası ve açık piyasa işlemleri ile alımları büyük ölçüde arttırarak genişletici para politikası izleyen Fed'in ABD ekonomisindeki ve dünya piyasalarındaki iyileşmeler nedeniyle para politikasında aşamalı olarak daralmaya gitmesi, yüksek miktarda döviz açığı sorunu olan gelişmekte olan ekonomilerin döviz açıklarının finansmanında zorlanmaya başlayacakları anlamına geldiğinden gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun para birimi değer kaybına uğramıştır. Yüksek dış ticaret açığı sorunu olan Türkiye ekonomisinde söz konusu gelişmeler nedeniyle yerli para biriminin değeri ABD doları karşısında düşmüştür. Bu durum girdi bakımından ithalata bağımlılığı yüksek olan ülkede maliyetlerin artmasına neden olmuştur. Artan maliyetler ülkenin ekonomik büyüme performansını zayıflatmıştır. Ayrıca Fed'in tahvil alımlarını azaltmasının ardından 2015 yılında faiz artışına yönelmesi Türkiye'de ulusal para biriminin değer kaybını daha da arttırmıştır. Böylece 2000'li yılların başlarından itibaren düşük kur - yüksek faiz politikası benimseyerek sıcak para hareketlerinin ülkeye çekilmesi ile döviz kurunun düşük tutularak üretim maliyetlerinin azaltılmasıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi hedefine dayanan spekülasyon yönlü ekonomik büyüme anlayışı ciddi ölçüde sarsılmıştır. Fed'in daraltıcı para politikası uygulaması sinyalleri vermeye başlaması ile 2013 yılında Türkiye kırılğan beşli gruplandırmasına dahil edildi. Kırılğan beşli olarak adlandırılan grupta söz konusu dönemde Hindistan, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye yer almıştır.

Kırılgan beşlide yer alan ülkelerin ortak özellikleri, yüksek cari açık sorunları nedeniyle yabancı para birimlerine olan bağımlılığı yüksek olan ülke ekonomileri olmalarıdır. Söz konusu ülkelerin para birimleri, dolar karşısında en çok değer kaybeden ülkeler arasında ilk sıralarda yer almıştır. Bu durum, Türkiye'nin üretim düzeyini arttırması diğer bir ifadeyle ekonomik büyümesinde dövize olan bağımlılığını göstermektedir. Yapılan açıklamalar Türkiye'de döviz açığının sermaye hareketleri ile kolaylıkla finanse edildiği dönemde ülkenin ekonomik büyüme performansının iyimser bir gelişim gösterirken yabancı sermaye finansmanında zorlukların yaşandığı dönemlerde ise ekonomik büyüme sürecinde sorunlar yaşandığını ifade etmektedir (Bulut ve Demirel, 2015: 328-334).

Şekil 4.1. Türkiye ekonomisinin büyüme oranı ve dış ticaret açığı verileri (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Şekil 4.1'de Türkiye ekonomisinin 2000-2019 yılları arası dönemde dış ticaret açığı ve büyüme oranı verileri yer almaktadır. 2000-2019 yıllar arasında genel itibariyle büyüme oranı ile dış ticaret açığının seyri birbiri ile paralel olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, doğal kaynak bakımından kendine yeterli olmayan bir ülke olmakla birlikte üretim için gerekli girdi konusunda ciddi ölçüde ithalata bağımlıdır. Ülkenin ithalatında en yüksek pay ara malları, ham madde ve diğer temel girdiler olduğundan ithalatın yüksek olduğu dolayısıyla dış ticaret açığının yüksek olduğu yıllarda ekonomik büyüme oranı da artış göstermiştir. 2008 mortgage krizinin etkisiyle azalan dış ticaret hacmi 2009 yılında dış ticaret açığının

azalmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle dış ticaret açığının azalması ekonomik küçülme pahasına gerçekleşmiştir. Mortgage krizinin etkileri ile yaşanan durum son yıllarda da ekonomik büyüme konusunda benzer şekilde kendini göstermiştir.

Türkiye’de kişi başına gelir düzeyi 2018 ve 2019 yılında sırasıyla 9.693 dolar ve 9.127 dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu kişi başına gelir seviyeleri yaklaşık olarak son on yılın en düşük seviyeleridir. 2018 yılından önce en son 2009 yılında kişi başına gelir seviyesi 10.000 dolar seviyesinin altında gerçekleşmiştir. Bu durumun altında birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden bazıları, 2016 yılında yaşanan darbe girişimi, 2018 yılında yaşanan kur şoku ile nominal döviz kurunun çok kısa bir sürede ciddi ölçüde yükselmesi, sınırda güvenliğin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen askeri operasyonlar ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin tam üyelik müzakerelerinin yapıldığı dönemdeki tersine zayıflaması ile ülke piyasasına olan güvenin azalmasıdır. Bu doğrultuda uluslararası kredi kuruluşlarının Türkiye’nin kredi notunu düşürmesi ve CDS priminin artması piyasalara olan güven azalışını daha da derinleştirmiştir. Bu durum ülke ekonomisinin büyüme performansını zayıflatarak kişi başına gelir seviyesini düşürmüştür.

4.1.2. Enflasyon Oranı, Faiz Oranı, Dış Borç ve Bütçe Dengesi

Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın uygulanması ile ülkenin sürdürülemez hale gelen borç dinamiğinin kırılması, ekonomik yönetimde şeffaflığın artırılması, finansal istikrarın sağlanması, bankacılık kesimine yönelik reform uygulamalarının gerçekleştirilmesi, ekonomik büyümenin sağlanması, enflasyon oranının düşürülmesi, esnek döviz kuru sisteminde enflasyon ile mücadele edilmesi hedeflenmiştir. 2001 yılının öncesinde kamu harcamalarının artışı ile oluşan bütçe açığının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi Türkiye ekonomisinde yüksek enflasyonun yaşanmasının en temel sebeplerinden birisi olmuştur. 1990’lı yıllarda oluşan bütçe açığının borçlanma ile finanse edilmesi kamu kesiminin borçluluğunu ciddi ölçüde arttırmıştır. 1990 yılında kamu gelirlerinin yaklaşık %32’si kadar olan kısmı borç faiz ödemelerine ayrılırken söz konusu oran 1999 yılında %70’in üzerine çıkmıştır. Bu durum 2000’li yıllara gelirken ülke ekonomisinin bütçe dengesinin sağlanması ve bütçe açığının finansmanı ile ilgili sorunları ifade etmektedir (Kepenek, 2014: 253-255).

YILLAR	Enflasyon Oranı (%) (TÜFE)	TCMB Hedeflenen Enflasyon Oranı (%)	Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (%)	Dış Borç (Milyar \$)
2000	39,0	-	-7,7	118,6
2001	68,5	-	-11,6	113,6
2002	29,8	35	-11,2	129,6
2003	18,4	20	-8,6	144,1
2004	9,3	12	-5,0	161,0
2005	7,7	8	-1,0	170,0
2006	9,6	5	-0,6	207,7
2007	8,4	4	-1,8	249,5
2008	10,1	4	-1,8	280,4
2009	6,8	7,5	-5,3	268,4
2010	6,4	6,5	-3,6	292,0
2011	10,5	5,5	-1,3	304,0
2012	6,2	5	-1,9	339,0
2013	7,4	5	-1,0	392,3
2014	8,2	5	-1,1	405,1
2015	8,8	5	-1,0	399,4
2016	8,5	5	-1,1	408,2
2017	11,9	5	-1,5	453,3
2018	20,3	5	-1,9	446,0
2019	11,8	5	-2,9	445,0

Tablo 4.2. Türkiye ekonomisinin temel makroekonomik verileri II (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Tablo 4.2’de Türkiye’nin 2000-2019 dönemine ait temel makroekonomik verileri yer almaktadır. Verilere göre 2000 ile 2019 yılları arasında yıllık ortalama enflasyon oranı %15,38 olarak gerçekleşmiştir. Ortalamanın %15 seviyelerinde olmasına neden olan durum 2000 ile 2003 yılları döneminde enflasyon oranının yüksek olmasıdır. 1980’li yıllardan 2004 yılına kadar enflasyon oranının en az iki haneli olduğundan ve söz konusu dönemde yıllık ortalama enflasyon oranının yaklaşık %52 olmasından hareketle 2000’li yıllarda enflasyon oranı ortalaması önceki dönemlerin ortalamasına göre daha düşük

seviyelerde gerçekleşmiştir. Bütçe açığının hâsıla düzeyine oranının 2000-2019 yılları arasında 2001 ve 2002 yıllarında yüksek olmasının sebebi ekonomik kriz nedeniyle batan kamu kuruluşlarının borcunun eklenmesidir. GEGP ile kamu kesiminde bütçe açığının sınırlandırılması için alınan tedbirler ve kamu kesiminin ekonomideki payının küçültülerek piyasa ekonomisinin etkinleştirilebilmesi için özelleştirilen kamu kuruluşlarından elde edilen kazançlar neticesinde bütçe açığı düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Dış borç düzeyi ise 2000-2019 yılları arasında genellikle artış eğiliminde olmakla birlikte son yıllarda yatay bir seyir izlemiştir.

Ay/Yıl	TCMB'nin Politika Faiz Oranı(%)
12/2010	6,50
08/2011	5,75
12/2012	5,50
05/2013	4,50
01/2014	10,00
05/2014	9,50
06/2014	8,75
07/2014	8,25
01/2015	7,75
02/2015	7,50
11/2016	8,00
06/2018	16,50
09/2018	24,00
07/2019	19,75
09/2019	16,50
10/2019	14,00
12/2019	12,00
01/2020	11,25
02/2020	10,75
03/2020	9,75
04/2020	8,75

Tablo 4.3. TCMB'nin politika faiz oranı verileri (2010-2020)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Tablo 4.3'te 2010 yılından 2020 yılının Mayıs ayına kadar olan dönemde TCMB tarafından belirlenen politika faiz oranı verileri yer almaktadır. TCMB politika faiz oranını

2016 yılından sonra enflasyon oranının yükselmesi ile ekonomideki ısınmayı çözümler fiyat istikrarını sağlamak ve ülkenin sermaye hareketleri ile döviz kaybına uğramasını engellemek amacıyla sert bir şekilde yükseltmiştir. Yine enflasyon oranındaki değişime paralel şekilde TCMB politika faiz oranını 2019 yılı itibariyle düşürmüştür. Ekonomide geleceğe ilişkin beklentilerin bozulması ile azalan harcama düzeyinin artırılması amacıyla faiz oranındaki düşüş devam etmiştir. Ayrıca dünya piyasalarını ciddi ölçüde etkileyen salgının yol açtığı bunalımın olumsuz etkilerinin hafifletilmesi amacıyla TCMB, 2020 yılının Mart ve Nisan aylarında politika faiz oranını düşürmüştür.

Türkiye’de ithalatın büyük bir bölümünün üretim için gerekli girdilerden oluşması, döviz kurunun üretim maliyetlerinin belirlenmesi açısından önemini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de döviz kurunun enflasyon oranı üzerindeki etkisi oldukça yüksektir. Ülkede fiyat istikrarının sağlanmasında maliyetlerin düşük tutularak maliyet kökenli enflasyon artışının dizginlenebilmesi için düşük nominal döviz kuru politikası benimsenmiştir. Ayrıca GEGP uygulamaları doğrultusunda gerçekleştirilen daraltıcı para ve maliye politikası, talep düzeyinin sınırlandırılarak ülkede fiyat istikrarının sağlanması hedeflenmiştir. Ülkede maliye politikasının sıkı bir şekilde yürütülmesi ile mali disiplin ilkesi önemle korunmaya çalışılmıştır. Program ile Türkiye’nin küresel piyasalarla entegrasyonunun, serbestlik çerçevesinde gerekli denetimlerin olduğu şeffaf bir yapıyla sağlanması hedeflenmiştir. Kamunun borçluluğu azaltılarak faiz dışı fazla artırılmıştır. Program ile atılan adımlar doğrultusunda kamu kesiminde bütçe açığı düşüş trendinde iken özel kesim tasarrufları gerilemiştir. Söz konusu açıklamalar nedeniyle 2000-2008 yılında dış borç artış göstermiştir (Çoban, 2017: 159-162).

Türkiye’de enflasyonun sınırlandırılarak fiyat istikrarının sağlanması amacıyla ilk kez parasal program 1990 yılında kamuoyuna açıklanmıştır. Böylece ülkede parasal hedefleme stratejisi benimsenmiştir. Ancak parasal hedef, kamu kesiminde artan bütçe açığı dolayısıyla söz konusu bütçe açığının Merkez Bankası kaynakları ile parasal genişleme yoluyla finanse edilmesi sorunları nedeniyle tutturulamamıştır. 1994 ve 2000 yıllarında enflasyonun düşürülmesi konusunda döviz kurundan enflasyona geçiş etkisinin yüksek olduğu ülkede döviz kuru hedefleme stratejisi benimsenmiştir. Ancak söz konusu dönemlerde ekonomide risklerin yüksek olması gibi nedenler döviz kurundaki yükselişi tetiklemiştir. Gerçekleştirilen devalüasyonlar maliyetleri arttırdığından enflasyonu arttırmıştır. Ayrıca döviz kurunun sabit tutulabilmesi amacıyla Merkez Bankası rezervlerinin piyasaya sürülmesi rezervlerde ciddi düzeyde azalışa neden olmuştur. Bu

duruma örnek olarak 2000 yılının Kasım ayında döviz talebindeki artışın döviz kuru üzerinde oluşturduğu artış eğiliminin durdurulabilmesi amacıyla TCMB'nin döviz rezervlerinin %22'si kadar olan kısmı, yalnızca 15 gün içinde azalması verilebilir (Özatay, 2013: 557-560).

Türkiye'de 1980'li yıllardan 2004 yılına kadar ki dönemde enflasyon oranı en az iki haneli en çok üç haneli değerlerde gerçekleşmiştir. 1980'li yıllardan sonra ilk kez tek haneli enflasyon oranı 2004 yılında %9,3 olarak gerçekleşmiştir. 2000 ve 2001 yılında gerçekleşen ekonomik bunalımların ardından IMF tavsiyeleri doğrultusunda Türkiye enflasyon hedeflemesi stratejisine yönelmiştir. 2002-2005 yılları arasındaki dönemde örtük enflasyon hedeflemesi uygulanan Türkiye'de 1 Ocak 2006'dan günümüze açık enflasyon hedeflemesi uygulanmaktadır. Söz konusu stratejide temel amacı fiyat istikrarının sağlanması olan Merkez Bankası'nın enflasyonun hedeflenen değerde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla para politikasını yürüttüğü ve hedeflenen enflasyonun kamuoyu ile paylaşıldığı bir anlayış geçerlidir. Bu sayede güvenilirliği yüksek olan Merkez Bankası'nın etkin ve verimli çalışmalar doğrultusunda belirlediği enflasyon oranı hedefini kamuoyuna açıklayarak sözleşmelerin söz konusu oran seviyelerinde gerçekleştirilmesi hedeflenir. Böylece piyasada fiyatlar ve ücretler Merkez Bankası'nın hedeflediği oranda artış göstereceğinden gerçekleşen enflasyon ile hedeflenen enflasyon birbirine oldukça yakın düzeyde gerçekleşir (Özatay, 2013: 561-562).

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarılı bir şekilde fiyat istikrarını sağlayabilmesi için güvenilirliğin, şeffaf olmasının ve hesap verilebilirliğinin yüksek olmasının yanında Merkez Bankası'nın bağımsız olması gerekir. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ile kast edilen temelde, Merkez Bankası'nın kamu kesiminin bütçe açığının finansörü olmaması ve esnek döviz kuru sisteminin uygulanmasıdır. Esnek döviz kuru rejiminde döviz kuru, piyasa koşullarında döviz arzı ve döviz talebinin birbirine eşit olduğu noktada kendiliğinden olduğundan Merkez Bankası'nın döviz kuruna müdahale ederek fiyat istikrarı hedefinden sapması gibi bir durum gerçekleşmeyecektir. Sabit döviz kuru sisteminde ise döviz kurunun belirleyen Merkez Bankası'nın hem döviz kurunu sabit tutması hem de fiyat istikrarına odaklanması enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulanması durumunda temel hedef olan fiyat istikrarının sağlanmasını zorlaştırabilir (Mishkin, 2007: 403-404).

Merkez Bankası'nın kamu kesiminin bütçe açığının finanse edilmesinde parasal genişlemeye başvurması durumunda fiyat istikrarı hedefinin sağlıklı bir şekilde

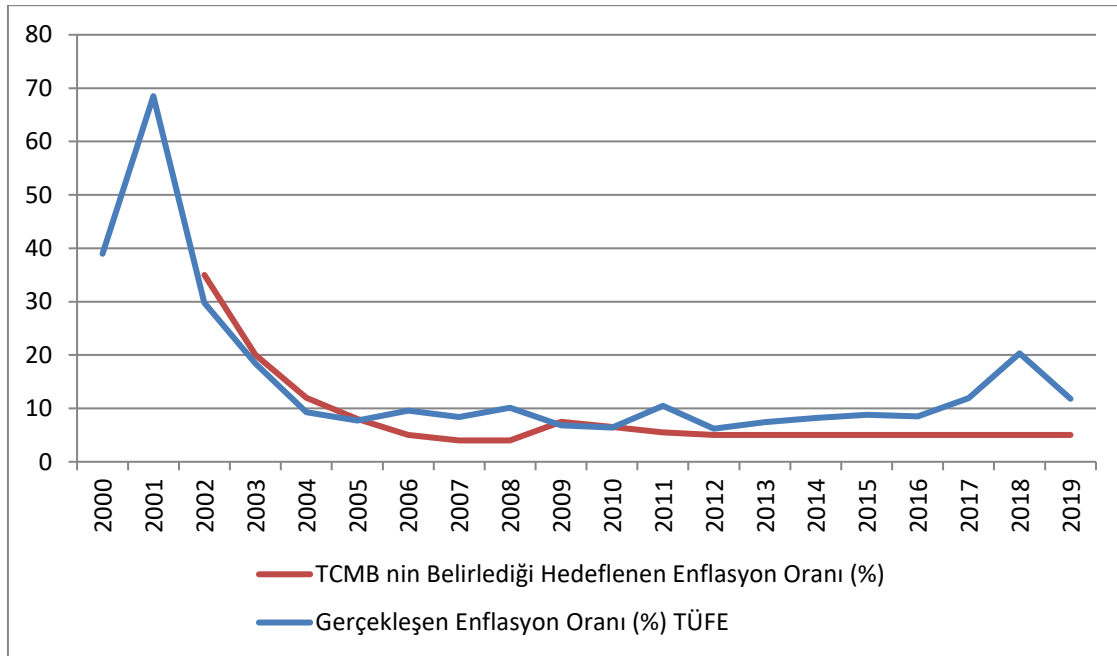
yürütülmesi pek mümkün olmayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye’de 2001 yılında esnek döviz kuru rejimine geçilerek döviz kurunun piyasa koşullarına bırakılması sağlanmıştır. Ayrıca yine 2001 yılında, TCMB’nin kamu kesiminin bütçe açığının parasal genişleme ile finanse edilerek enflasyonist etkilere yol açmaması için Merkez Bankası’nın birincil piyasadan devlet iç borçlanma senetleri alımı ve kamu kesimine açılan kısa vadeli avans işlemleri yasaklanmıştır. Hem esnek döviz kuru rejimine geçilmesi hem de Merkez Bankası’nın kamu kesiminin bütçe açığının finansörü olmasının yasaklandığı 2001 yılında TCMB bağımsız bir Merkez Bankası haline gelmiştir (Bulut ve Demirel, 2015: 276-277).

Türkiye’de enflasyon hedeflemesi önce kamuoyuna söz konusu hedeflenen enflasyon oranının açıklanmadığı şekliyle örtük olarak uygulanmıştır. Bu durumun nedeni 1994 yılında ülke tarihinin rekor enflasyon oranı olan %125 seviyesinin yaşanması, özellikle de 1990’lı yıllarda yüksek enflasyon geçmişine sahip ülkede iktisadi karar birimlerinin ülkede enflasyon oranının düşürülebileceğine ilişkin güvenlerinin sağlanmasıdır. Tablo 4.2’de yer alan verilere göre örtük enflasyon hedeflemesinin gerçekleştirildiği 2002-2005 yılları arasında gerçekleşen enflasyon oranı hedeflenen enflasyon oranının sırasıyla %5,2, %1,2, %2,7 ve %0,3 altında gerçekleşmiştir. Ayrıca GEGP doğrultusunda izlenen sıkı para ve sıkı maliye politikası uygulamaları ile ekonomide istikrarın artması sayesinde 2002 yılında %29,8 olarak gerçekleşen enflasyon oranı 2003 yılında %18,4, 2004 yılında %9,3 ve 2005 yılında ise %7,7 oranına gerilemiştir. Nihayet ülkede 2004 ve 2005 yılında art arda tek haneli enflasyon oranının gerçekleşmesi ile enflasyonun düşürülebileceğine ilişkin güvenin artmasıyla 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Böylece 1 Ocak 2006’dan günümüze TCMB enflasyon oranı hedefini kamuoyu ile paylaşmaktadır (Özatay, 2013: 564-566).

Mortgage krizi sonrası Fed’in parasal genişleme politikası ile dünya piyasalarında gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun para birimi dolar karşısında değer kazanmıştır. Türkiye’de söz konusu ülkeler arasında yer aldığından döviz kurunun düşmesi ile üretim için gerekli girdilerin ucuzlaması sayesinde ülkede üretim maliyetleri gerilemiştir. Üretim maliyetlerinin gerilemesiyle maliyet kaynaklı enflasyon sınırlandırılmış olsa da Fed’in izlediği genişletici para politikası nedeniyle piyasada bollaşan para, mal ve hizmetlere yönelik talep düzeyini arttırmıştır. Mal ve hizmetlere yönelik talep düzeyinin artması enflasyon üzerinde arttırıcı etki yaratmıştır. Ülkede enflasyon sorununun çözümü amacıyla fiyat istikrarı çerçevesinde daraltıcı politikalar uygulanmıştır. Ayrıca Fed’in genişletici para politikası uygulamasından vazgeçtiği süreçte TCMB hem ülkeye yabancı sermaye

hareketlerini çekerek döviz kurunu düşürmeyi hem de yurt içi talep düzeyini sınırlandırmak amacıyla faizlerde artış gerçekleştirmiştir. Böylece mal ve hizmetlere yönelik yurt içi talep baskılanmıştır. Özellikle de Fed'in 2015 yılıyla birlikte faiz oranlarını arttırması TCMB'nin faiz oranlarını arttırmasında büyük ölçüde belirleyici olmuştur (Bulut ve Ulusoy, 2018: 425-426).

Bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinde anlık olmamakla birlikte sürekli yükseliş enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Enflasyona ilişkin başka bir tanım ise bir ekonomide hane halkının en fazla tükettiği mal ve hizmet sepetinin fiyatının sürekli yükselmesi olarak tanımlanmasıdır. Enflasyon ya talep kökenli ya da arz kökenli olarak gerçekleşmektedir. Talep kökenli enflasyonda diğer şeyler sabitken toplam talep düzeyinin toplam arzı aşmasıyla ortaya çıkar. Bu durumda üretim artan talebe cevap veremediğinden enflasyon yükselir. Talep kökenli enflasyona çoğunlukla genişletici para ve veya genişletici maliye politikası uygulamaları neden olur. Arz kökenli enflasyon ise diğer şeyler sabitken artan maliyetlerin toplam arzı azaltarak toplam arzın toplam talebi karşılayamadığı durumda ortaya çıkmaktadır. Bu durum ham madde fiyatlarının ya da işçi ücretlerinin artması gibi girdi maliyetlerinin artması durumunda gözlemlenebilir (Ünsal, 2017: 87-89).

Şekil 4.2. Gerçekleşen ve TCMB'nin belirlediği hedeflenen enflasyon oranı (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Şekil 4.2’de 2000-2019 yılları arası dönemde gerçekleşen enflasyon oranı ve TCMB’nin belirlediği hedeflenen enflasyon oranı verileri yer almaktadır. TCMB’nin 2000 ve 2001 yıllarına ait belirlediği hedeflenen enflasyon oranı verileri söz konusu yıllarda enflasyon hedeflemesi stratejisi benimsenmediğinden Şekil 4.2’de yer almamıştır. Türkiye’de örtük enflasyon hedeflemesinin yapıldığı 2002-2005 yıllarında gerçekleşen enflasyon oranı, TCMB’nin çeşitli çalışmalarla belirlediği hedeflenen enflasyon oranının altında kalmıştır. Ancak açık enflasyon hedeflemesine geçilen 2006 yılından günümüze gerçekleşen enflasyon oranı, hedeflenen enflasyon oranının neredeyse her yıl üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durumun istisnası 2009 yılında hedeflenen enflasyon oranının %7,5 iken gerçekleşen enflasyon oranının %6,8 olması ve 2010 yılında hedeflenen enflasyon oranının %6,5 iken gerçekleşen enflasyon oranının %6,4 olması şeklindedir. Ayrıca TCMB’nin belirlediği hedeflenen enflasyon oranının uzun yıllar gerçekleşen enflasyon oranının altında kalmış olması Türkiye’nin en şeffaf ve hesap verilebilirliği oldukça yüksek kurumlarından biri olan TCMB’nin güvenilirliğini negatif yönde etkilemiştir.

TCMB’nin hedeflenen enflasyon oranının 2012 yılından günümüze kadarki dönemde %5 olmasına rağmen gerçekleşen enflasyon oranının ise 2017 yılında %11,9 olarak, 2018 yılında %20,3 olarak 2019 yılında ise biraz gerileyerek %11,8 olarak yaşanması son yıllarda enflasyon oranının arttığını göstermektedir. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerden birisi söz konusu dönemde yaşanan seçimler nedeniyle genişletici maliye politikasının izlenmesiyle ekonomideki mal ve hizmetlere yönelik talep düzeyinin artmasıdır. Diğeri ise 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi, 2018 yılının yaz aylarında yaşanan kur şoku nedeniyle döviz kurunda meydana gelen sert yükseliş ve günümüze yakın dönemde sınır güvenliğinin sağlanması için gerçekleştirilen askeri operasyonlar nedeniyle batı toplumları ile ilişkilerin gerilmesi neticesinde ülkede piyasalara olan güvenin sarsılmasıdır. Piyasalara olan güvenin sarsılması nedeniyle ülkeye yönelen sermaye hareketleri 2000’li yılların ilk dönemine kıyasla azalmıştır. Bu durum nominal döviz kurunun artmasına yol açarak girdi maliyetlerinin artması ile ülkede maliyet enflasyonuna neden olmuştur. Türkiye’de enflasyon oranının son yıllarda artmasının ardında talep koşullarından ziyade arz koşullarının etkisi belirleyici olmuştur. Bu durumu 2018 yılında yaşanan kur şokunun ardından talep düzeyinin arttırılması amacıyla belli sektörlerin ürünlerinde KDV ve ÖTV’nin düşürülmesine rağmen talep düzeyindeki artışın oldukça sınırlı düzeyde kalması ifade etmektedir.

Türkiye’de kamu kesiminin dengesi ise GEGP ile hızlı bir iyileşme performansı sergilemiştir. Bu durumun temelinde izlenen daraltıcı maliye politikası ve mali disiplin ilkesi uygulamaları ile kamu kesiminin borçlanma gereğinin azaltılması yer almıştır. Ayrıca program ile kamu kesiminin ekonomide küçültülerek piyasa koşullarının etkinleştirilmesi ve bütçe üzerindeki yükün azaltılması amacıyla etkin ve verimli çalışmayan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 2003 yılından 2016 yılına kadarki dönemde yaklaşık olarak 60 milyar dolar gelir edilmiştir. Söz konusu gelir artışı bütçe açığının finansmanında oldukça önemli rol oynamıştır. Ancak bütçe açığının düşürülmesi konusunda 2000’li yılların başlarında sağlanan başarı, son yıllardaki gelişmelerin geleceğe ilişkin beklentileri olumsuz etkilemesi nedeniyle ilerleyen dönemlerde elde edilememiştir. 2016 yılında yaşanan darbe girişimi, 2018 yılında yaşanan kur şoku ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla yaşanan askeri operasyonların beklentileri olumsuz etkilemesi nedeniyle ekonomide hane halkının harcama düzeyinde meydana gelen azalışın telafi edilmesi amacıyla kamu harcamalarının artması ve vergilerin belli ürünlerde ve belli aralıklarda düşürülmesi bütçe açığında artışa neden olmuştur. 2011 yılından 2015 yılına kadar ki dönemde bütçe açığının hâsıla düzeyine oranı yatay bir seyir izlerken söz konusu açıklamalar nedeniyle 2015 yılından günümüze bütçe açığının hâsıla düzeyine oranı artış trendindedir. Özetle, 2004 yılından günümüze kadar ki dönemde para girişinin yoğun bir şekilde gerçekleştiği yıllarda artan harcamaların talep baskısı ile enflasyonu tetiklemesine rağmen talep koşullarındaki genişlemenin enflasyon oranı üzerindeki etkisi sınırlıdır. Ülkede enflasyon oranının yeniden artarak iki haneli değerlere ulaştığı 2017 yılı ile birlikte enflasyon oranının artması üzerindeki itici güç döviz kurundan geçiş etkisi ile maliyetlerin artması olmuştur. Ayrıca GEGP uygulamaları doğrultusunda izlenen sıkı maliye politikası uygulaması ile bütçe açığının dizginlenmesi para girişinin yüksek olduğu dönemlerde harcamaların artarak bütçe açığının ciddi ölçüde yükselmesine yol açmamıştır. 2004 yılından sonraki dönemde ülkede bütçe açığının hâsılaya oranı, genellikle mortgage krizinin etkilerini telafi etmek amacıyla 2008 ve 2009 yıllarında ve geleceğe ilişkin beklentilerin bozulması nedeniyle azalan harcamaların telafi edilmesi amacıyla 2015 yılı sonrasında artış göstermiştir. Yapılan açıklamalar Hollanda Hastalığı semptomlarından para girişinin yüksek olduğu dönemlerde bütçe açığının ve harcamaların ciddi ölçüde artarak enflasyon oranını yükseltmesi olgusunun Türkiye açısından sınırlı düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir (Bulut ve Ulusoy, 2018: 429).

2000’li yıllar genel itibariyle incelendiğinde GEGP ile borç yükünün kesimler arası transfer edildiği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu transferin ortaya çıkarılabilmesi için borçluluğa ilişkin verilerin kullanılması önemlidir. 2002 yılından 2016 yılına kadar ki dönemde kamu kesimi borcunun hâsıla düzeyine oranı %70’li seviyelerden %30’lu seviyelere gerilemiştir. Ancak 2002 yılından 2016 yılına kadar ki dönemde özel kesimin ve hane halkının borcunun hâsıla düzeyine oranı %20’li seviyelerde iken %85’in üzerine çıkmıştır. Söz konusu durum ülkede borçluluğun, kamu kesiminden özel kesim ve hane halkına aktarıldığını ifade etmektedir. Borçluluğun kamu kesiminden özel kesim ve hane halkına aktarılmasının nedeni 1990’lı yıllar boyunca artan ve sürdürülemez hale gelen kamu borç dinamiğinin GEGP ile kırılmasına yönelik izlenen politikalaradır. Dolayısıyla günümüzde borçluluk düzeyi kamu kesiminden ziyade özel kesimde daha yüksektir. Ancak özel kesimin borçlarının bir kısmının hazine garantisi kapsamında alınmış olması söz konusu borçların ödenememesi durumunda hem özel hem de kamu kesiminde sorunlara yol açacağı unutulmamalıdır. Ayrıca ülkede izlenen düşük kur politikası ithal malları ucuzlatarak ithalatı cazip hale getirdiğinden 2018 yılının yaz aylarında yaşanan kur şokundan günümüze kadar olan dönem hariç talep düzeyinin yüksek kalmasına yol açmıştır. Talep düzeyinin yüksek olması hane halkının borçluluğunu ciddi ölçüde arttırmıştır. Talebin yüksek olduğu dönemlerde enflasyon baskısının artması sonucu faizlerin yükselmesi borçların ödenmesinde sorunlara yol açabileceğinden hane halkının yüksek borçluluğa sahip olması Türkiye için önemli bir riske neden olmaktadır (Bulut ve Ulusoy, 2018: 430-431).

4.1.3. Dış Ticaret Verileri

Hollanda Hastalığının en belirgin semptomlarından birisi doğal kaynak, sermaye hareketleri veya turizm gelirleri gibi nedenlerle ülkeye büyük ölçüde döviz girişinin olması ve söz konusu döviz girişinin ülke ekonomisinin ekonomik büyüme performansını uzun dönemde olumsuz etkilemesidir. Benzer şekilde ülkeye döviz girişinin artması neticesinde ülke ekonomisinde uzun dönemde birçok konuda sorunların baş göstermesidir. Ayrıca ülkede dış borçluluğun ve dış ticaret açığının yüksek olması Hollanda Hastalığının diğer semptomları arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin dış ticaret verilerinin incelenmesi oldukça önemlidir.

Türkiye ekonomisi, 1947 yılından bugüne her yıl dış ticaret açığı problemi ile mücadele etmekle birlikte üretim ile ithalat arasında güçlü bir bağın olduğu bir

ekonomidir. Ülkede GEGP ile sıcak para hareketlerini ülkeye çekerek ekonomik büyümenin gerektirdiği girdi ithalatının finansmanın sağlanması amacıyla spekülasyon yönlü ekonomik büyüme anlayışının getirdiği düşük kur yüksek faiz anlayışı ithal mallara yönelik talebi arttırmıştır. Ayrıca düşük kur uygulaması ile değerli tutulan yerli para birimi nedeniyle ülkenin ihracatçı kesiminin dış piyasalardaki rekabet gücü olumsuz etkilenmektedir. Düşük kur anlayışının hâkim olması, ithalata rakip yurtiçi piyasanın ithal mallar karşısında rekabet gücünün azalmasına yol açmaktadır. Bu durum işsizliği artırarak işgücü piyasaları üzerinde bozucu etkilere zemin hazırlamaktadır. Ülkede izlenen yüksek faiz politikası, dış borçlanmayı avantajlı hale getirerek büyük bir borçluluk riskine temel oluşturmuştur. Ülkede 2007 yılında dış piyasalardan gelen spekülasyon sermaye hareketlerine ödenen faiz oranı neredeyse %20'ye yakın bir şekilde gerçekleşerek söz konusu yılda ilk çeyrek dönem için dünya piyasalarında etki gücü yüksek birçok ülkenin sunduğu faiz oranını aşmıştır (Coşkun, 2010).

Düşük kur uygulamasının yurtiçi piyasada ithalata ikame sektörlerde rekabet gücünü olumsuz etkilemesi nedeniyle bazı sektörlerde üretimin, emeğin ucuz olduğu ülkelere yönelmesine yol açmıştır. Bu duruma örnek olarak yurtiçi piyasada faaliyet gösteren bazı giyim firmalarının emeğin ucuz olduğu Mısır'a 2006 yılında yaklaşık olarak 1,5 milyar dolarlık üretimlerini kaydırmaları gösterilebilir (Bilgin, 2006).

TCMB tarafından tutulan ödemeler bilançosu bir ülke ekonomisinin yerleşikleri ile diğer ülke ekonomilerinin yerleşiklerinin gerçekleştirdiği ekonomik işlemlerin kaydedildiği bir rapordur. Ödemeler bilançosu muhasebe esaslarına göre kaydedilmektedir. Ödemeler bilançosunda yer alan temel hesaplar cari işlemler hesabı, finans hesabı, sermaye hesabı, net hata ve noksan hesabı ve rezerv varlıklar hesabı şeklindedir. Cari işlemler hesabı reel ekonomi ile yoğun bir ilişkiye sahiptir. Cari işlemler hesabı, mal ihracatının ve mal ithalatının yer aldığı mal dengesi (dış ticaret dengesi), hizmet ihracatının ve hizmet ithalatının yer aldığı hizmet dengesi, birincil gelir dengesi ve ikincil gelir dengesinin yer aldığı dört alt hesaptan oluşmaktadır. Cari işlemler dengesinin net bakiyesinin pozitif değer alması ilgili hesaptan para girişinin, negatif değer alması ise ilgili hesaptan para çıkışının gerçekleştiğini ifade eder. Finans hesabı ise finansal işlemlere yönelik para giriş ve çıkışlarının kaydedildiği hesaptır. Finans hesabı ise doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olmak üzere üç alt hesaptan oluşmaktadır. Finans hesabının net bakiyesinin pozitif değer alması ilgili hesaptan para çıkışının, negatif değer alması ise ilgili hesaptan para girişinin gerçekleştiğini ifade eder. Ödemeler bilançosunda oldukça

düşük değerlerde para giriş ve çıkışının yaşandığı sermaye hesabının net bakiyesinin yorumu cari işlemler hesabının net bakiyesinin yorumu ile aynıdır. Zaman uyumsuzluğu, maddi hata ve kökeni belirsiz para giriş ve çıkışlarının kaydedildiği net hata ve noksan hesabı (istatistikî farklar hesabı) ile bir anlamda ülkenin rezervlerini yansıtan rezerv varlıklar hesabının net bakiyelerinin yorumu cari işlemler hesabının net bakiyesinin yorumu ile aynıdır (Bulut ve Başk, 2018: 7-8).

Tablo 4.4'te Türkiye'nin 2000-2019 dönemine ait dış ticaret verileri yer almaktadır. Verilere göre, 2000 ile 2008 yılları arasında ihracat artış göstermiştir. İthalat ise söz konusu dönemde 2001 yılı hariç olmak üzere artış gösterirken benzer şekilde dış ticaret açığı da genellikle artış trendindedir. 2000 yılından 2019 yılına kadar ki dönemde 2001 ve 2019 yılları hariç cari açık söz konusudur. 2001 yılında cari fazla verilmesinin nedeni söz konusu yılda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ithalatın azalması olmuştur. 2019 yılında cari fazla verilmesinin nedeni ise 2018 yılında yaşanan kur şokunun etkileriyle artan belirsizliğin ithalatı azaltması ve ülkeye gelen turist sayısında yaşanan patlama neticesinde hizmet kaleminden elde edilen para girişidir. Benzer şekilde finans hesabı da 2001 ve 2019 yıllarında sırasıyla 14,5 ve 1,8 milyar dolar ilgili hesaptan para çıkışının yaşandığını gösterir. Bu durum söz konusu yıllarda bozulan makroekonomik göstergelerin etkisiyle ülke ekonomisine azalan güveni ifade etmektedir. 2001 yılında cari fazla verilmesine rağmen finans hesabı kaynaklı döviz çıkışının yaşanması ülkede rezervlerin 12,9 milyar dolar azalmasına neden olmuştur.

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Cari Denge (Milyar \$)	Cari Denge/ GSYH (%)	Finans Hesabı (Milyar \$)	Net Hata ve Noksan (Milyar \$)	Rezerv Varlıklar (Milyar \$)
2000	27,8	54,5	-26,7	-9,8	-3,7	-9,6	-2,7	-3,0
2001	31,3	41,4	-10,1	3,7	1,9	14,5	-2,1	-12,9
2002	36,0	51,5	-15,5	-0,7	-0,3	-1,2	-0,7	-0,2
2003	47,2	69,3	-22,1	-7,8	-2,5	-7,2	4,5	4,1
2004	63,2	97,5	-34,3	-14,9	-3,7	-17,7	0,8	4,3
2005	73,5	116,8	-43,3	-22,9	-4,6	-42,7	1,5	23,2
2006	93,8	134,7	-40,9	-31,2	-6,1	-42,7	-0,9	10,6
2007	115,4	162,2	-46,8	-36,9	-5,9	-49,3	-0,3	12,0
2008	140,9	193,8	-52,9	-39,4	-5,7	-34,8	2,0	-2,7
2009	109,7	134,5	-24,8	-11,4	-2,2	-9,9	2,3	0,8
2010	121,0	177,3	-56,3	-44,6	-6,2	-60,1	-0,5	15,0
2011	142,4	231,5	-89,1	-74,4	-9,7	-67,1	8,3	1,0
2012	162,0	227,3	-65,3	-48,0	-6,1	-71,8	-0,9	22,8
2013	167,4	249,3	-81,9	-55,8	-6,8	-72,9	1,6	10,8
2014	173,3	239,9	-66,6	-38,	-5,0	-41,1	2,0	-0,5
2015	154,9	203,9	-49,0	-27,3	-3,8	-10,1	10,2	-11,8
2016	152,6	192,6	-40,0	-26,8	-3,8	-22,5	10,8	0,8
2017	169,2	227,8	-58,6	-40,6	-5,5	-46,8	-6,3	-8,2
2018	179,0	219,7	-40,7	-20,7	-3,5	-10,9	9,8	-10,4
2019*	182,3	198,9	-16,6	8,7	1,0	1,8	-6,9	6,3

*Geçici

Tablo 4.4. Türkiye ekonomisinin dış ticaret verileri (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri kullanılarak derlenmiştir.

2009 yılında mortgage krizinin etkisi ile küresel piyasalarda yaşanan likidite sıkışıklığı ve düşük talep düzeyi ülkenin ihracat ve ithalat seviyesinin azalmasına neden olmuştur. Bu durum dış ticaret hacminin ve dış ticaret açığının azalmasına yol açarak ülke ekonomisinin küçülmesine neden olmuştur. Ekonomide yaşanan küçülme ülkede imalat sanayinin küçüldüğünü ifade etmektedir. Böylece 2009 yılında net hata ve noksan hesabı üzerinden ülkeye 2,3 milyar dolar para girişi gerçekleşmiştir. Sonuç olarak 2009 yılında dış ticaret açığının azalması ve rezervlerin 0,8 milyar dolar artması ekonomik küçülme pahasına gerçekleşmiştir.

2010-2014 yılları arasında ve 2016 yılından sonraki dönemde ihracat artış trendindedir. Son dönemlerde ihracatın artmasının en belirgin nedenleri, 2016 yılında yaşanan darbe girişimi, kur şoku ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen askeri operasyonların piyasaları olumsuz etkilemesi nedeniyle artan risklerin nominal döviz kurunu arttırmasıdır. Döviz kurunun artması yerli malların yabancı piyasada ucuzlamasına yol açarak ihracatın artmasında itici bir güç olmuştur. Son dönemlerde ihracatın artmasının bir diğer nedeni ise artan belirsizliklerin hane halkının harcama düzeyini düşürmesidir. Hane halkı harcamalarının azalmasını telafi etmek amacıyla her ne kadar bütçe açığı pahasına kamu harcamaları arttırılmış olsa da yurtiçi talep düzeyinde görülen daralma firmaların ihracata yönelmesinde etkili olmuştur. 2010 yılından 2019 yılına ithalatın seyri değişken olduğundan söz konusu dönemde dış ticaret açığı da dalgalı bir görünüme sahip olmuştur. Ancak son yıllarda azalan ithalat nedeniyle dış ticaret açığı azalış trendindedir. 2010 yılından 2019 yılına cari denge içerisinde büyük bir yere sahip olan dış ticaret dengesinin değişken olması cari dengenin dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuştur. Söz konusu dönemde ülkede cari açık 2011 yılında 74,4 milyar dolar olarak oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Finans hesabının 2001 yılında net bakiyesinin artı değer alması ekonomik kriz nedeniyle ülkeden para çıkışının yaşandığını göstermektedir. 2010 yılından Fed'in parasal genişleme politikasından vazgeçeceğine ilişkin haberlerin yayımlandığı 2013 yılına kadar finans hesabı 60,1 milyar dolardan 72,9 milyar dolara yükselmiştir. Bu durum mortgage krizinin neden olduğu bozucu etkilerinin telafi edilmesi amacıyla Fed'in izlediği genişletici parasal politika ile yaşanan parasal bolluğun etkisidir. Söz konusu dönemde uluslararası piyasalarda yaşanan parasal bolluk, gelişmekte olan ülke piyasalarına yönelmiştir. Böylece ülke ekonomisinde söz konusu dönemde gerçekleşen yüksek dış ticaret açığının dolayısıyla oluşan yüksek cari açığın finansmanında büyük bir sorun yaşanmamıştır. Ancak finans hesabı kaynaklı para girişi 2013 yılından sonra genellikle azalış trendindedir. Bu durum Fed'in parasal genişleme politikasından vazgeçmesi ile gelişmekte olan bir ekonomiye sahip Türkiye'ye önceki dönemde olduğu kadar para girişinin yaşanmadığını göstermektedir. Bu durumun analizi finans hesabının yanında rezerv varlıklardaki değişim üzerinde de gözlemlenebilir. Mortgage krizi sonrası Fed'in parasal genişleme politikası benimsendiği dönemde Türkiye'de rezervler artış göstermiştir. Ancak parasal genişlemenin durdurulacağına ilişkin sinyallerin verildiği 2013 yılından sonraki dönemde ülkede rezervler genellikle azalış trendindedir. Bu durum Türkiye ekonomisinin uluslararası

piyasalar ile entegrasyonunu ve küresel piyasalardaki karalara karşı ülke ekonomisinin son derece kırılğan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Bulut ve Ulusoy,2018:435-436).

2001 krizinden bugüne rezervlerin en fazla azalma gösterdiği yıllar ekonomik performansın zayıf olduğu 2015 ve 2018 yıllarına tekabül etmektedir. 2015 yılında net hata ve noksan hesabından kaynaklı 10,2 milyar dolar para girişinin yaşanmasına rağmen rezervler 11,8 milyar dolar azalmıştır. 2018 yılında ise net hata ve noksan hesabından kaynaklı 9,8 milyar dolar para girişinin yaşanmasına rağmen rezervler 10,4 milyar dolar azalmıştır. Ayrıca 2015 yılında 10,2 milyar dolar 2016 yılında ise 10,8 milyar dolar net hata noksan hesabı üzerinden gerçekleşen para girişi 2000-2019 yılları arasında en yüksek seviyede net hata ve noksan hesabı üzerinden para girişinin yaşandığı yıllardır. Bu durum söz konusu yıllarda ülke ekonomisine azalan güven nedeniyle kaynağı belirsiz para girişleri ile dış ticaret açığı dolayısıyla da cari açık sorununun giderilmeye çalışıldığını göstermektedir.

2006 ve 2007 yılında Türkiye'nin hem iç borcu hem de dış borcu artış göstermiştir. Söz konusu yıllarda cari açık düzeyi önceki yıllara göre ciddi ölçüde yükselmiştir. Bu durum önceki yıllara göre riski arttırmıştır. Ayrıca GEGP ile borç yükünün transferine yönelik düzenlemeler neticesinde özel kesimin borçluluğu artmıştır. 2000-2019 aralığının ilk yarısında, 2005 yılında Avrupa Birliği (AB) ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması, IMF nezdinde yürütülen programlar ile stand-by çerçevesinde 2002 ve 2005 yılında alınan kredilerin etkisiyle yabancı kesimin, Türkiye piyasasına olan güveninin artmasına neden olmuştur. Böylece Türkiye piyasasında yabancı kesimin payı artmıştır. Bu doğrultuda ülkede, bankacılık kesiminde ve borsada özelleştirme işlemlerinin de katkısıyla yabancı kesimin payı yükselmiştir. Ülkede yüksek seviyede gerçekleşen cari açığın finansmanında 2000'li yılların başlarında ağırlıklı olarak sermaye hareketleri ile ülkeye yönelen para girişleri kullanılmıştır.

Fed'in, ekonomik hareketliliği arttırmak ve borçlanmanın maliyetini düşük tutabilmek amacıyla düşük faiz politikası uyguladığı dönemde Türkiye'de TL'nin dolar karşısındaki değeri günümüze kıyasla oldukça yüksektir. 2008 yılında 1 ABD doları, 1.30 TL olarak 2009 yılında 1.54 TL olarak 2010 yılında 1.50 TL olarak 2011 yılında 1.67 TL olarak 2012 yılında 1.80 TL olarak 2013 yılında ise 1.90 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durum 2008 yılından 2013 yılına kadar ki dönemde nominal döviz kurunun %46 artış gösterdiğini ifade etmektedir. 2013 yılından sonraki dönemde Fed'in parasal genişleme politikasından dönüşü ile gelişmekte olan ülke para birimlerinin değeri, dolar karşısında

gerilemiştir. Bu durum Türkiye’de de benzer şekilde işlemiştir. 2013 yılından 2017 yılına 1 ABD doları 1.90 TL’den 3.90 TL seviyesine yükselerek döviz kurunun söz konusu aralıkta yaklaşık %105 arttığını göstermektedir. Günümüze kadar ki dönemde de Türk Lirası’nın değeri dolar karşısında düşme eğilimindedir. 2013 yılından günümüze kadar ki dönemde dolar kurunda meydana gelen hızlı yükseliş maliyetleri arttırarak fiyatlarda yükselişe neden olmuştur. Türkiye’nin 2009 yılı ithalatının yaklaşık %15’ini yatırım malları, %70’li seviyelerde ara mal, mineral yakıtlar gibi temel girdiler, geriye kalan kısmını ise tüketim malları oluşturmaktadır. Söz konusu veriler 2009 yılından günümüze büyük değişimler göstermemiştir. Ayrıca verilere göre ülkenin üretiminde ithalata olan bağımlılık açıkça görülmektedir (Bulut ve Ulusoy, 2018: 421-424).

Uzun yıllardır dış ticaret açığı sorunu ile mücadele eden ülkenin ihracatında ilk sırada son yıllarda hep motorlu kara taşıtları yer almıştır. Ancak Türkiye ekonomisi üretimini gerçekleştirdiği sanayi ürünlerinin birçoğunda montaj sanayi konumunda olduğundan ülkede üretim ve ihracat bakımından katma değer düzeyi görece sınırlı düzeyde kalmıştır. Söz konusu katma değer, ihraç ürünleri üzerinden ölçülmesinde ihracatın kilogram başına değeri önemli bir göstergedir. Türkiye’nin ihraç ürünlerinin kilogram başına değeri 2005 yılından 2008 yılına artış gösterirken 2008 yılında 1,54 dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Ardından 2009 yılında 1,18 dolar seviyesine geriledikten sonra ihracatın kilogram başına değeri 2014 yılında 1,59 dolar seviyesine yükselmiştir. Ancak söz konusu değer 2015 yılından 2019 yılının ilk dört aylık dönemine kadar sırasıyla 1,44 dolar, 1,37 dolar, 1,36 dolar, 1,28 dolar ve 1,14 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum açıkça ülkenin ihracatında dolayısıyla da üretiminde katma değerinin gerilediğini ifade ederek sanayi yapısındaki zayıflamayı ortaya çıkarmaktadır (Duran, 2018).

Türkiye’nin ekonomik büyüme performansı ile dış ticaret açığı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ülkenin dış ticaret açığının arttığı ya da cari açığın arttığı yıllarda genellikle ekonomik büyüme oranı, dış ticaret açığının azaldığı ya da cari açığın azaldığı yıllara kıyasla daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. 2008 mortgage krizinden günümüze kadar olan dönemde en yüksek ekonomik büyüme oranı 2011 yılında %10,7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda cari açık ülke tarihinin oldukça yüksek seviyelerine ulaşarak 74,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hemen ardından 2012 yılında ise ekonomik büyüme oranı %4,7 olarak gerçekleşirken cari açık azalarak 48,0 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında ülkede ekonomik büyüme oranının önceki yıla göre azalmasında ülkenin imalat sanayindeki büyüme hızının azalmasının etkisi oldukça

yüksektir. Türkiye’de üretimin ve dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlı olması cari açık pahasına yüksek büyüme ya da düşük büyüme pahasına cari denge durumlarından birinin seçimini zorunlu hale getirmiştir. Özetle Türkiye’de yüksek ekonomik büyüme performansının alternatif maliyeti cari dengenin sağlanmasıdır. 2000 ile 2019 yılları arası dönemde ülkede yaşanan cari açığın (2001 ve 2019 yıllarında cari fazla söz konusudur) finansmanında rol oynayan unsurlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, spekülasyon sermaye hareketleri, kaynağı belirsiz para girişleri ve borçlanma olmuştur. Cari açığın hâsıla düzeyine oranı makroekonomik açıdan oldukça önemli bir göstergedir. Söz konusu oranın %5’in üzerine çıkması iktisat yazınında finansal krizin habercisi niteliği taşımaktadır. Ancak yıllar itibarıyla bakıldığında Türkiye’de cari dengenin hâsıla düzeyine oranı 2000’li yılların geneli itibarıyla %3’ün üzerinde olmakla birlikte birçok yıl %5’in üzerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu açıklamalara rağmen Türkiye’de 2001 yılı hariç olmak üzere 2000’li yıllarda ciddi bir finansal sorun yaşanmamıştır. Bu durumun temelinde yatan sebep özellikle de 2015 yılına kadar ki dönemde cari açığın sürdürülebilir boyutta olmasıdır (Eğilmez, 2018).

1980 yılında 24 Ocak kararları doğrultusunda ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile ülkede ihracatın artırılarak dış ticaret açığının azaltılması hedeflenmiştir. Ancak 1980 yılından günümüze ihracat her ne kadar artış göstermiş olsa da ithalatın azaltılamaması ve ihraç ürünlerinde yüksek katma değerli ürün ihracı hedeflerine ulaşamaması nedeniyle 1980 dönüşümü ile dış ticaret dengesi doğrultusundaki hedefler başarılamamıştır (Kepenek, 2014: 213-214).

Ödemeler bilançosunun ana hesaplarından olan finans hesabında kayıt yöntemi diğer hesaplarda olduğu gibi borç ve alacak şeklinde değildir. Finans hesabında kayıtlar yapılırken yurtiçi yerleşiklerin dış piyasalara para çıkışına neden olduğu işlemler net varlık edinimi olarak kayıt edilirken yurtdışı yerleşiklerin ülke piyasasına yönelik döviz girişine neden olduğu işlemler ise net yükümlülük oluşumu olarak kayıt edilir. Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar finans hesabının alt kalemlerini oluşturmaktadır. Doğrudan yatırımlar ülkeye yönelik tesis ya da fabrika kurmak, kurulu bir tesisin bütününe almak, kurulu bir şirketin %10’dan fazlasını almak ve gayrimenkul alımı için yapılan ülke içi ya da ülke dışı yerleşiklerinin gerçekleştirdiği alım ve satım işlemlerini ifade eder. Portföy yatırımları, hisse senetleri, tahvil, bono ve başka tür para piyasası argümanlarının ülke içi ya da ülke dışı yerleşiklerinin gerçekleştirdiği alım ve

satım işlemlerini ifade eder. Diğer yatırımlar ise özel çekme hakları, krediler, mevduatlar, ticari krediler ve efektiflerden oluşur (Bulut ve Başk, 2018: 8-9).

Yıllar	Doğrudan Yatırımlar -Net Yükümlülük Oluşumu (Milyar \$)	Portföy Yatırımları -Net Yükümlülük Oluşumu (Milyar \$)	Diğer Yatırımlar -Net Yükümlülük Oluşumu (Milyar \$)	Turizm Geliri (Milyar \$)
2006	20,2	11,4	29,5	17,5
2007	22,0	2,8	33,5	19,4
2008	19,8	-3,8	34,5	23,4
2009	8,6	2,9	-8,3	23,0
2010	9,1	19,6	29,4	22,6
2011	16,2	19,5	19,9	25,1
2012	13,7	38,4	22,5	25,3
2013	13,6	21,4	39,4	28,0
2014	13,3	21,0	17,6	29,6
2015	19,3	-9,2	25,3	26,6
2016	13,9	7,9	11,6	18,7
2017	11,1	23,7	14,6	22,5
2018	13,0	0,03	4,6	25,2
2019*	8,5	3,4	10,3	29,8

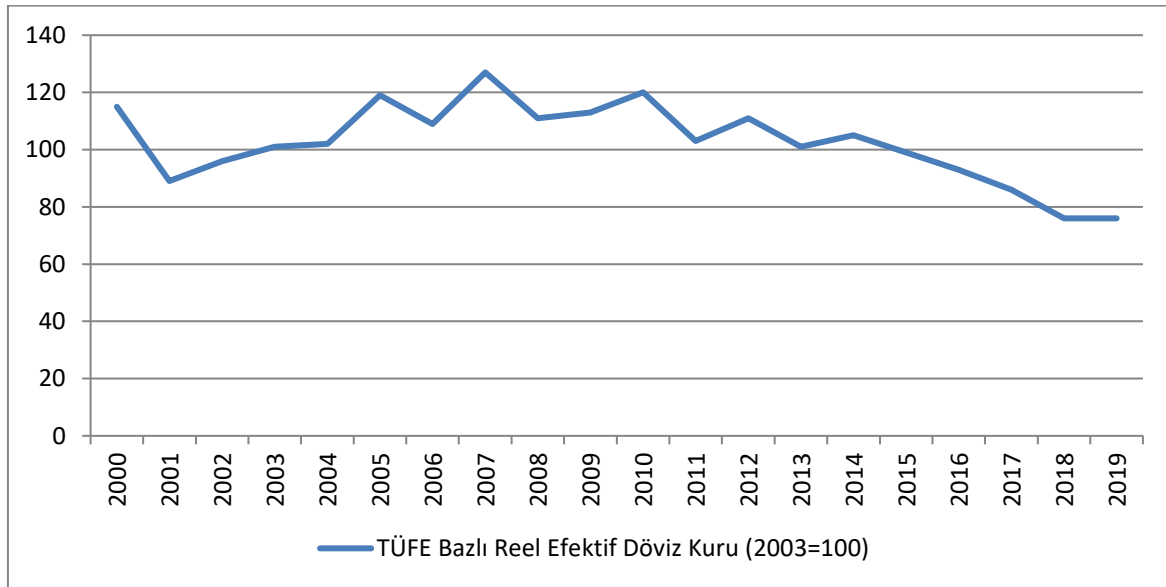
*Geçici

Tablo 4.5. Ödemeler bilançosu verileri (2006-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Tablo 4.5'te 2006-2019 dönemine ait ödemeler bilançosunun finans hesabının alt kalemleri olan portföy yatırımlarının, doğrudan yatırımların ve diğer yatırımların net yükümlülük oluşumu ile cari işlemler hesabının alt kalemi olan turizm gelirleri yer almaktadır. Tabloda finans hesabının alt kalemlerinin yalnızca net yükümlülük oluşumuna ilişkin verilerin yer almasının nedeni yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere ilgili kalemlerin ülke ekonomisine para girişini ifade etmesidir. Gelişmekte olan ülke ekonomileri için doğrudan yabancı sermaye yatırımları istihdam yaratması, teknolojik destek olması ve döviz girişine yol açması nedeniyle oldukça önemlidir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımları sıcak para hareketlerine kıyasla uzun dönem analizine imkân tanıdığı için sıcak para akımlarına kıyasla istikrarı olumlu yönde etkilemektedir. Sıcak para

hareketleri ise ülkeye giriş çıkışı oldukça değişkenlik gösterebileceğinden ülke ekonomisinin yapısını kırılgan hale getirebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2000’li yılların başlarında oldukça önemli bir yere sahipken zamanla yerini sıcak para hareketlerine bırakmıştır. Ülkede belirsizliklerin arttığı 2015 yılından günümüze ise cari açığın finansmanında doğrudan yatırımların payı genellikle düşüş eğiliminde gerçekleşmiştir. Ancak 2015 yılında doğrudan yatırımların net yükümlülük oluşumunun artmasında kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi önemli yer tutmuştur. Portföy yatırımlarının net yükümlülük oluşumunun, 2008 yılında -3,8 milyar dolar olarak gerçekleşmesi mortgage krizinin etkisiyle ilgili hesaptan para çıkışının yaşandığını göstermektedir. Portföy yatırımlarının net yükümlülük oluşumunun, yurtiçi piyasaya olan güvenin sarsılmasıyla 2015 yılında -9,2 milyar dolar olarak gerçekleşmesi ilgili hesaptan ciddi ölçüde para çıkışının yaşandığını göstermektedir. Ayrıca 2014 yılından 2015 yılına kadar olan dönemde diğer yatırımlarda net yükümlülük oluşumunun sırasıyla 17,6 ve 25,3 milyar dolar olarak artış göstermesinin nedeni Fed’in parasal genişleme politikasından vazgeçmesi ile Türkiye’deki yerleşiklerin borçlanmaya yönelerek borçlanmalarını arttırdıklarını ifade etmektedir (Bulut ve Başk, 2018: 14-15).

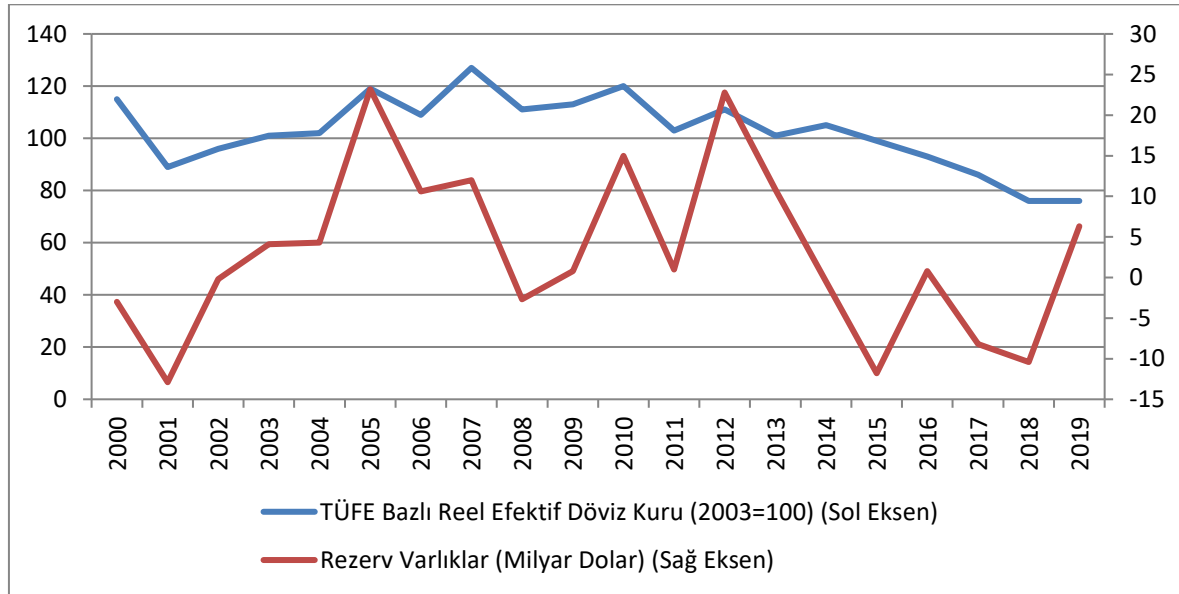

Şekil 4.3. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100) (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Hollanda Hastalığının en belirgin semptomlarından birisi ülkeye yüksek düzeyde döviz girişinin gerçekleşmesi ile aşırı değerli hale gelen yerli para biriminin, ithalatı arttırarak ülkenin

yurtiçi sanayisinin ciddi ölçüde zayıflaması diğer bir ifadeyle sanayisizleşmesi olgusudur. Söz konusu olgunun Türkiye ekonomisi üzerinde incelenmesinde reel efektif döviz kuru endeksi oldukça önemlidir. Bu nedenle Şekil 4.3'te 2000-2019 yılları arasında reel efektif döviz kuru endeksi verilerine yer verilmiştir. Reel efektif döviz kuru, bir ekonominin dış ticaretinde en çok paya sahip ülke para birimlerinin karşısındaki ağırlıklı ortalama değerinden enflasyonun arındırılması ile elde edilen makroekonomik değişkendir. REK endeksinin 100'ün altında değer alması yerli para biriminin aşırı değer kaybı yaşadığını ifade ederken söz konusu endeksin 100'ün üzerinde değer alması ise yerli para biriminin aşırı değerli hale geldiğini ifade eder. Bu durum ülkede yaşanan döviz giriş ve çıkışından etkilenmektedir. Dolayısıyla endeksin 100'ün üzerinde değer alması ya ülkeye ciddi ölçüde döviz girişinin olduğunu ya da politika yapıcıların yerli para biriminin değerli tutulması yönünde müdahaleci bir politika benimsediğini gösterir (Bulut ve Demirel, 2015: 59-60).

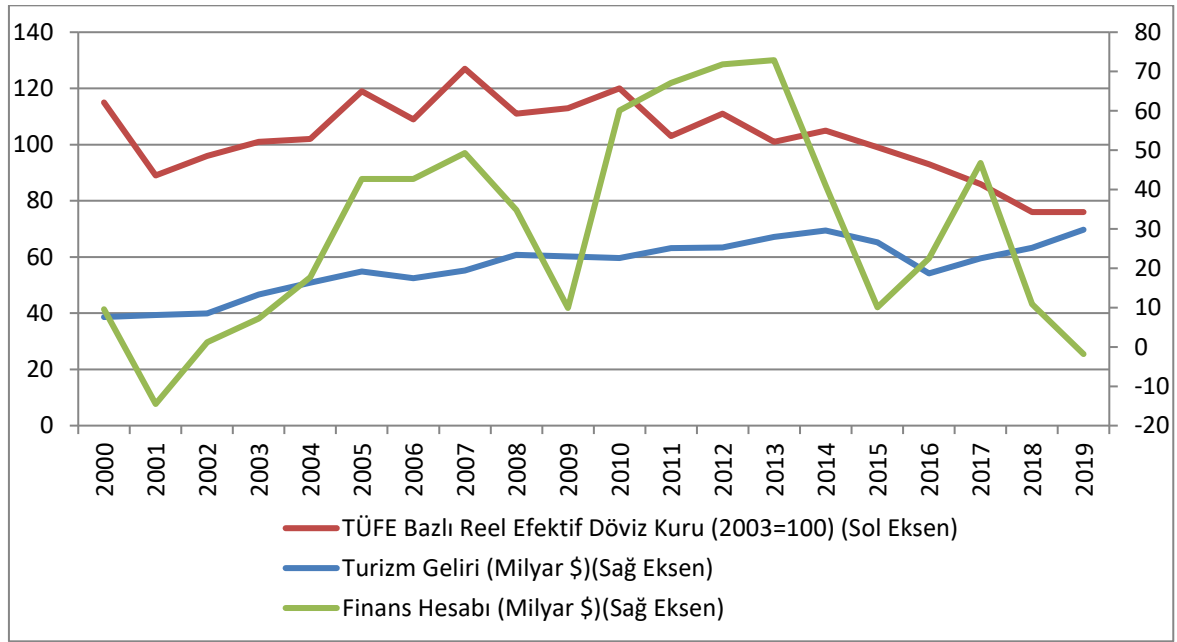
Şekil 4.4. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100) ve rezerv varlıklar (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

2004-2014 yılları arasındaki dönemde REK endeksi 100'ün üzerinde değerler almıştır. Hatta 2007 yılında endeks 120'nin üzerine çıkmıştır. Bu durum söz konusu yıllarda yerli para birimi olan TL'nin ülkede aşırı değerli hale geldiğini göstermektedir. 2004-2014 yılları arası dönemde, söz konusu endeksin 100'ün üzerinde değer alması ülkenin dış rekabet gücünün azaldığını göstermektedir. Ayrıca sabit döviz kuru uygulamasının, özellikle döviz kurunun artma eğilimine girdiği dönemlerde ülkenin döviz rezervini ciddi ölçüde azaltarak ekonomik krizlerin

şiddetinde itici güç olması nedeniyle 2001 yılının şubat ayında esnek döviz kuru sistemine geçilmiştir. Böylece döviz kurunun serbest piyasa koşullarında belirlendiği Türkiye’de REK’in 100’ün üzerinde yer aldığı dönemlerde söz konusu durumun Merkez Bankası girişimlerinden ziyade ülkeye giriş yapan dövizin etkisi olduğunu göstermektedir.

Şekil 4.4’te 2000-2019 yılları arası dönemde gerçekleşen REK endeksi ve rezerv varlıklar yer almaktadır. 2004-2014 yılları arası dönemde 2008 yılı hariç olmak üzere rezerv varlıkların net bakiyesi pozitif değer almıştır. Bu durum 2004-2014 döneminde Türkiye ekonomisinde mal ve hizmet alım satımı şeklinde işleme konu olan döviz miktarından daha fazla döviz girişinin olduğunu ifade eder. Burada önemli olan nokta söz konusu döviz girişinin nereden kaynaklandığıdır. Ülke ekonomisinde 2000’li yıllarda döviz girişinde önemli yer tutan kalemler turizm, dolayısıyla cari işlemler dengesinin alt hesaplarından olan hizmet dengesi ve finans hesabı kaynaklı sermaye hareketleridir.

Şekil 4.5. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100), turizm geliri ve finans hesabı (2000-2019)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Verileri Kullanılarak Derlenmiştir.

Şekil 4.5’te 2000-2019 yılları arasında gerçekleşen REK endeksi, turizm geliri ve finans hesabı verileri yer almaktadır. Verilere göre finans hesabının Şekil 4.5’te negatif bölgede yer aldığı 2001 ve 2019 yılları ilgili hesaptan para çıkışını ifade eder. 2000-2019 yılları arasında 2001 ve 2019 yılları hariç olmak üzere finans hesabı kaynaklı her yıl para girişi gerçekleşmiştir.

REK endeksinin 100'ün üzerinde değer aldığı özellikle de 2004-2014 yılları arasında ülkeye para girişi konusunda önemli yere sahip olan finans hesabı ve turizm gelirlerini incelemek önemlidir. 2000'li yıllarda genellikle finans hesabı bakiyesi turizm gelirlerinden yüksek seviyede ülkeye döviz girişinin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ayrıca REK endeksinin 100'ün üzerinde değer aldığı 2004-2014 yılları arasında 2009 yılı hariç olmak üzere ülkeye finans hesabı kaynaklı para girişi turizm geliri kaynaklı para girişini aşmıştır. 2009 yılında finans hesabı kaynaklı para girişinin turizm geliri kaynaklı para girişinin altında kalmasının nedeni 2008 yılında patlak veren mortgage krizinin etkileri ile 2009 yılında yaşanan güven bunalımı kaynaklı ülkeden para çıkışıdır. Son yıllarda turizm gelirlerinin yükselmesi ülkede artan döviz kurunun etkisiyle yurtdışı yerleşikler için Türkiye'de seyahatin ucuzlamış olmasıdır. Ayrıca 2014 yılından sonraki dönemden günümüze REK endeksi 100'ün altında değerler almıştır. Bu durum son yıllarda ülkede TL'nin değer kaybına uğradığını göstermektedir. Bu durumun ardında yatan neden 2014 yılı ile birlikte Fed'in parasal sıkılaştırma politikasına yönelmesi ile finans hesabı kaynaklı ülkeye para girişinin azalması olmuştur.

2000'li yıllardan günümüze ülkenin ithalat ve ihracatı genellikle artış gösterdiğinden dış ticaret hacmi artmıştır. Ancak TL'nin aşırı değerli olduğu yıllarda ithalatta meydana gelen yükseliş oldukça sert bir şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye'de ithalatın yaklaşık dörtte üçünün ara mal ithalatı olması ülkenin sanayi yapısının daha çok montaj sanayisi niteliğinde olduğunu göstermektedir. Montaj sanayi yapısına sahip Türkiye ekonomisi için söz konusu durum sanayisizleşme olarak düşünülebilmektedir. 2000'li yıllarda TL'nin aşırı değerli olduğu yılların ağırlıklı olması ülkenin montaj sanayi yapısını daha da pekiştirmiştir. Ülkede söz konusu duruma yol açan etmenler turizm gelirleri ve sermaye hareketleri ile yaşanan döviz girişleridir. Ülkede yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesinde turizm gelirleri her ne kadar göz ardı edilemeyecek düzeyde gerçekleşmiş olsa da bu konuda esas belirleyici unsur sermaye hareketleri ile yaşanan döviz girişi olmuştur. Sermaye hareketleri ile finans hesabı kaynaklı yaşanan para girişi 2000'li yılların geneli itibarıyla turizm geliri kaynaklı para girişini aşmıştır. Yapılan açıklamalar ile Türkiye'de sermaye hareketlerinin Hollanda Hastalığının belirtilerinin yaşanmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

4.1.4. İşgücü Verileri

2000'li yılların başlarında benimsenen düşük kur yüksek faiz modeli ile ithal mallar yurtiçi piyasada görece ucuzlamıştır. İthal malların görece ucuzlaması söz konusu mallara yönelik talep düzeyini arttırmıştır. Bu durum yurtiçi piyasada ithalata rakip sektörlerin

rekabet gücünün azalmasına yol açarak bazı alanlarda yerli firmaların yatırımlarını ucuz emek ülkelerine kaydırmasına yol açmıştır. 2001 ve 2009 yılı hariç olmak üzere Türkiye ekonomisi 2000 yılından günümüze ekonomik büyümeyi sağlamıştır. Ancak söz konusu dönemde işsizliğin azalmasından ziyade işsizlik oranı genellikle iki haneli değerlerde gerçekleşmiştir. Bu durum iktisat literatüründe ekonomik büyümenin istihdama yansımaması olarak adlandırılan istihdamsız büyüme kavramı ile ifade edilmektedir. Ayrıca Türkiye’de işsizliğin açıklanandan daha yüksek olması sorunu oldukça önemlidir. Söz konusu durumun nedenleri umudunu yitirenler (iş aramaktan vazgeçenler), ücretsiz aile işçileri ve yarı zamanlı çalışanlardır. Türkiye İstatistik Kurumu, işsizlik oranı hesaplamalarında tam ve yarı zamanlı çalışan ayrımı yapmadan söz konusu kesimleri istihdam edilenler arasında almaktadır. Umudunu yitirenlerin işsizlik oranının açıklanan değerden daha yüksek olmasının gerekçelerinden olmasının nedeni ise işsizlik oranının tanımından kaynaklanmaktadır. TÜİK’in tanımına göre işsiz, 15 yaş ve üzeri olmakla birlikte son dört hafta içerisinde iş arama kollarından en az birisini denemiş iki hafta içerisinde işbaşı yapmaya hazır olmasına rağmen iş bulamayan kişidir. Dolayısıyla son dört hafta öncesinde iş arayan ancak bulamayan kişiler ve iş aramaktan vazgeçenler işsiz sayılmadığından TÜİK tarafından açıklanan işsizlik oranında yer almamaktadır (Bulut ve Ulusoy, 2018: 426).

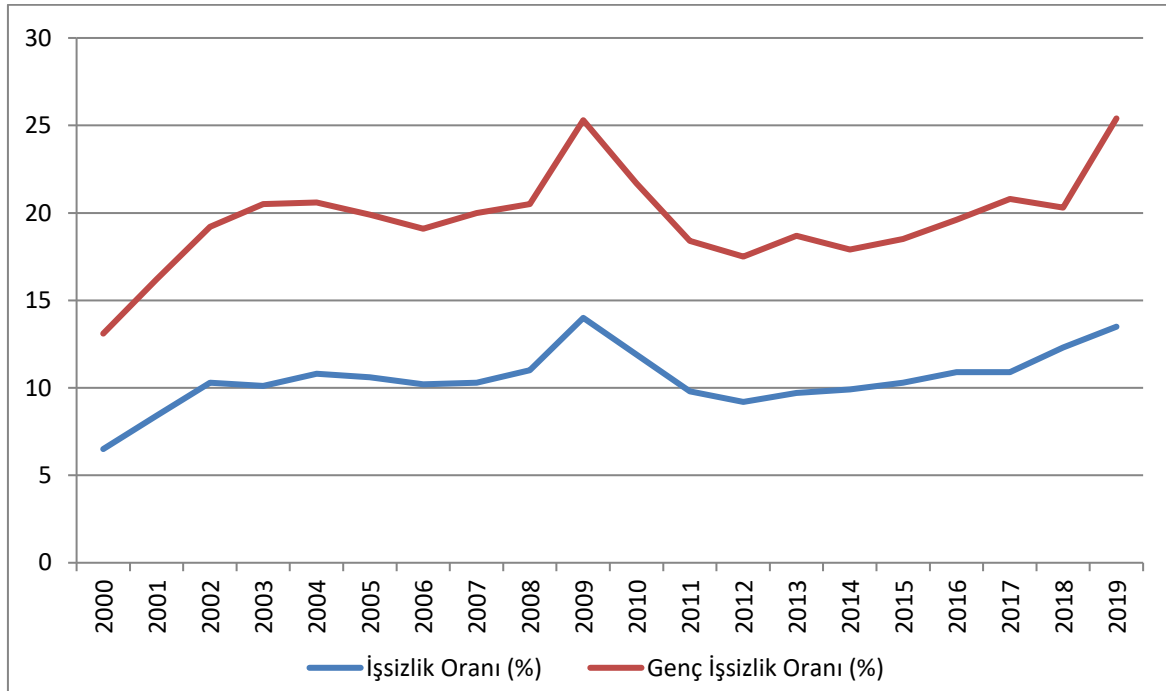
Yıllar	İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	Genç İşsizlik Oranı (%)
2000	6,5	9,3	13,1
2001	8,4	12,4	16,2
2002	10,3	14,5	19,2
2003	10,1	13,8	20,5
2004	10,8	14,2	20,6
2005	10,6	13,5	19,9
2006	10,2	12,7	19,1
2007	10,3	12,6	20,0
2008	11,0	13,6	20,5
2009	14,0	17,4	25,3
2010	11,9	14,8	21,7
2011	9,8	12,4	18,4
2012	9,2	11,5	17,5
2013	9,7	12,0	18,7
2014	9,9	12,0	17,9
2015	10,3	12,4	18,5
2016	10,9	13,0	19,6
2017	10,9	13,0	20,8
2018	12,3	12,9	20,3
2019	13,5	16,1	25,4

Tablo 4.6. Türkiye ekonomisinin işgücü verileri (2000-2019)

Kaynak: : TÜİK

Tablo 4.6’da 2000-2019 yılları arası dönemde ülkede gerçekleşen işsizlik oranı, tarım dışı işsizlik oranı ve genç işsizlik oranı verileri yer almaktadır. 2000’li yıllarda ülke tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birisi olan 2001 yılında işsizlik oranı %8,4 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2019 yılları arasında işsizlik oranı en düşük, 2000 yılında %6,5 olarak ve 2001 yılında ise %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum GEGP ile uygulanan politikaların ülkede ki işsizlik oranını azaltması konusunda başarısız olduğunu ifade eder. Bu doğrultuda 2002 yılından günümüze işsizlik oranı genellikle iki haneli değerlerde gerçekleşmiştir. 2000-2019 yılları arasında işsizlik oranı en yüksek 2009 yılında %14,0 olarak gerçekleşmiştir. İşsizliğin 2009 yılında ciddi ölçüde yükselmesinin nedeni 2008 mortgage krizinin etkileri ile ülkede 2009 yılında azalan dış ticaret hacminin neden olduğu ekonomik küçülmüştür. Ayrıca 2018 yılında işsizlik oranı, %12,3 olarak 2019 yılında ise

artarak %13,5 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının son yıllarda yükselmesinin nedeni ülkede artan döviz kurunun etkisiyle hem üretim maliyetlerinin hem de yabancı para birimi cinsinden borçlarının yerli para birimi cinsinden ciddi ölçüde artış gösterdiği özel sektörde meydana gelen risk artışıdır. Ülkede 15-24 yaş arasında eğitimde yer almayan ve çalışmayan nüfusun, 15-24 yaş arasındaki nüfusa oranı olan genç işsizlik oranı, genel itibariyle 2000’li yıllarda işsizlik oranı ile paralel bir seyir izlemiştir. Özetle son yıllarda gerek iç piyasa da gerekse de dış piyasalarda geleceğe ilişkin beklentilerin bozulması ile ülkenin ekonomik büyüme performansının zayıflaması, ülkede işsizlik oranının ve genç işsizlik oranının artmasına neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde büyüme oranının yükseldiği dönemlerde işsizlik oranında kayda değer bir düşüş yaşanmamasına rağmen büyüme oranının düştüğü dönemlerde ise işsizlik oranında kayda değer bir artış gerçekleşmiştir. Ekonomik performansın ölçülmesinde önemli bir gösterge olan tarım dışı işsizlik oranı da işsizlik oranı ile benzer şekilde bir seyir izlemiştir. 2000-2019 yılları arasında tarım dışı işsizlik oranı en düşük 2000 yılında %9,3 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı 2000-2019 yılları arasında %17,4 ile en yüksek değere 2009 yılında ulaşmıştır. 2009 yılından sonraki yıllarda tarım dışı işsizlik oranında en yüksek değer 2019 yılında %16,1 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4.6. İşsizlik oranı ve genç işsizlik oranı (2000-2019)

Kaynak: TÜİK

Şekil 4.6’da 2000-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen işsizlik oranı ve genç işsizlik oranı verileri yer almaktadır. 2000’li yılların tamamında genç işsizlik oranının işsizlik oranının üzerinde gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Genç işsizlik oranı 2000’li yıllarda işsizlik oranı gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Söz konusu oran 2009 yılında mortgage krizinin etkisiyle daralan dış ticaret hacminin neticesinde %25,3 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca genç işsizlik oranı, %25,4 oranı ile 2000’li yıllarda en yüksek seviyesine 2019 yılında ulaşmıştır. İşsizlik oranına ilişkin verilerin yer aldığı Şekil 4.6 incelendiğinde 2000’li yılların geneli itibarıyla ülkede ekonomik büyümenin gerçekleştiği düşünülecek olursa Türkiye ekonomisinde ciddi bir işsizlik sorununun yaşandığını görülmektedir. Ayrıca 2000’li yıllarda genç işsizlik oranının, işsizlik oranının üzerinde gerçekleşmesi Türkiye’de genç nüfusa istihdam yaratılması konusundaki sorunları göstermektedir.

Türkiye’de hâsılada sektörlerin payı 1923 yılından bugüne değişimler göstermiştir. 1920’li yıllarda GSYH’de sektörlerin payı büyükten küçüğe tarım, hizmet ve sanayi sektörü şeklindedir. 1920’li yıllarda sanayi sektörünü geliştirmeye yönelik girişimlerin hedeflenen kadar başarılı olmaması nedeniyle 1930’lu yıllarda devletçilik anlayışı çerçevesinde sanayi sektörü desteklenmiştir. Bu desteklemeler neticesinde 1930’lu yıllarda gerek istihdamda gerekse üretim artışında en hızlı büyümenin sağlandığı sektörün sanayi sektörü olmasına rağmen hâkim sektörün tarım olması konusunda bir değişiklik yaşanmamıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde savaşa cephe anlamında girmeyen Türkiye savaşa girme ihtimaline karşı önlemlere ağırlık verdiğinden savaş yıllarında sanayi sektöründe ilerleme sağlanamamıştır. 1950’li yıllarda desteklenen tarım sektörü, 1960’lı yıllara gelindiğinde ülke tarihinde hâsılada ki en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. 1960 ve 1980 yılları arası dönemde benimsenen ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile 1963-1980 yılları arası dönemde istisnasız her yıl imalat sanayi sektörünün ilerlemesi plan hedeflerini aşmıştır. Böylece sanayi sektörünün hâsılada ki payı yükselmiş ve ihracat ürünlerinde sanayi sektörünün payı artmıştır. Ancak Türkiye tarihinde hâsılada sanayi sektörü hiçbir zaman hâkim sektör olmamıştır. Kuruluşundan bugüne hâsılada sektörlerin payına ilişkin sıralama büyükten küçüğe tarım, hizmet ve sanayi sektörü iken zamanla hizmet, tarım ve sanayi sektörü haline gelmiştir. Nihayet 1980’li yıllar ile birlikte hâsılada sektörlerin payı büyükten küçüğe hizmet sektörü, sanayi sektörü ve tarım sektörü şeklinde gerçekleşmiştir (Boratav, 2012: 171-173).

Yıllar	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'da Sektörlerin Payı (%)			İstihdamın Sektörlere İlişkin Dağılımı (%)		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
2000	11,3	24,1	64,6	36	17,7	46,3
2001	9,9	23,5	66,6	37,6	17,5	44,9
2002	11,6	22,7	65,6	34,3	18,5	47,1
2003	11,3	23,1	65,7	33,9	18,2	47,9
2004	10,8	22,6	66,6	29,1	20,0	50,9
2005	10,6	22,6	66,8	25,6	20,8	53,6
2006	9,3	22,6	68,0	24,0	20,9	55,0
2007	8,5	22,2	69,4	23,5	20,8	55,7
2008	8,4	21,8	69,8	23,7	20,9	55,4
2009	9,1	20,7	70,2	24,7	19,4	55,9
2010	10,3	21,0	68,7	23,3	21,1	55,7
2011	9,4	22,5	68,2	23,3	20,8	55,9
2012	8,8	21,9	69,4	22,1	20,5	57,4
2013	7,7	22,4	69,9	21,2	20,7	58,1
2014	7,5	22,7	69,9	21,1	20,5	58,4
2015	7,8	22,4	69,8	20,6	20,0	59,4
2016	7,0	22,3	70,7	19,5	19,5	61,0
2017	6,9	23,2	69,9	19,4	19,1	61,5
2018	6,5	23,6	69,9	19,3	19,2	61,5
2019	6,3	23,2	70,5	19,5	19,1	61,6

Tablo 4.7. Türkiye ekonomisinde istihdamın sektörlere ilişkin dağılımı ve hâsıla'da sektörlerin dağılımı (2000-2019)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Tablo 4.7'de 2000-2019 yılları arasında Türkiye'de işgücünün sektörlere ilişkin dağılımı ve GSYH'de sektörlerin dağılımı yer almaktadır. Tabloda yer alan veriler incelendiğinde 2000 yılından 2019 yılına GSYH'de tarım sektörünün payının ve istihdamda tarım kesiminin payının genellikle azalış trendinde olduğu görülmektedir. Ayrıca istihdamda 2000 yılından 2019 yılına tarım kesiminde azalış yaşanırken hizmet sektörünün istihdamdaki payı genellikle artış trendindedir. Söz konusu dönemde sanayi kesiminin istihdamdaki payı pek fazla değişme göstermemiştir. 2000 yılından 2019 yılına kadar olan dönemde hâsılada sanayi kesiminin payı

küçük değişmeler gösterirken hizmet sektörünün payı artmıştır. Hizmet sektörünün payının gerek hâsıla düzeyinde gerekse işgücünün dağılımında artış göstermesi 2000’li yıllarda sıçrama gösteren sektörün Türkiye’de hizmet sektörü olduğunu ifade eder. Hizmet sektöründe sıçrama yaşanması Türkiye’de Hollanda Hastalığının belirtisi olarak görülebilir.

Hollanda Hastalığının en belirgin semptomlarından birisi kaynak hareketi etkisidir. Kaynak hareketi etkisine göre ülkeye yüksek düzeyde döviz girişine neden olan eğer doğal kaynak ihracatı ise doğal kaynak sektöründeki istihdam düzeyi artar. Türkiye doğal kaynak bakımından kendi ihtiyaçlarına yetebilen bir ekonomi olmadığından doğal kaynak bakımından ithalatçı bir ülkedir. Bu çalışmada Türkiye’de 2000’li yıllar itibariyle sermaye hareketleri doğrultusunda yaşanan para girişı ile Hollanda Hastalığı ilişkisi incelenmiştir. Buna göre Türkiye’de 2000’li yılların başından bugüne hem hâsılada hem de istihdamın sektörlere ilişkin dağılımında tarım kesiminin payı genellikle azalış trendinde iken hizmet sektörünün payı ise artış trendindedir. Ancak söz konusu dönemde sanayi sektörünün hem hâsıladaki ve hem de istihdam dağılımındaki payının istikrarlı bir şekilde ilerlemesi Türkiye’de kesin bir sanayisizleşmenin gerçekleşmediğini ifade eder. Bu durum neticesinde Türkiye’de Hollanda Hastalığı kapsamında ülkeye döviz girişı ile kesin bir sanayisizleşmenin yaşanmadığı sonucuna varılabilir. Ancak Türkiye’nin montaj sanayi yapısına sahip olması, ülkenin sanayi sektörü konusundaki performansının, potansiyelinin altında olduğunu ifade edebilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üretim, ekonomiler için her zaman önemli bir kavram olarak ön plana çıkmıştır. Üretimin gerçekleşebilmesi için üretim faktörleri bir araya getirilmelidir. Söz konusu faktörlerden doğal kaynağa sahip olan ekonomilerin üretim maliyetleri düşük olacağından dış piyasalarda rekabet gücü artış gösterir. Bu durum söz konusu ülkelerin artan ihracat dolayısıyla elde edecekleri döviz kazançlarını arttıracaktır. Döviz girişinin artması ülkenin rezervlerinde artışa neden olur. Ayrıca artan üretimin etkisiyle işgücü talebinin artması istihdamı arttırarak işsizliğin azaltılmasını sağlar. Üretimin artmasıyla artan GSYH değeri ile kişi başına gelir düzeyinin artması, ülkede refah düzeyini olumlu yönde etkiler. Açıklamalar doğrultusunda doğal kaynak bakımından zengin olan ekonomilerin doğal kaynak bakımından zengin olmayan ekonomilere kıyasla daha avantajlı olduğu düşünülebilir. Ancak söz konusu düşüncenin tam tersi sonuçların gerçekleştiği çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu konuda Afrika ülkeleri örnek olarak verilebilir. Afrika ülkeleri, doğal kaynak bakımından zengin olmalarına rağmen doğal kaynak bakımından görece zengin olmayan birçok Asya ülkesine kıyasla daha düşük kişi başına gelir düzeyine ve refah seviyesine sahiptirler. Dolayısıyla ekonomilerdeki refah seviyesinin tek belirleyicisi doğal kaynak bakımından zenginlik değildir.

Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerin söz konusu doğal kaynağı ihraç etmesiyle ülkeye yüksek düzeyde yabancı para girişinin gerçekleşmesi döviz kurunun düşmesine yol açar. Ülkeye yönelik döviz girişinin artmasıyla yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesi ithal malların cazip hale gelmesine neden olur. Bu durum ithalatı arttırarak ülkede cari açık sorununu tetikler. Böylece ülke yerleşikleri yerli mallardan ziyade yabancı mallara yönelir. İthalatın artması ile ülkede ithalata rakip sektörlerin rekabet gücü azalır. Bu durum ülkenin sanayi üretiminin zayıflamasına yol açarak ülkede işsizliği arttırır. Artan işsizlik ve azalan ekonomik büyüme refah seviyesi üzerinde olumsuz etkilere neden olur. Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelere doğal kaynağın keşfi ile artan ihracat söz konusu ülkelerin uzun dönemde ekonomik büyüme performanslarının zayıflamasına neden olur. Bu durum “Bolluk Paradoksu Hipotezi” ya da “Kaynakların Laneti Hipotezi” olarak adlandırılır. Söz konusu Hipotezin işleyiş mekanizması Hollanda Hastalığı teorisi ile açıklanır. Doğal kaynak zenginliğinin ülke ekonomisi üzerinde bozucu etkilere yol açmasının en belirgin nedenlerinden biri söz konusu doğal kaynağın ihracatından elde edilen gelirin yönetilmesindeki aksaklıklardır. Doğal kaynağın keşfi ile artan ihracatın neticesinde elde edilen gelir artışının ülkede verimli yatırım alanlarında

değerlendirilmek yerine ithalata yönlendirilerek verimsiz bir şekilde harcanması ülkenin ekonomik büyüme performansını uzun dönemde olumsuz yönde etkiler. Bu durum ülke ekonomisinin zamanla sanayisizleşmesine yol açarak ülkede ekonomik sorunların derinleşmesine neden olabilmektedir.

Hollanda’da 1960’lı yılların başlarında keşfedilen doğal gazın ihracatında meydana gelen yüksek artış, ülkede kısa dönemde gelir düzeyinin artmasında etkili olarak refah düzeyini olumlu yönde etkilemiştir. Ancak zamanla artan ihracat sonucu yaşanan döviz girişinin yerli para birimini aşırı değerli hale getirmesi ile beraberinde yaşanan etkiler, ekonomi üzerinde uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Doğal kaynağın keşfi ile beraberinde yaşanan ekonomik aksaklıkların Hollanda’da yaşanması nedeniyle söz konusu ekonomik sorun Hollanda Hastalığı olarak ifade edilmektedir.

Sermaye hareketleri, kısa vadeli olarak sıcak para hareketlerinden ve uzun vadeli olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından oluşur. Sermaye hareketleri doğrultusunda ülkeye yönelen para girişleri, ülkede yabancı para biriminin bollaşmasına yol açarak yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesine neden olur. Bu durum ithalatı arttırarak zamanla ülke ekonomisinin sanayisizleşmesine yol açabilmektedir Sermaye hareketleri ile yaşanan döviz girişinin uzun dönemde ekonomi üzerinde yol açtığı etkiler, doğal kaynağın keşfi ile artan döviz girişinin uzun dönemde ekonomi üzerinde neden olduğu etkilere oldukça benzerdir. Hollanda Hastalığının en belirgin semptomları doğal kaynağın keşfi ile artan doğal kaynak ihracatının yerli para birimini aşırı değerli hale getirmesi, kaynak hareketi etkisi ve harcama etkisidir. Kaynak hareketi etkisi, doğal kaynağın keşfi ile artan doğal kaynak ihracatının, söz konusu sektörün ekonomide büyümesi ile artan işgücü talebi neticesinde diğer sektörlerden doğal kaynak sektörüne işgücü hareketinin yaşanmasıdır. Harcama etkisi ise ülkede doğal kaynağın keşfi ile artan ihracat gelirlerinin harcamaları arttırması ile hem hane halkı hem de kamu kesimi tarafından harcamaların ciddi ölçüde artmasıdır. Harcama etkisinin sınırlandırılmaması durumunda ise artan bütçe açığı beraberinde iç ve dış borç yükünün artmasına neden olur.

Türkiye doğal kaynak bakımından kendine yetebilen bir ekonomi olmadığından doğal kaynak ve ham madde gibi girdi açısından ithalata bağımlı bir ekonomidir. 2000’li yıllardan günümüze kadar olan dönemde ciddi bir değişiklik göstermemekle birlikte genellikle ithalatın yaklaşık dörtte üçüne denk gelen kısmının mineral yakıtlar, ham madde ve ara mallardan oluşması ülkenin üretim için ithalata bağımlılığını açıkça ifade eder. Türkiye 1947 yılından bugüne her yıl dış ticaret açığı sorunu ile mücadele etmiştir. Söz

konusu açığıın ülkede turizm gelirleri ile finansmanı önemli düzeyde olmakla birlikte sermaye hareketleri, 2000’li yılların geneli itibariyle dış ticaret açığının finansmanında turizm gelirlerinden daha belirleyici olmuştur. 32 sayılı kararla ülke yerleşiklerinin yurtdışı menkul kıymetleri, yurt dışı yerleşiklerinde yurtiçi menkul kıymetleri alım ve satımın serbestleşmesi 1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisinin sermaye hareketlerine olan kırılganlığını ciddi ölçüde arttırmıştır. Söz konusu kırılganlıklar neticesinde ülkede 1994, 2000 ve 2001 krizleri likidite krizi olarak patlak vermiştir.

2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından IMF ile eşgüdümlü olarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uygulanan sıkı para ve sıkı maliye politikaları 2000’li yılların başlarında yaşanan yüksek enflasyon sorununun çözümünde oldukça önemlidir. Ayrıca uygulanan program doğrultusunda 2001 krizinin tetikleyicilerinden olan kamu kesiminin borçlanma gereği büyük ölçüde azaltılmıştır. Başlatılan özelleştirme uygulamaları ile piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması serbest piyasa koşullarının sağlanmasında oldukça önemli olmuştur. Ayrıca 2000’li yılların başlarında siyasi açıdan istikrarın sağlanması AB ile tam üyelik müzakerelerinin yürütülmesi ve IMF nezdinde ekonomi politikalarının uygulanması ile Türkiye ekonomisine olan güven uluslararası piyasada ciddi ölçüde artmıştır. Bu durum söz konusu yıllarda gerek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerekse sıcak para hareketlerinin ülkeye yönelmesi ile sermaye hareketleri sonucunda ülke ekonomisine büyük ölçüde para girişinin yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye’de üretim maliyetlerinde en belirleyici değişkenlerden birinin döviz kuru olması nedeniyle döviz kurunun düşük tutularak üretim maliyetlerinin düşürülmesi hedeflenmiştir. Üretim maliyetlerinin azalmasıyla arz kökenli enflasyon sorununun yaşanması engellenmeye çalışılmıştır. Döviz kurunun düşük düzeyde tutulabilmesi amacıyla sıcak para hareketleri doğrultusunda ülkeye yönelen sermaye hareketlerine yüksek faiz getirisi sunulmuştur. Böylece ülkeye döviz girişinin sağlanmasıyla döviz kurunun düşük düzeyde tutulabilmesi ve tüketimden ziyade tasarrufların arttırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye 2000’li yıllarda GEGP ile düşük kur yüksek faiz politikasını benimsemiştir.

GEGP çerçevesinde izlenen politikalar neticesinde 2000 yılından 2010 yılına kadar olan dönemde ülkenin ekonomik büyüme performansında iyileşmeler sağlanmıştır. Ayrıca enflasyon oranının gerilemesi ve GSYH düzeyinin artması dolayısıyla kişi başına gelir düzeyinin artması ülkede refah düzeyini arttırmıştır. Ancak 2010 yılından günümüze kadar

olan dönemde ise 2000’li yılların ilk yarısında elde edilen başarılar sağlanamamıştır. GSYH değerinde artış hızının azalması ile kişi başına gelir düzeyi 10.000 dolar seviyelerinde takıldığından ülkede orta gelir tuzağı olgusu tartışılmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye’de 2000’li yılların geneli itibariyle işsizlik oranı iki haneli değerlerde yer aldığından ekonomik büyümenin istihdama yansımaması olarak adlandırılan istihdamsız büyüme sorunu yaşanmıştır. Son yıllarda ülkede piyasalara olan güven kayıpları neticesinde geleceğe ilişkin beklentilerin bozulması ülkenin ekonomik büyüme performansı, GSYH düzeyi, kişi başına gelir düzeyi ve işsizlik oranı gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde bozulmalara neden olmuştur.

Türkiye’de 2000’li yılların geneli incelendiğinde dış ticaret açığının dolayısıyla da cari açığın yüksek olduğu yıllarda ekonomik büyüme oranı yüksek seviyelerde gerçekleşirken cari fazla verilen 2001 ve 2019 yıllarında sırasıyla ekonomik küçülme ve oldukça düşük ekonomik büyüme sağlanmıştır. Ayrıca ülkede 2004-2014 yılları arasında REK endeksinin 100’ün üzerinde değer alması söz konusu dönemde TL’nin aşırı değerli hale geldiğini ifade eder. Söz konusu yıllarda ülke ekonomisine yönelik döviz girişinin en yüksek düzeyde gerçekleştiği kalemler turizm gelirleri ve finans hesabı olmuştur. Ancak finans hesabı kaynaklı para girişleri turizm kaynaklı para girişinden 2000’li yılların geneli itibariyle daha yüksek düzeyde gerçekleştiğinden TL’nin aşırı değerli hale gelmesinde sermaye hareketlerinin payı belirleyici olmuştur. Bu durum Hollanda Hastalığı teorisinin en temel semptomlarından olan aşırı değerli hale gelen yerli para birimi olgusunu desteklemektedir. Ancak 2000’li yıllarda Türkiye ekonomisinde GSYH’de sektörlerin dağılımı ve istihdamda sektörlerin dağılımı incelendiğinde genellikle hizmet sektörünün payı artış gösterirken tarım sektörünün payı azalış göstermiştir. 2000’li yıllarda hâsılada sektörlerin payı büyükten küçüğe hizmet, sanayi ve tarım sektörü şeklindedir. Ayrıca 2000’li yıllarda gerek hâsılada gerekse istihdamın sektörlere ilişkin dağılımında sanayi sektörünün payı istikrarlı bir seyir göstermiştir.

Sonuç olarak Hollanda Hastalığı semptomlarından yerli para biriminin aşırı değerli hale gelmesi nedeniyle yurtiçi sanayinin rekabet gücünün azalması ile yaşanan kesin bir sanayisizleşme olgusunun Türkiye’de gerçekleşmediği görülmektedir. Ancak ülkenin üretim yapısının ithalata bağımlı olması ve ara mal ithalatının önemli düzeyde gerçekleşiyor olması Türkiye’de sanayi yapısının çeşitlendirilmesinde başarılı olunmakla birlikte ülkenin montaj sanayi özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Bu durum yıllar itibariyle tamamen doğal kaynağa bağlı üretim yapılan ülkelerde ki gibi kesin bir

sanayisizleşmeden ziyade Türkiye’de sanayi sektörünün rekabet gücünün zayıf olması nedeniyle ülkede görece açıdan sanayisizleşme olabileceğini düşündürmektedir. Ülkede sanayi sektörünün rekabet gücü potansiyelinin altındadır. 2000’li yıllarda hizmet sektörünün hem hâsıla hem de işgücünün sektörel dağılımındaki payının artması neticesinde sıçrama yaşanan sektörün hizmet sektörü haline gelmesi Hollanda Hastalığı’nın belirtilerinin ülkede olabileceğini gösterir. Özellikle kişi başına gelir düzeyinin artış gösterdiği 2000’li yılların ilk yarısında artan refahın yeni yaşam alanlarına olan talebi artırması inşaat sektörünün payının, ülke ekonomisinde artmasına neden olmuştur. Ülkede 2000’li yılların geneli itibariyle işsizlik oranının ve özellikle de genç işsizlik oranının oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmesi büyük bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’nin 2000’li yılların genelinde ekonomik büyüme performansının yüksek olduğu yıllarda yüksek cari açık vermesi, ekonomik büyüme performansının düşük olduğu dönemlerde ise düşük cari açık ya da cari fazla vermesi ülke ekonomisinin sermaye hareketlerine olan kırılganlığını açıkça ortaya koymaktadır. Ülkede 2000’li yılların geneli itibariyle sırasıyla; yüksek ekonomik büyüme, yüksek dış ticaret açığı, yüksek cari açık, beraberinde sermaye hareketleri kaynaklı para girişi, aşırı değerli hale gelen yerli para birimi ve neticesinde artan ithalatın neden olduğu dış ticaret açığı sarmalı söz konusudur.Yapılan açıklamalar ile Türkiye’de sermaye hareketlerinin Hollanda Hastalığı’nın yaşanmasında kesin olmamakla birlikte etkili olduğu ifade edilebilir.

Yüksek düzeyde döviz girişinin sermaye hareketleri ile gerçekleştiği ülkelerde söz konusu döviz girişinin ekonomi üzerinde yarattığı bozucu etkilerin sınırlandırılmasına ilişkin çeşitli uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalardan en yaygın olanları, döviz girişinin kurulan fonlara aktarılması ile harcamalardan ziyade tasarrufların artırılması ve yaşanan döviz bolluğunun yabancı ülke tahvil ve bonolarının alımına yönlendirilerek ülkede döviz bolluğunun uzun dönemde azaltılmasıdır. Ayrıca sermaye hareketlerinin kontrol altında tutulması ile ekonomi üzerinde döviz girişlerinin ya da çıkışlarının neden olduğu olumsuz etkiler azaltılabilmektedir. Sermaye hareketleri üzerinde kontrollerin uygulanması ile ekonomi üzerinde çeşitli olumlu ve olumsuz etkiler ortaya çıkar. Söz konusu olumlu etkiler; sermaye kontrolleri ile alınan vergi sayesinde hazinenin gelirinin artırılarak bütçe açığının azaltılması, hazinenin elde ettiği ilave gelirin reel kesime sübvansiyon şeklinde kaynak olarak aktarılması, sermaye kontrolleri sayesinde ülkeye yönelik sermaye hareketleri ile para giriş ve çıkışlarının döviz kuru üzerindeki dalgalanmayı azaltması ve sermaye kontrolleri ile merkezi otoritenin yerli para biriminin

değeri üzerindeki kontrol gücünün artmasıdır. Sermaye hareketleri üzerinde uygulanan kontrol ve kısıtlamaların ekonomi üzerinde neden olduğu olumsuz ise yerli para biriminin konvertibilitesinin olumsuz etkilenmesi, sermaye hareketlerinin liberal politikaları benimseyen ülkelere kayması ve sermaye kontrollerinin etkisi ile birim işlem maliyetlerinin artması neticesinde finansal piyasalarda faaliyet yürütenlerin işlem hacminin azalarak finansal piyasalarda derinliğin azalması şeklinde sayılabilir. (Gümüş, 2013: 109-110).

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi konusunda Tobin vergisi, iktisat literatüründe geniş yer bulan bir tartışma konusudur. Söz konusu vergi kısa vadeli sermaye hareketlerinin beklenmedik çıkışlarının döviz kurunda meydana getirdiği sert yükselişlerin ekonomi üzerinde yol açtığı bozucu etkilerin hafifletilmesi amacıyla kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinde binde bir ve binde beş haddinde vergi alınmasına yönelik bir uygulamadır. Tobin vergisi uygulaması teorik olarak ele alınmakla birlikte birçok ülke açısından yaygın bir şekilde kabul görmemiştir. Bu durumun en belirgin nedenleri, sıcak para hareketlerinin Tobin vergisi uygulaması nedeniyle liberal politikaların benimsendiği ülkelere kayması endişesi ve Tobin vergisi ile ülkeye gelen sıcak paranın elde ettiği faiz getirisinin aşınmasının telafi edilerek sıcak para akımlarının ülkeye çekilebilmesi için faiz oranlarında artışa neden olmasıdır (Gümüş, 2013: 111).

Türkiye’de 2000’li yıllarda ekonomik büyümenin genellikle sağlanmasına rağmen işsizlik oranının yüksek seviyelerde gerçekleşmesi ekonomi üzerinde çeşitli sorunlara neden olmuştur. İşsizliğin ülkede yüksek oranlarda gerçekleşmesinin ardında yatan temel nedenlerden birisi ithalata rakip sektörlerde faaliyet yürüten firmaların aşırı değerli hale gelen yerli para biriminin etkisiyle rekabet gücünün azalması neticesinde üretimlerinin olumsuz etkilenmesidir. Söz konusu sorunun çözümü için iç tasarrufların arttırılması oldukça önemlidir. Tasarruf açığı sorunun yaşandığı Türkiye’de iç tasarrufların arttırılması ile azalan tüketim harcamaları cari işlemler hesabında dengeye yönelmede oldukça önemli bir rol oynayabilir. Yüksek düzeyde gerçekleşen ithalatın sınırladığı yurtiçi üretim, işsizliği ciddi ölçüde tetiklemektedir. Bu nedenle emek yoğun faaliyet yürüten küçük ve orta ölçekli işletmelerin sübvansiyonlarla desteklenmesi hem üretim artışı ile ithalat seviyesinde azalışa hem de artan emek talebi işsizlik oranında azalışa yol açabilecektir.

Türkiye’nin yüksek dış ticaret açığı sorunu, ülkenin dövize olan ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye’de ithalatın yaklaşık olarak dörtte üçü kadar olan kısmının ham madde ve ara mallardan oluşması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Türkiye, doğal

kaynak bakımından kendisine yetebilen bir ekonomi olmadığından üretim için ham madde gibi girdi talebinin azaltılması pek mümkün değildir. Ancak ülkenin sanayi yapısında iyileştirmeler yoluyla ara malların ülke içerisinde üretilmesi üretim düzeyinde artışa neden olacaktır. Üretimin artması, istihdamın artmasını sağlayarak hem işsizliğin azalmasını sağlayacak hem de ithalatın sınırlandırılmasında kolaylık sağlayacaktır. Böylece ülkenin üretim yapısı, sermaye hareketlerinin giriş ve çıkışlarının neden olduğu dalgalanmalara karşı güçlenecektir. Ara malların üretiminin yurtiçi piyasada gerçekleştirilmesi ile üretimden elde edilen katma değer, ara malların ithal edilmesiyle yurtdışına aktarılmasından ziyade yurtiçinde kalacaktır. Böylece üretimde katma değer artması ile ihracatın kilogram başına değeri artacaktır. Söz konusu ara malların yurtdışından ithal edilmesinden ziyade yurtiçi piyasada üretilmesi için ilgili sektörlerin teşviklerle ve vergi indirimleri ile desteklenmesi oldukça önemlidir. Ayrıca ülkede ar-ge harcamalarının artırılması ve söz konusu çalışmaların özendirilmesine yönelik girişimler hızlandırılmalıdır. Bu doğrultuda hâsılada ar-ge harcamalarının payı artırılmalıdır. Böylece ülke ekonomisinde refah düzeyinde artış elde edilecektir. Ayrıca ara malların yurtiçi piyasada üretilmesi hatta ihraç edilmesi ile ülkede dış ticaret açığının azaltılması sağlanabilir (Duran, 2018).

KAYNAKLAR

- Acar, M. (2003). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları, *Vergi Dünyası Dergisi*, (265), 63.
- Ağdemir, Z. (2017). Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(1), 231.
- Akça, E.E., Bal, H. (2017). Yurtdışı İşçi Gelirleri ve Hollanda Hastalığı: Seçilmiş Ülkeler İçin Bir Panel Veri Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(2), 49- 64.
- Aras, O., Süleymanov, E. (2016). *Azerbaycan İktisadiyatı*, Bakü: Doğu-Batı Matbaa.
- Arı A., Özcan B. (2012). Hollanda Hastalığı: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2, 153-172.
- Atkinson, G., Hamilton, K. (2003). Savings, Growth And The Resource Curse Hypothesis, *World Development*, 3(11), 1793-1807.
- Auty, R. M. (2001). Reforming Resource Abundance Transition Economies, Kazakhstan And Uzbekistan: Resource Abundance and Economic Development. (Ed: R.M.Auty), New York: *Oxford University Press*, 82-83.
- Auty, R. M. (2006). Optimistic and Pessimistic Energy Rent Deployment Scenarios for Azerbaijan and Kazakhstan: Energy, Wealth and Governance in the Caucasus and Central Asia. (Ed.: R.M. Auty, I. de Soysa), London and New York: *Routledge*, 66-68.
- Boratav, K. (2001). 2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri, *İktisat İşletme Finans Dergisi*, (20), 7-17.
- Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Bulut, E., Demirel, B. (2015). *Uluslararası Parasal İktisat*, Ankara: Pelikan Yayınevi.
- Bulut, E., Dikmen, F. H., Çermikli, H. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu ve Yatırım Gelir-Gider Dengesi: 2000-2016. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(1), 49-77.
- Bulut, E., Ulusoy, M. (2018). *Analiz Tetra*, Ankara: Monopol Yayınları.
- Corden, W. (1982). Booming Sector and De-industrialization in a Small Open Economy, *Ekonomik Journal*, 92(15), 825-848.
- Çoban, Y. (2017). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.
- Destek, M.A., Okumuş İ., Yıldırım, A. (2017). Tarımsal Katma Değer Üzerinde Hollanda Hastalığı Etkileri: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan için Bulgular, *Bilig*, Güz (83), 225-239.

- Frankel, J. (2010). The Natural Resource Curse: A Survey, *HKS Faculty Research Working Paper Series*, RWP10-005, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 35.
- Gott, R. (2008). *Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim*, (Çev. H. Böğün), İstanbul: Yordam Yayınları.
- Hasanov, F. (2013). *Dutch Disease and Azerbaijan Economy*, Economics Education and Research Consortium Working Paper Series, 11(3), 18.
- Hill, C.B. (1991). Managing Commodity Booms In Botswana, *World Development*, 19(9), 1185-1196.
- İnternet: Acemoğlu, D. (2001). *An African Success Story: Bostwana*, 24 Kasım 2019 tarihinde <https://economics.mit.edu/files/284> adresinden alındı.
- İnternet: Akçacı, T., Karaata, A. (2014). Türkiye’de Uluslararası Fonların Paradoksal Etkisi: Hollanda Hastalığı, *International Conference on Eurasian Economies*, Session s.1-10, 27 Nisan 2020 tarihinde <http://www.eecon.info/papers/906.pdf>, adresinden alınmıştır.
- İnternet: Alkan, S. (2019). *Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> tabanından erişildi.
- İnternet: Ateş, Ş. (2012). Rusya Ekonomi Raporu, 16 Mart 2020 tarihinde https://www.academia.edu/5977642/Rusya_Ekonomi_Raporu adresinden alınmıştır.
- İnternet: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, 15 Mart 2019 tarihinde https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/ adresinden alınmıştır.
- İnternet: Bilgin, C. D. (2006). *1,5 Milyar Dolarlık Türk Yatırımı Nil’e Yöneliyor*, 17 Mart 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/1-5-milyar-dolarlik-turk-yatirimi-nil-e-yoneliyor-4646557> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Coşkun, A. (2010). *Sıcak Para ve Hollanda Hastalığı...*, 15 Kasım 2019 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/206134/Sicak_Para_ve_Hollanda_Hastaligi....html adresinden alındı.
- İnternet: Duran, E. A. (2018). *Kilogram Başına İhracat Üç Yıldır Kan Kaybediyor*, 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.ekonomist.com.tr/arastirmalar/kilogram-basina-ihracat-uc-yildir-kan-kaybediyor.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Eğilmez, M. (2018). *Cari Açık Kapıdan Baktırır Büyüme Yaktırır*, 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bilgeyatirimci.com/i/mahfi-egilmez-cari-acik-kapidan-baktirir-buyumeyi-yaktirir/> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Eğilmez, M. (2018). *Orta Gelir Tuzağında Son Durum*, 25 Nisan 2020 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2018/12/orta-gelir-tuzagnda-son-durum.html> adresinden alınmıştır.

- İnternet: Ertuna, Ö. (2000).*Aşırı Değerli TL ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, 15 Aralık 2019 tarihinde http://journal.mufad.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=371%3Aasiri-degerli-tl-ve-turkiye-ekonomisine-etkileri&catid=919%3Aasayi-35-temmuz-2007&Itemid=55&lang=tr adresinden alınmıştır.
- İnternet: Focus Economics, 20 Mart 2019 tarihinde <https://www.focus-economics.com/countries/venezuela> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Focus Economics, 21 Mart 2019 tarihinde <https://www.focus-economics.com/countries/nigeria> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Gurbanlı, Ş. (2010). *Azerbaycan Ekonomisinde Petrolün Önemi ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> tabanından erişildi.
- İnternet: Gurbanov, S. (2011).*Azerbaycan'da Enerji Kaynakları ve Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri ve Ampirik Değerlendirme*, (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> tabanından erişildi.
- İnternet: Gümüş, S. K. (2013).*Norveç ve Türkiye Örnekleri Üzerinden Hollanda Hastalığı Teorisi ve Sıcak Para Karşılaştırması*, (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> tabanından erişildi.
- İnternet: IMF, 10 Mart 2019 tarihinde <https://www.imf.org/en/Countries/RUS#countrydata> adresinden alınmıştır.
- İnternet: IMF, 19 Mart 2019 tarihinde <https://www.imf.org/en/Countries/ven#countrydata> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Karabel, S. (2017).*Kolombiya'da FARC ile Barış Müzakereleri Süreci*, 18 Şubat 2020 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/32310547-Kolombiya-da-farc-ile-baris-muzakereleri-sureci-i.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Kazokoğlu, C. (2017).*Venezuela Ekonomisi Neden Çöktü?*, 22 Mart 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40785134> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Konya Ticaret Odası, (2008).*Nijerya Ülke Raporu*, 24 Mart 2020 tarihinde <https://studylibtr.com/doc/1083078/nijerya-%C3%BCIke-raporu---konya-ticaret-odas%C4%B1> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Mametov, S. L. (2018).*Hollanda Hastalığı ve Rus Ekonomisi: Teorik ve Ampirik Değerlendirme*, 12 Şubat 2020 tarihinde <https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/B2D63545-30FA-3447-BF0B-3D2B91785E2D/10259797.pdf> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Mert, S. (2019).*Hollanda Hastalığı ile Mücadelede Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerinden Mali Çözüm Önerileri*, (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> tabanından erişildi.

- İnternet: Reinhart, C. (2008). *Capital Flow Bozannas: An Encompassing View of the Past and Present*, 8 Aralık 2019 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.573.9816&rep=rep1&type=pdf> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Rus Türk İş Adamları Birliği, (2019). *Rusya Ekonomisinin Görünümü*, 12 Mart 2020 tarihinde <https://www.rtib.org/cms-uploads/Rusya%20ekonomisi-3.pdf> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Şenver, B. (2003). *Doların Düşüşü Durdu Ekonominin Dümeni*, 1 Kasım 2019 tarihinde http://www.bulentsenver.com/bsakfel/yazilarim/printer_friendly.asp?IDNews=60 adresinden alındı.
- İnternet: Turan, Z. (2011). *Sıcak Para Akımlarının Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkisi*, 30 Kasım 2019 tarihinde <http://mevzuatdergisi.com/2011/09a/01.htm> adresinden alındı.
- İnternet: Ucha, C. (2010). *Poverty in Nigeria: Some Dimensions And Contributing Factors*, 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.semanticscholar.org/paper/Poverty-in-Nigeria%3A-Some-Dimensions-and-Factors-Ucha/1e17521182f3a4498eccd8eb1b8e3905130de971> adresinden alındı.
- İnternet: Useem, J. (2003). *The Devil's Excrement*, 26 Kasım 2019 tarihinde http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2003/02/03/336434/ adresinden alındı.
- İnternet: Uzan, H. (2014). *1980 Sonrası Türkiye'de Cari Açık Sorunları ve Çözüm Önerileri*, 25 Mart 2020 tarihinde <https://www.ekonomizm.com/2014/04/1980-sonras-turkiyede-cari-ack-sorunlar.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Wİlpert, G. (2003). *The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela*, 20 Ocak 2019 tarihinde <https://venezuelanalysis.com/analysis/74> adresinden alınmıştır.
- Kamas, L. (1986). Dutch Disease Economics and the Colombian Export Boom. *World Development*, 14 (9), 1881.
- Karaaslan, A. (1999), Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 52.
- Kareem, İ. (2010). The Structural Manifestation of the 'Dutch Disease': The Case of Oil Exporting Countries. *IMF Working Paper*. 10(103), 8-12.
- Kaya, E. (2014). Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 197.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kepenek, Y. (2014). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Komşu, S. M., Eban, F. (2019). Hollanda Hastalığı ve Turizm Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 138-149.

- Larsen, E. (2004). Escaping the Resource Curse and the Dutch Disease?: When and Why Norway Caught up with and Forged Ahead of Its Neighbors, *Discussion Journal* 22(377), 32-34.
- Le Billon, P. (2001). *Fueling War: Natural Resources and Armed Conflicts* Oxford University, Press.
- Mehlum, H. (2006). Institutions and the Resource Curse, *The Economic Journal*, 20(116), 16.
- Mercan, M., Göçer, İ. (2014). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda Hastalığı Riski: Ampirik Bir Analiz, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 251-274.
- Mishkin, F. (2007). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı*, (Çev. N. Engin,) ABD: Pearson.
- Mukhtarov, M. (2017). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Nankani, G. (1979). Development Problems of Mineral- Exporting Countries, *World Bank Staff Working Paper*, World Bank, Washington, D.C. 1(354), 50-80.
- Nicholson, S., Kulkarni, K. G. (2009). Analysis of Dutch Disease Phenomenon in Case of Venezuela, *Journal of Science, Technology and Management*, 2(3-4), 62.
- Noreng, O. (2004). *Ham Petrol Ham Güç*, (Çev. N. Durmuş), Ankara: Elips Kitap.
- North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*, New York: Norton & Co.
- Nurkamov, A. (2010). Resource nationalism in Kazakhstan's petroleum sector: curse or blessing?: Caspian energy politics, Azerbaijan, Kazakistan and Turkmenistan. (Ed: I. Overland, H. Kjaermet, A. Kendall-Taylor), *London and New York: Routledge*, 31.
- Ojaghlou, M. (2019). Tourism Led-Growth and Risk of The Dutch Disease: Dutch Disease in Turkey, *International Business Research*, 12(7), 103-120.
- Olomola, P. A., Adejumo, A. V. (2006). Oil Price Shock And Macroeconomic Activities Nigeria, *international Research Journal of Finance And Economics*, (3), 32-33.
- Özatay, F. (2013). *Parasal İktisat Kuram ve Politika*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Özkaya, Ş. (2001). Petrol Fiyatlarının Ekonomilere Etkisi, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (1), 3.
- Öztürk, S. Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 2-3.
- Palma, G. (2000). The Three Routes to Financial Crises: The need for Capital Controls, *CEPA Working Paper Series*, 3(18), 28.

- Poteete, A., Gramajo, A. (2005). Overlapping Sectors: Botswana's Inoculation Against the Dutch Disease?, *George University, Working Paper*, 60. 2-57.
- Prebisch, R. (1950). The Economic Development of Latin America and its Principal Problems, *United Nations Publications*, 12(89), 1-10.
- Ross, M. (2003). Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions, *The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor*, Washington, D.C, Worldbank, (28245), 17-42.
- Sarraf, M., Jiwanji, M. (2001). Beating The Resource Curse: The Case Of Botswana, *The World Bank Environment Department, Environmental Economic Series*, 83, 11- 13.
- Seyidoğlu, H. (2012). *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Singer, W. (1950). The Distribution of Trade Between Investing and Borrowing Countries, *The American Economic Review*, 40(2), 473-475.
- Ünsal, E. (2005). *Uluslararası İktisat*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ünsal, E. (2017). *Makro İktisat*, Ankara: Murat Yayınları.
- Weber, M. (2002). Global Mining, Treasure or trouble?: Mining In Developing Countries, *World Bank and International Finance Corporation*, Washington, D.C, 17.
- Yeldan, E. (1996). Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Türk Finans Piyasalarına Olan Etkileri Üzerine Gözlemler, *Ekonomik Durum*, (4), 41-49.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : YALÇIN, Halit
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 16.03.1993
Medeni hali : Bekar
Telefon : (0553) 7205707
e-mail : halit.yalcin.07@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / İktisat A.B.D.	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi /İktisat	2015
Lise	Antalya Gazi Anadolu Lisesi	2011

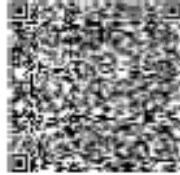
Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

-

hacibayram.edu.tr/le